

Διαθέσιμο στις 27 Φεβρουαρίου 2018 σε:

http://www.huffingtonpost.gr/2016/08/25/dentro-glwsswn-infographic_n_11696774.html

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

**Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ
ΤΟΥ ΜΑΝΟΛΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ. «ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ»**

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ: ΖΑΧΑΡΕΝΙΑ ΓΑΪΤΑΝΤΖΗ, 2013/4086

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΜΠΡΩΝΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 2018

**ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

**ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ**

**Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ
ΤΟΥ ΜΑΝΟΛΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ. «ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ»**

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ: ΖΑΧΑΡΕΝΙΑ ΓΑΪΤΑΝΤΖΗ, 2013/4086

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΜΠΡΩΝΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	5
Πρώτο κεφάλαιο- Απαρχές ελληνικής γλώσσας.....	7
1.1 Απο την ινδοευρωπαϊκή γλωσσική οικογένεια στην ελληνική.....	7
1.2 σχηματισμός ελληνικών διαλέκτων.....	13
1.3 Ξεκίνημα γραφής.	19
1.4 Γέννηση της ελληνικής γραφής.....	21
Δεύτερο κεφαλαίο- Αλεξανδρινή κοινή (ελληνιστική κοινή).....	24
2.1 Ιστορία αλεξανδρινής κοινής.....	24
2.2 Χαρακτηριστικά.....	27
Τρίτο κεφάλαιο - Μεσαιωνική(πρώιμη 6ος-12ος αι., βυζαντινή 12ος-15ος, μεταβυζαντινή 15ος-18ος αι.).....	32
3.1 Χαρακτηριστικά πρώιμης-βυζαντινής.....	34
3.2 Δημιουργία της νεοελληνικής λογοτεχνίας ως αποτελέσματος της επίδρασης των δυτικών λογοτεχνιών.....	38
3.3 Χαρακτηριστικά μετα-βυζαντινής.....	40
Τέταρτο κεφάλαιο- Νεοελληνική γλώσσα.....	46
4.1 Ιστορία της νεοελληνικής.....	46
4.2 Περιγραφή της νεοελληνικής.....	47
4.3 Νεοελληνικές διάλεκτοι.....	48
4.4 Γλωσσικό ζήτημα.....	49
Πέμπτο κεφάλαιο-Το κίνημα του δημοτικισμού και ο ρόλος του Μανόλη Τριανταφυλλίδη.....	53
Επίλογος.....	65

Παραρτήματα κειμένων.....	67
Πηγές κειμενικές.....	79
Βιβλιογραφία.....	80
Δικτυογραφία.....	84
Λήμματα.....	86
Εικόνες.....	86

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σ' αυτήν την εργασία αναλύεται ένα πολύ ενδιαφέρον και ταυτόχρονα σημαντικό θέμα το οποίο αφορά τη γέννηση της ελληνικής γλώσσας καθώς και τη πορεία της από τις απαρχές έως και σήμερα. Η γλώσσα είναι ο κυριότερος κώδικας επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων κι αποτελεί θεμελιώδες χαρακτηριστικό της ταυτότητας ενός λαού, και στη συγκεκριμένη περίπτωση του ελληνικού λαού. Στην Ελλάδα, η οποία αποτελεί τη γενέτειρα της δημοκρατίας, αξίζει να επισημανθεί πως η ελληνική γλώσσα συντέλεσε στην πολιτικοποίηση του ατόμου και στήριξε το δημοκρατικό πολίτευμα με τη κριτική των θεσμών. Η γλώσσα είναι αυτή που ενώνει τα μέλη μιας εθνικής ομάδας και τη διαφοροποιεί από τα μέλη των άλλων. Έτσι η δική μας γλώσσα έχει διασώσει τα δικά μας ήθη, έθιμα, τις παραδόσεις και την ιστορία μας.

Είναι σημαντικό να γνωρίζει κανείς την ιστορία του έθνους του και ό,τι συνάπτεται με αυτό, καθώς αυτή τον χαρακτηρίζει ως άνθρωπο, όντας η εξέλιξη όλων των προηγούμενων ανθρώπων που έζησαν και δημιούργησαν την ιστορία αυτή. Ο κάθε άνθρωπος λαμβάνοντας υπόψη γεγονότα που συνέβησαν στο παρελθόν από άλλους ανθρώπους, μαθαίνει λάθη και σωστά και εξελίσσεται ως ον και ως πολίτης της χώρας του. Έτσι, οι λόγοι που έχουν ήδη ειπωθεί οδήγησαν στο να εκπονηθεί η συγκεκριμένη εργασία, η οποία δίνει βάση στην ιστορία της ελληνικής γλώσσας και στις αλλαγές που υπέστη για να φτάσει στην μορφή που ομιλείται σήμερα.

Παρακάτω θα γίνει γνωστός ο τρόπος με τον οποίο ξεκίνησε το μεγάλο "ταξίδι" της ελληνικής γλώσσας, τις τροποποιήσεις της ανά τα χρόνια, τις επιρροές της από λαούς και ιστορικά γεγονότα, ακόμη και τις διαμάχες ανάμεσα σε ομάδες ανθρώπων για την επικράτηση συγκεκριμένης μορφής της γλώσσας. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρει το ξεκίνημα της ελληνικής γλώσσας ενώ το δεύτερο αναλύει μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο όπου η ελληνική γλώσσα ήταν η ελληνιστική κοινή. Το τρίτο μεταφέρει τον αναγνώστη στη μεσαιωνική περίοδο όπου ομιλούνταν η μεσαιωνική η οποία χωριζόταν σε τρεις περιόδους, τη πρώιμη, τη βυζαντινή και τη μεταβυζαντινή. Στο τέταρτο κεφάλαιο περιγράφεται η νεοελληνική, η διάλεκτος που ομιλείται σήμερα δηλαδή, καθώς επίσης και το γλωσσικό ζήτημα που δίχασε δημοτικιστές και καθαυρεουστανιστές για το ποια γλώσσα θα επικρατήσει. Τέλος, στο πέμπτο

κεφάλαιο αναλύεται ο δημοτικισμός και ένας υποστηρικτής του, ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης.

Πρώτο κεφάλαιο-Απαρχές της ελληνικής γλώσσας

1.1 Από την ινδοευρωπαϊκή γλωσσική οικογένεια στην ελληνική

Σύμφωνα με τα διδάγματα της γλωσσικής επιστήμης, όλες οι γλώσσες των λαών ως συστήματα επικοινωνίας είναι ισότιμες, αλλά ορισμένες, οι οποίες σήκωσαν το βάρος αναπτυγμένων μορφών του ανθρώπινου πολιτισμού γνώρισαν μια καλλιέργεια, που τις ξεχωρίζει από τις άλλες. (Μπαμπινιώτης, 2002) Ωστόσο, είναι γνωστό μέσα από την ιστορική πορεία της ελληνικής γλώσσας να διαφανεί η οικουμενικότητα και ο διαχρονικός της χαρακτήρας όχι μόνο αξιολογικά αλλά και ιστορικά.

Η ινδοευρωπαϊκή προϊστορία της ελληνικής γλώσσας τόσο ως γλωσσικό όσο και ως ιστορικό ζήτημα, βρήκε σαφέστερη φυσιογνωμία μέσα από σημαντικές ανακαλύψεις (η ανακάλυψη της τοχαρικής η αποκρυπτογράφηση της χεττιτικής, σημαντικές πρόοδοι στη θεωρία της γλωσσικής αλλαγής), αλλά και μέσα από σημαντικές προόδους στην αρχαιολογική μελέτη της προϊστορίας. (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2001) Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, οι Ινδοευρωπαϊστές υποστηρίζουν, ότι οι Έλληνες δεν ήταν αυτόχθονες και γηγενείς αλλά επήλυδες (μετανάστες), οι οποίοι έφτασαν στον Ελλαδικό χώρο από τα Βορειοανατολικά¹.

Φυσικά, υπάρχουν διαφορετικές ιστορικές τοποθετήσεις για τη χρονολογική ακρίβεια της πρωτογλώσσας, εφόσον άλλοι τη τοποθετούν στα 4.000 π.Χ., ενώ οι υποστηρικτές της Ανατολίας με τον Κόλιν Ρένφριου την τοποθετούν χιλιετίες νωρίτερα συνδέοντας τη διάδοση των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών με τη νεολιθική διάδοση της γεωργίας². Άλλοι υποστήριζαν ότι πρέπει να αναζητηθεί στα παράλια της Βαλτικής (H. Hirt), άλλοι σε περιοχές της Εγγύς Ανατολής (J. Schmidt), άλλοι

¹ Διαθέσιμο στις 27 Φεβρουαρίου 2018 σε:

<http://www.palaxthon.gr/2013/04/%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC%CF%81%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CE%BD%CE%B4%CE%BF%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF/>

² Διαθέσιμο στις 27 Φεβρουαρίου 2018 σε:

<http://www.palaxthon.gr/2013/04/%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC%CF%81%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CE%BD%CE%B4%CE%BF%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF/>

πως η κοιτίδα έπρεπε να οριστεί πολύ ελαστικά με όρια τις Άλπεις, τη Σκανδιναβία, τη Βόρεια Βαλκανική και το Ιράν (P. Kretschmer). (Adrados,2010:12)

Το 1786 ο Άγγλος δικαστής και μελετητής των ανατολικών γλωσσών Sir William Jones σε διάλεξη που έδωσε στη Βεγγάλη επισήμανε τη συγγένεια της σανσκριτικής γλώσσας με την αρχαία ελληνική και τη λατινική (Adrados,2010:9).

ΕΛΛΗΝΙΚΑ	ΛΑΤΙΝΙΚΑ	ΣΑΝΣΚΡΙΤΙΚΑ
Δύο	Duo	Dva
Τρία	Tres	Tri
Τέσσερα	Quatuor	Catvaras
Πέντε	Quinque	Panca
Εξ	Sex	Sas
Επτά	Septem	Sapta
Οκτώ	Octo	Astau
Εννέα	Novem	Navam
Δέκα	Decem	Dasam
Πατήρ	Pater	Pitar
Μήτηρ	Mater	Matar
Φρατήρ (αδελφός)	Frater	Bhratar
Δόμος	Domus	Damas
Νέος	Novus	Navas
Εστί (είναι)	Est	Asti
Αγρός	Ager	Ajras

(Adrados,2010:9)

Είναι λογικό να υπάρχουν φυσικά και τεχνητά αίτια εξαφάνισης στην ιστορική πορεία των γλωσσών και έτσι να γίνεται αναφορά σε «κυρίαρχες» γλώσσες και σε «ασθενείς». Μια βασική αιτία που συντελεί ουσιαστικά στην μείωση της γλωσσικής ποικιλομορφίας είναι η μαζική μετανάστευση προς τις μεγάλες πόλεις-βιομηχανικά κέντρα, είτε για λόγους εύρεσης καλύτερης εργασίας είτε λόγω φυσικών καταστροφών ή πολεμικών συγκρούσεων³. Όπως επισημαίνουν οι κοινωνιολόγοι,

³ Διαθέσιμο στις 27 Φεβρουαρίου 2018 σε:
<https://zenithmag.wordpress.com/2012/04/14/%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%BF%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%B5%CF%83-%CF%80%CE%BF%CF%85->

προκειμένου οι νεοπρόσφυγες των πόλεων να ενσωματωθούν και να διεκδικήσουν καλύτερους όρους επιβίωσης στο νέο περιβάλλον, αναγκάζονται να μάθουν την κυρίαρχη γλώσσα, όπως και τα ήθη, έθιμα και τις συνήθειες, με αποτέλεσμα να αποξενώνονται έτσι οι ίδιοι αλλά και τα παιδιά τους από την μητρική τους γλώσσα και κουλτούρα⁴. Η εξέταση της γλωσσικής παραγωγής θα πρέπει να βασίζεται πάνω στην γλώσσα όπως την χρησιμοποιούν οι φυσικοί ομιλητές της στην καθημερινή τους επικοινωνία, όπως υποστήριξε η Σεργίδου⁵. Λόγου χάρι, η κινεζική επιβίωσε από το 1500 π.Χ. μέχρι τις αρχές του αιώνα μας (οπότε αντικαταστάθηκε από τις νεότερες γλώσσες-διαλέκτους) υπό την ονομασία *wé-yán*, αλλά μόνο ως φιλολογική γλώσσα, η δε Σανσκριτική (αρχαία Ινδική) σώθηκε επίσης μόνο σε περιορισμένες και εξειδικευμένες χρήσεις αρχαίζουσας (θρησκευτικής ιδίως) γλώσσας. (Μπαμπινιώτης, 2002:10)

Φυσικά, κυριαρχεί και η άποψη ότι η γλωσσολογική εξέλιξη «κρύβεται» στην διαχρονική εξέλιξη των ήχων των γλωσσών καθώς και στο υψηλό επικοινωνιακό γόητρο, το κύρος της καλλιεργημένης γλώσσας. (Μπαμπινιώτης, 2002) Ο καθορισμός γλωσσικών ορίων συνδέεται στο σύγχρονο κόσμο με την οροθέτηση διαφορετικών κρατών. (βλ. Δελβερούδη, 2001^α:51) Οι ομιλητές μιας διαλέκτου πολύ συχνά όχι για λόγους γλωσσολογικούς αλλά για λόγους πολιτικής ομοιογένειας πιστεύουν ή αναγκάζονται να πιστέψουν την άποψη ότι η διάλεκτός τους ανήκει σε μια συγκεκριμένη γλώσσα και όχι σε κάποια άλλη συγγενική της. (Αρχάκης και Κονδύλη, 2011:62) Αν το επιτρέπουν οι πολιτικές συνθήκες συμβαίνει πολλές φορές και το αντίστροφο, δηλαδή κάποια διάλεκτος μπορεί να περιέλθει στο καθεστώς της αυτόνομης (autonomous) «γλώσσας», κάτι που συνήθως συμβαδίζει με τη δημιουργία ενός νέου κράτους. (Αρχάκης και Κονδύλη, 2011:62)

Η νέα αυτόνομη διάλεκτος, που χρησιμοποιείται κυρίως από την ανώτερη

[%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%86%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%B6%CE%BF%CE%BD](#)
[/](#)

⁴ Διαθέσιμο στις 27 Φεβρουαρίου 2018 σε:

<https://zenithmag.wordpress.com/2012/04/14/%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%BF%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%B5%CF%83-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%86%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%B6%CE%BF%CE%BD>
[/](#)

⁵ Θεοδώρα Σεργίδου, *ΕΠΙΣΗΜΗ ΓΛΩΣΣΑ, ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ*, Τμήμα Επιστημών της Αγωγής, Πανεπιστήμιο Κύπρου, 9ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου Διαθέσιμο στις 2 Μαρτίου 2018 σε:

http://www.pek.org.cy/Proceedings_2006/6.%20Κεφαλαίο%206%20Η%20glossa%20kai%20i%20didaktiki%20tis/6.7.%20Th.%20Sergidou.pdf

κοινωνική τάξη και η γνώση της αποτελεί «όχημα» κοινωνικής ανόδου, προτυποποιείται μέσα από συγκεκριμένες διαδικασίες, γίνεται δηλαδή η γλωσσική νόρμα. (Καραντζόλα,2001) Η κωδικοποίηση της γλώσσας, η συγγραφή των λεξικών, των γραμματικών, των ορθογραφικών οδηγιών που αποτελούν γνώμονες γλωσσικής ορθότητας, η χρησιμοποίησή της στον επίσημο γραπτό λόγο (π.χ. δίκαιο, διοικητικά έγγραφα) και στις επίσημες επικοινωνιακές περιστάσεις (π.χ. διοίκηση,ΜΜΕ,δικαστήρια,κοινοβούλιο,εκπαίδευση),την αναγνώρισή της απ'όλα τα άλλα μέλη της ευρύτερης γλωσσικής κοινότητας ως την «καλύτερη» και την «ορθότερη» μορφή του λόγου τους και τη δημιουργία των θεσμών, όπως το σχολείο,που αναλαμβάνουν να διατηρήσουν την ομοιογένειά της και συμβάλλουν στη διάδοσή της. (Hudson,1980:32-34·Χαραλαμπίδης και Χατζησαββίδης,1997:30·Παυλίδου,1999^α:10)⁶Η συστηματική ομοιότητα είναι αυτή που δεν είναι μεμονωμένη,αλλά υπακούει νομοτελειακά σε ένα είδος κανόνα αντιστοιχίας (*correspondence principle*)⁷.Οι συστηματικοί κανόνες φωνολογικής αντιστοιχίας κάνουν πρακτικά μηδαμινή την πιθανότητα *συμπτωματικής*ομοιότητας, ούτε μπορούν να εξηγηθούν σαν αποτέλεσμα *δανεισματικής ομοιότητας*, μιας και οι παραπάνω κανόνες αντιστοιχίας δεν ισχύουν στην περίπτωση των δανείων: θέατρον > theater, καρδιακός > cardiac, μηχανικός > mechanic, χάος > chaos, φιλοσοφία > philosophy, βάρβαρος > barbarian, παύσις > pause και, αντίστροφα, lord > λόρδος, wagon > βαγόني, Anglo-Saxon > Αγγλο-Σάξων⁸.

Ουσιαστικά, το λεξιλόγιο της ελληνικής αποτελεί αψευδή μάρτυρα της αδιάκοπης συνέχειας της γλώσσας και του ενιαίου χαρακτήρα της (Μπαμπινιώτης, 2002:14)

⁶Σε ζητήματα (προ)τυποποίησης στην Κοινή Νέα ελληνική παραπέμπονται οι σχετικές μελέτες της Ιορδανίδου (1996,1999,2002α και 2002β). Σημαντική συμβολή στη μελέτη των διαδικασιών διαμόρφωσης «κοινής ποικιλίας» σε σύγχρονα αστικά περιβάλλοντα αποτελούν οι μελέτες του Kerswill και των συνεργατών του. Ενδεικτικά,βλ. Kerswill&Williams,2000.

⁷Διαθέσιμο στις 27 Φεβρουαρίου 2018 σε:

<https://smerdaleos.wordpress.com/2013/11/05/%CE%BF%CE%B9-%CE%B9%CE%BD%CE%B4%CE%BF%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B3%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B5%CF%82-1-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B9%CF%82-%CE%B8%CF%85/>

⁸Διαθέσιμο στις 27 Φεβρουαρίου 2018 σε:

<https://smerdaleos.wordpress.com/2013/11/05/%CE%BF%CE%B9-%CE%B9%CE%BD%CE%B4%CE%BF%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B3%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B5%CF%82-1-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B9%CF%82-%CE%B8%CF%85/>

στην ινδοευρωπαϊκή της ρίζα, ως πρωτογλώσσα. Οι ινδοευρωπαϊκές λέξεις (δηλαδή η ινδοευρωπαϊκή προέλευσης ελληνικές λέξεις) αφορούν (Adrados,2010:15):

- την οικογενειακή ζωή (πατήρ, μήτηρ κλπ)πράγμα που σημαίνει πως οι Ινδοευρωπαίοι ήταν οργανωμένοι σε οικογένειες
- τη γεωργική ζωή (π.χ. αγρός) πράγμα που δηλώνει ότι ήξεραν τη γεωργία
- την κτηνοτροφία (ονόματα ζώων) πράγμα που σημαίνει ότι γνώριζαν την κτηνοτροφία

Η έννοια της ιστορικής συνέχειας ως απτή γλωσσική πραγματικότητα και η εσωτερική φυσιολογική επιβίωση μεγάλου μέρους του αρχαιότερου ή παλαιότερου λεξιλογίου της ελληνικής γλώσσας στη μέχρι σήμερα διαχρονική χρήση της ήλθαν να προστεθούν και «έξωθεν» λεξιλογικές επεμβάσεις Ελλήνων λογίων, οι οποίες απετέλεσαν γλωσσικά κινήματα που οδήγησαν σε αναβιώσεις χιλιάδων λέξεων της αρχαίας, έτσι ώστε η «φυσική συνέχεια» να ενισχυθεί από μια «τεχνητή συνέχεια». (Μπαμπινιώτης,2002:15) Ωστόσο, ο «εσωτερικός δανεισμός» της ελληνικής από λέξεις που ανήκουν στη μακρά γλωσσική παράδοση, υπήρξε η πιο υγιής και αποτελεσματική αντιμετώπιση ενός μείζονος κινδύνου, ο οποίος απείλησε την ελληνική γλώσσα τους τελευταίους αιώνες του ξενικού ζυγού. (Μπαμπινιώτης,2002:15) Έτσι, ξένες λέξεις υποκατέστησαν τις ελληνικές και το φαινόμενο του γλωσσικού δανεισμού οδήγησε με τη σειρά του στην αναζήτηση νέων όρων και λέξεων μέσα από την παρακαταθήκη της ίδιας της ελληνικής γλώσσας. (Μπαμπινιώτης,2002:16)

Γρήγορα επήλθε η άποψη περί *εξελικτικής συντηρητικότητας* της ελληνικής γλώσσας στους σύγχρονους γλωσσολόγους. (βλ.Χριστίδης,1999) Το επιχείρημα της συντηρητικότητας αποδόθηκε στις «κοινές» μορφές ή στην κοινή ινδοευρωπαϊκή ρίζα με αποτέλεσμα η εξαίρεση των «ασθενών» γλωσσικών ποικιλιών της ελληνικής να συγκαλύπτει τη συστατική ιστορικότητα του φαινομένου. (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας,2001:13)Μελετώντας τις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες διαπιστώθηκε ότι διαθέτουν λέξεις με κοινή ρίζα για να δηλώσουν το χαλκό, οπότε μάλλον ανάγονται στο πρωτο-ινδοευρωπαϊκό λεξιλόγιο. (Adrados,2010:14)Η διαφανόμενη συντηρητικότητα των ισχυρών «κοινών» μορφών σε αντίστιξη με τη νεωτεριστικότητα των διαλέκτων— οριακή σε ορισμένες περιπτώσεις (π.χ. κατωιταλικά,καππαδοκικά) — είναι απότοκη εξωγλωσσικών συγκυριών—ισχυρών

«αισθημάτων συνέχειας», όπως θα έλεγε ο Meillet(1920) —που ανέστειλαν, σε κάποιο βαθμό,τη γλωσσική αλλαγή στις «κοινές» μορφές, αλλά δεν επηρέασαν—για ποικίλους ιστοριούς λόγους (απομόνωση κλπ.)—,τουλάχιστον στον ίδιο βαθμό και προς την ίδια κατεύθυνση, τις τύχες των «ασθενών» ποικιλιών. (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας,2001:13) Χαρακτηριστικό παράδειγμα στην κατεύθυνση αυτή είναι η επισήμανση από τον Hogrocks(1997:4) της επιβίωσης, από τα μυκηναϊκά ως σήμερα των λέξεων *ἵππος* και *πολύπους*. Οι διαδικασίες της αναβίωσης με θαυμαστό τρόπο τους αιώνες τονίστηκαν και από τον Tonnet(1995).

Αξιοπαρατήρητο για την αξιοποίηση του λεξιλογίου από τους ιστορικούς της ελληνικής είναι η εξελικτική της πορεία , η οποία χαρακτηρίζεται και από την τάση για *αναλυτικότητα* (βλ. Browning [1969] 1983 και Joseph 1985:123), που επηρέασε δραστικά τον αρχαιότερο συνθετικό/κλιτικό μορφολογικό της χαρακτήρα,επιμένουν να χαρακτηρίζουν, κατηγορηματικά, τη νεότερη ελληνική ως «συνθετική» γλώσσα με συγκριτικές παραπομπές στις οριακότερες εξελίξεις της αγγλικής ή της περσικής. Με αυτόν τον τρόπο η διάσταση της κοινής ιστορικής καταγωγής έχει οδηγήσει σε ένα πολιτισμικό και γλωσσικό συνεχές μεταξύ συνθετικότητας και αναλυτικότητας με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν συντηρητικά στοιχεία στη γλώσσα αλλά και νεότερα στοιχεία, υπό τη μορφή και τη διάσπαση της κοινής ινδοευρωπαϊκής ρίζας και γλωσσικής συγγένειας. Η παρατήρηση αυτή μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι την εποχή του χαλκού (περίπου 2600-1600 π. Χ.) η διάσπαση των Ινδοευρωπαίων δεν έχει ακόμη συντελεστεί, ενώ έχει ήδη γίνει την εποχή του σιδήρου (περίπου από το 1600 ή 1100 π. Χ. και εξής) (Adrados,2010:14).

Προς ενδυνάμωση του επιχειρήματος της συντηρητικότητας, όπως αναφέρθηκε προηγούμενα, γίνεται με μια «γλωσσοχρονολογική» επιπολαιότητα και χωρίς να τονίζεται ότι η διατήρηση —αν πρόκειται για διατήρηση— μορφών συνοδεύεται συχνότατα από δραστικές αλλαγές σημασίας.(Χριστίδης,1999) Έτσι και ο Meillet(1920:221) υποστηρίζει ότι «Αλλά η ελληνική παρουσιάζει νεωτερισμούς της ίδιας τάξης με εκείνους που παρατηρεί κανείς στις λιγότερο—και αργότερα—καλλιεργημένες ινδοευρωπαϊκές γλώσσες. Και τελικά οι νεωτερισμοί αυτοί δεν εμφανίζονται, γενικά, στην ελληνική αργότερα από ό,τι αλλού. Γύρω στον 9^ο αιώνα μ.Χ, η ελληνική δεν ήταν αισθητά λιγότερο διαφοροποιημένη από ό,τι οι ρωμανικές ή οι γερμανικές διάλεκτοι και, από πολλές απόψεις, ήταν πιο διαφοροποιημένη από ό,τι

οι σλαβικές και οι βαλτικές γλώσσες της ίδιας εποχής. Το παράδειγμα είναι ενδιαφέρον: δείχνει ότι η συντηρητική επίδραση της γραμματείας, παρόλο που επηρέασε από πολλές απόψεις την εξέλιξη της ομιλούμενης γλώσσας, δεν μπόρεσε ούτε να την αναστείλει ούτε καν να την επιβραδύνει κατά πολύ».

Κλείνοντας, το ιστορικοσυγκριτικό κεφάλαιο της κοινής ινδοευρωπαϊκής γλωσσικής συγγένειας της ελληνικής με τα αρχαία περσικά, οι Ινδοί θεωρούσαν ότι η σανσκριτική ήταν μια θεϊκή γλώσσα, παρόλο που σήμερα δεν έχει λόγο ύπαρξης. Παρόλα αυτά μελετώντας όλες τις παλιές γλωσσικές οικογένειες παγκοσμίως ακόμη και η σανσκριτική λαμβάνει σημαντικό ρόλο επίδρασης στην ιστορία και στη διαμόρφωση της ελληνικής γλώσσας, όχι μόνο από την άποψη της εξελικτικής συντηρητικότητας αλλά και από την άποψη της αναλυτικότητας και του γλωσσικού συνεχούς, το οποίο συνέδεσε την συντηρητικότητα με τα συνθετικά στοιχεία της γλώσσας, ώστε να προκύψει η διάσπαση της κοινής ινδοευρωπαϊκής γλωσσικής ρίζας σε νεότερες μορφές, που ονομάστηκαν διάλεκτοι και διαμορφώθηκαν μέσα από τις μεταναστευτικές ροές και τα διαφορετικά χωροταξικά δεδομένα των φυλών.

1.2 Ο σχηματισμός των ελληνικών διαλέκτων

Οι ελληνικές διάλεκτοι περνούν μια γλωσσολογική κρίση αυτή τη χρονική περίοδο, εφόσον τα ιδιώματα δεν επικρατούν της δημοτικής γλώσσας. Η χρονική στιγμή είναι κρίσιμη, καθώς, όπως είναι σε όλους γνωστό, οι νεοελληνικές διάλεκτοι/ιδιώματα βρίσκονται σε διαδικασία συρρίκνωσης. (Malikouti-Drachman : 1999,2000) Στους ιστορικούς χρόνους, οι αρχαίες ελληνικές διάλεκτοι υπέστησαν ομαλοποίηση ή ισοπέδωση, δηλαδή σημαντική μείωση της ποικιλομορφίας που τις χαρακτήριζε, γεγονός που οδήγησε στη διαμόρφωση μιας δια-διαλεκτικής κοινής⁹, από την οποία προέρχονται σχεδόν όλες οι σύγχρονες ποικιλίες της ελληνικής. (Browning,1972)

Σε αντίθεση με τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, δεν υπάρχει ένα οργανωμένο σχέδιο συγκρότησης διαλεκτικού χάρτη. Το σχετικό παράπονο του Τριανταφυλλίδη, Μ.: Νεοελληνική γραμματική ([1938] 1993, 66) επαναλαμβάνεται εξήντα χρόνια

⁹Bubenik, V.: *Η δημιουργία κοινής*, Τριανταφυλλίδης, Μ.: *Νεοελληνική γραμματική*

αργότερα από τη Ρ.Δελβερούδη (1999,554)¹⁰. Σε άλλες πάλι, μολονότι δεν είναι ακόμη τόσο αργά, θα είναι σύντομα αργά, καθώς οι υπό συζήτηση διάλεκτοι βρίσκονται σε διαδικασία συρρίκνωσης (Malikouti-Drachman 1999,2000).

Ο Χ.Τζιτζιλής (2000,2001) χωρίζει την ιστορία της μελέτης των ελληνικών διαλέκτων σε τρεις χρονικές φάσεις. Αρχικά, υπήρξαν εργασίες για μεμονωμένες διαλέκτους, οι οποίες εστίαζαν κατά κανόνα σε φωνολογικά χαρακτηριστικά ακολουθώντας την προσέγγιση της ιστορικής γλωσσολογίας. Κατά τη δεύτερη περίοδο αναπτύχθηκε η δομική διαλεκτολογία, η οποία έδινε έμφαση όχι μόνο στη φωνολογία, αλλά και στο λεξιλόγιο¹¹. Κατά την τρίτη περίοδο, παρατηρούμε τη μετακίνηση προς τη γενετική διαλεκτολογία που σηματοδοτήθηκε από το πρωτοποριακό βιβλίο του Newton(1972). Ο Χ.Τζιτζιλής επισημαίνει επίσης ότι έχει γίνει ελάχιστη έρευνα στον τομέα της κοινωνικής διαφοροποίησης¹² ή στη σύνταξη.

Η υφολογία στη γλωσσολογική επιστήμη δεν εξετάζει μόνο τους διάφορους τρόπους της χρήσης και τις ποικιλίες μιας συγκεκριμένης διαλέκτου, ως ένα αυτοτελές γλωσσικό σύστημα, αλλά ερευνά άλλο τόσο τα διασκορπισμένα σ' ένα λογοτεχνικό κείμενο διαλεκτικά στοιχεία τα οποία ο συγγραφέας χρησιμοποιεί συνειδητά ή όχι για να γίνει, για παράδειγμα, πιο παραστατικός ή πιο οικείος¹³. Η διαλεκτολογία δεν είναι, μόνο παρελθοντολογία. (Χαραλαμπάκης,2001) Επειδή η έννοια «γλώσσα» παρουσιάζει μεγάλη ρευστότητα, μπορεί άλλοτε μια διάλεκτος να θεωρείται γλώσσα, η οποία να κατέχει δικό της αυστηρό σύστημα και άλλοτε μόνο χαρακτηριστικά στοιχεία διαλέκτου, της οποίας εντάσσονται σε μια ανωτέρου επιπέδου γλώσσα που δεν ταυτίζεται απόλυτα με μια διάλεκτό της. (Χαραλαμπάκης,2001)

Οι πηγές της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας είναι γραπτές και άμεσες διακρινόμενες σε αυτόγραφα (επιγραφές,πάπυροι) και σε αντίγραφα (κείμενα) και έμμεσες πηγές. Οι έμμεσες πηγές είναι μαρτυρίες φιλολογικού χαρακτήρα, οι οποίες έχουν προέλθει από γραμματικούς σχολιαστές και λεξικογράφους. (Μπαμπινιώτης,2002:76) Νεοελληνικά ιδιώματα και διάλεκτοι, ιδίως οι αρχαιοπινέστερες, όπως είναι η Ποντιακή, η Τσακωνική, η Αρκαδοκυπριακή ή

¹⁰Σε ορισμένες περιπτώσεις είναι πλέον πολύ αργά, καθώς οι υπό εξέταση διάλεκτοι, όπως η Παλαιά Αθηναϊκή, έχουν αντικατασταθεί από την κοινή νέα ελληνική. (Δελβερούδη,1999)

¹¹Σημ. Στην ομάδα αυτή μπορεί να ενταχθεί η πρωτεύουσα Μεταπτυχιακή μου εργασία (1996), με επιβλέπουσα την κ. Μ.Μαργαρίτη-Ρόγκα και τον κ. Ν. Κατσάνη και τίτλο 'Φωνολογική Ανάλυση του Ιδιώματος του Λιτοχώρου Πιερίας' (Πλάδη,2008:8)

¹²Στην κατεύθυνση αυτή κινήθηκε η Διδακτορική Διατριβή μου, με επιβλέποντες τους Μ. Κουτίτα – Καϊμάκη και Λ. Τσιτσιπή, και τίτλο 'Το Ιδίωμα του Λιτοχώρου: Κοινωνιογλωσσική προσέγγιση'.

¹³Anderegg,J.,1977:*Literaturwissenschaftliche Stiltheorie*, Göttingen:Vandenhoeck&Ruprecht, p.22-23

διάφορες διάλεκτοι της κάτω Ιταλίας. Γενικότερα, ο Brian Newton (1972:17xii)¹⁴ χώρισε τον ελλαδικό χώρο, με βάση τη διαλεκτική του διαφοροποίηση σε Ιόνιες-Πελοποννησιακές διαλέκτους, σε Βόρειες διαλέκτους, σε Νότιες και Κυκλαδοκρητικές διαλέκτους και σε νοτιοανατολικές διαλέκτους με βάση χωρικές, γεωγραφικές συντεταγμένες. Άλλωστε, η γεωγραφία καθιερώθηκε ως επιστήμη μέσα από το έργο του Ερατοσθένη¹⁵.

Άλλωστε, ιστορικά σε πολλά ιδιώματα έχουν επιβιώσει σε αυτά μεγάλο πλήθος λεξιλογικών στοιχείων της αρχαίας, που δεν εμφανίζονται στην Κοινή Νεοελληνική γλώσσα¹⁶, Παρατίθενται επομένως, κατά σειρά το Πελοποννησιακό, το Επτανησιακό, τα Νοτιονησιωτικά, τα Βόρεια και το Κωνσταντινοπολίτικο ιδίωμα. Είναι επομένως λογικό εξαιτίας της μεγάλης γλωσσικής ποικιλίας στην ιστορία της γλώσσας να εξαπλουστεύονται με τον καιρό τα κλιτικά συστήματα και να εξαλείφονται τα πολύπλοκα μορφολογικά συστήματα της γλώσσας. (Adrados, 2010)

Παρά την πολιτική της επιβολής της Κοινής Νεοελληνικής Γλώσσας μέσω της εκπαίδευσης, ως την πιο ορθή μορφή γραπτού και προφορικού λόγου, εν τούτοις υπάρχει και μια μερίδα ατόμων που πιστεύουν πως η επίσημη γλώσσα δεν υπερτερεί της διαλέκτου από άποψη γλωσσικού πλούτου ή ακόμη και γοήτρου. (Τσιπλάκου, 2004) Άλλωστε, η καθημερινή γλώσσα έχει ευρύτερο διαλεκτικό χαρακτήρα (Μπαμπινιώτης, 2002) και αξιοποιεί ένα διευρυμένο γλωσσικό κώδικα, ο οποίος αλλάζει ανάλογα με την καταβολή της προσπάθειας και της επιθυμίας του ανθρώπου, να διατηρήσει αυτούσιες τις γλωσσολογικές, ιστορικές του ρίζες και να τις συγκρίνει, με βάση τη διαχρονική αλλά και τη συγχρονική ανάλυση της γλώσσας. Έτσι και η καθημερινή γλώσσα προσαρμόζεται σε ορισμένους κανόνες και αποφεύγει τους «διαλεκτισμούς» (Μπαμπινιώτης, 2002), διότι τα γλωσσικά στοιχεία των διαλέκτων είναι έντονα προφορικά καθώς προσδιορίζονται από αυστηρά γεωγραφικά όρια, γεγονός το οποίο σιγά σιγά συρρικνώνεται με τις μετακινήσεις των ατόμων από τις πόλεις στην επαρχία και τανάπαλιν.

Παρόλα αυτά υπάρχει ένα μεγάλο εύρος λέξεων και μια πλήρης εικόνα θησαυρού τους, που έχει διασωθεί (περίπου 125.000 λήμματα) παρέχει το λεξικό των Liddell-

¹⁴Brian Newton: (1972:17xii) *The Generative Interpretation of Dialect. A Study of Modern Greek Phonology*, Cambridge

¹⁵Για τις επιστήμες κατά την ελληνιστική περίοδο, πρβλ. Κονομήetal., 1974, σελ. 306-351

¹⁶Πρβλ. Ανδριώτη Ν. (1974), *Lexikonder Archaismen in Neugriechischen Dialekten* («Λεξικό των αρχαϊσμών των νεοελληνικών διαλέκτων»)

Scott¹⁷. Ταυτολογικά στοιχεία της γλώσσας έχουν πολλαπλή αξία, εφόσον το ίδιο διαλεκτικό στοιχείο ενδέχεται να λειτουργεί διαφορετικά σ' ένα έργο, όπως —άλλο τόσο— διαφορετικά υφολογικά στοιχεία μπορούν να επιτελούν την ίδια λειτουργία. (Χαραλαμπίκης, 2001:199)

Σύμφωνα επομένως, με το ιστορικό πλαίσιο των διαλέκτων είναι λογικό να συνεξετάζεται η λειτουργία των διαλεκτισμών μέσα στο γλωσσικό και στο κοινωνικό περιβάλλον, στο οποίο εμφανίζονται, αναλύονται και εξετάζονται οι ίδιες οι λέξεις. Συνεπώς, ο Adrados (2010:8) διακρίνει τα εξελικτικά επίπεδα της γλώσσας και της ανάλυσής της χρονολογικά, παρακάτω και το πεδίο της γλωσσολογικής επιστήμης διακρίνει τη μελέτη του ως προς τα φωνήματα (φωνολογία), τα μορφήματα (μορφολογία), τις λέξεις (λεξικολογία) και τις προτάσεις (σύνταξη), ενώ η διαλεκτολογία επισημαίνει περισσότερο την ιστορικοσυγκριτική μελέτη της γλώσσας, σύμφωνα με τις παρακάτω ιστορικές περιόδους στην ελληνική γλώσσα από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα.

Στην εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας διακρίνονται οι παρακάτω περίοδοι (Adrados, 2010, 8):

- Αρχαία Ελληνική (1400- 300 π. Χ.)
- Αλεξανδρινή Κοινή (300 π. Χ.-6^{ος} αι. μ. Χ.)
- Μεσαιωνική (πρώιμη, 6^{ος}- 12^{ος} αι., βυζαντινή, 12^{ος}- 15^{ος} αι., μεταβυζαντινή (15^{ος}-18^{ος} αι.)
- Νεοελληνική (19^{ος}- 20^{ος} αι.)

Εύκολα καταλήγουμε στο γεγονός της δημιουργίας της Κοινής γλώσσας, η οποία δημιουργήθηκε με βάση μια ποικιλία από λογοτεχνικές διαλέκτους, διάφορα υποστρώματα και διάφορες παραδοσιακές προφορές. (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2001:258) Η κοινή προκύπτει για τον Graf¹⁸ ως «συμβιβασμός» ανάμεσα στις διαλέκτους που συμβάλλουν στη δημιουργία της. Ωστόσο, το θέμα της επίσημης γλώσσας και της διαλέκτου απασχολεί άμεσα και την κυπριακή κοινωνία, αφού είναι μια από τις ελληνικές περιοχές που συνεχίζει να συντηρεί σε μεγάλο βαθμό την

¹⁷Liddell-Scott-Jones-McKenzie(1940⁹): A Greek-English Lexicon. (Oxford: At the Clarendon Press).[Συμπλήρωμα του έργου από τον E.Barber:Greek-EnglishLexicon. A Supplement (Oxford,1968). Νέα έκδοση 1996, με ενσωματωμένο, αναθεωρημένο και διευρυμένο—και με τύπους της Γραμμικής Β— το συμπλήρωμα, από τον P.G.W.Glare].

¹⁸Graf, W. L.(1932) *Language and Languages: An introduction to Linguistics*. Νέα Υόρκη&Λονδίνο: Appleton

κυπριακή διάλεκτο¹⁹. Η Κυπριακή διάλεκτος ανήκει στην ευρύτερη ομάδα των νοτιοανατολικών διαλέκτων της ελληνικής γλώσσας και συχνά χαρακτηρίζεται ως η τελευταία επιζώσα ή πλήρης ελληνική διάλεκτος, με την έννοια ότι παρουσιάζει διαφοροποίηση από την Κοινή Νέα Ελληνική σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής αναπαράστασης (Newton, 1972, Κοντοσόπουλος, 2001). Η επικράτηση και γενίκευση της «κοινής» οφείλεται στην ομοιογένεια των περιορισμένων χρήσεων και αναγκών που εξυπηρετούσαν τα σχετικά κείμενα και, σε κάποιο ποσοστό είναι πλασματική.

Το διαλεκτικό μωσαϊκό της 1^{ης} χιλιετίας εμφανίζει προδρομικά φαινόμενα, τα οποία οφείλονται σε εξωγλωσσικές συγκυρίες. (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2001: 281) Η μυκηναϊκή ελληνική είναι μια διάλεκτος της ελληνικής—με τις συγγένειες που ήδη επισημάνθηκαν—, η οποία καλύπτει έναν ευρύτερο χώρο της νότιας Ελλάδας. (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2001: 281) Η πανελλήνια «κοινή», που θα εξαφανίσει βαθμιαία το αρχαιότερο διαλεκτικό μωσαϊκό. (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2001: 281)

Σχετικά, με τον στιγματισμό των απόψεων για την αρχαία γλωσσική πραγματικότητα και οι απόψεις περί μονοπολιτισμικού σχολείου, δεν αποκλείστηκαν θύλακες αλλογλωσσίας και διαδικασίες του εξελληνισμού. Οι μαθητές που είναι ομιλητές άλλης παραλλαγής της εθνικής γλώσσας, μόλις βρεθούν στην τάξη υφίστανται τη βίαια καταδίκη της μητρικής τους γλώσσας. (Φραγκουδάκη, 1987) Τα ομηρικά έπη και η γλώσσα τους αποτελούν το ιδιόμορφο «αμάλγαμα» ιωνικών και αιολικών, κατά κύριο λόγο, διαλεκτικών χαρακτηριστικών (τα δωρικά στοιχεία απουσιάζουν) εντάσσει—και χρονολογεί— το έπος και τη γλώσσα σε μια προφορική παράδοση δακτυλικής ποίησης που ξεκίνησε πιθανότατα από τη νότια Ελλάδα στη διάρκεια της εποχής του χαλκού. (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2001: 283) Οι ιστορικές φάσεις μιας διαλέκτου διαφαίνονται μέσα από επιγραφικές μαρτυρίες με αποτέλεσμα την γλωσσική «καθαρότητα» και εν πολλοίς την απομόνωση και τον παραγκωνισμό των αρχαιοελληνικών διαλέκτων, όπως της μυκηναϊκής ελληνικής.

Η διαμόρφωση των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων (Adrados, 2010: 17-18):

¹⁹ Θεοδώρα Σεργίδου, *ΕΠΙΣΗΜΗ ΓΛΩΣΣΑ, ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ*, Τμήμα Επιστημών της Αγωγής, Πανεπιστήμιο Κύπρου, 9ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου
Διαθέσιμο στις 2 Μαρτίου 2018 σε:
http://www.pek.org.cy/Proceedings_2006/6.%20Kefalaio%206%20H%20glossa%20kai%20i%20didaktiki%20tis/6.7.%20Th.%20Sergidou.pdf

1. μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι τα ελληνικά φύλα ήρθαν διαδοχικά οπότε κάθε φορά έφερναν μαζί τους μία μορφή ελληνικής γλώσσας με διαφορετικό βαθμό εξέλιξης
2. μπορεί να οφείλεται στην παρουσία των λαών που ήταν ήδη εγκαταστημένοι στον ελλαδικό χώρο (Προέλληνες), οι οποίοι επέδρασαν με τον πολιτισμό τους και τη γλώσσα τους στα ελληνικά φύλα που εγκαταστάθηκαν στην αντίστοιχη περιοχή.

Η μυκηναϊκή ελληνική είναι μια διάλεκτος της ελληνικής— με τις συγγένειες που ήδη επισημάνθηκαν—, η οποία καλύπτει έναν ευρύτατο χώρο τη νότιας Ελλάδας. Η ομοιογένεια των περιορισμένων χρήσεων και αναγκών που εξυπηρετούσαν τα σχετικά κείμενα και με την έννοια, είναι πιθανότατα σε κάποιο ποσοστό πλασματική. (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2001:281) Συνεπώς, οι διάλεκτοι προώθησαν τη γλωσσική ποικιλία και γλωσσική ανομοιογένεια, ενώ κάποιες διάλεκτοι επικρατούν άλλων με αποτέλεσμα την κυριαρχία και την ανάδειξη της αττικής διαλέκτου σε μια διάλεκτο κύρους με «πανελλήνια» ακτινοβολία.

Σε αντιδιαστολή προς τη δυτική ομάδα, η αρκαδοκυπριακή και η αττικοϊωνική ονομάζονται ανατολικές διάλεκτοι. (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2001:286) Διαλεκτικοί τύποι είναι δυνατό να προσδιοριστούν με βάση τον προσανατολισμό και τη γεωγραφική κατανομή του χώρου, όπου μιλιούνται οι διάλεκτοι. Ο τοπικιστικός παράγοντας των διαλέκτων αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο τους. Η γλώσσα λειτουργεί διπλά: σπάζει αλυσίδες και χαλκεύει δεσμά, είναι ενέργεια αλλά και αποτέλεσμα, υπάρχει «φύσει» και υπάρχει «θέσει», γράφει την ιστορία, εφόσον η ιστορία είναι η αφήγηση, αποδεικνύει την ιδεολογία και τον πολιτισμό, συμβάλλει στον σχεδιασμό της οικονομίας εφόσον εξελίσσεται (Βέλτσος, 1976).

Σύμφωνα με το Sapir (όπως αναφέρεται στο Lyons, 1999), η γλώσσα είναι αποκλειστικά ανθρώπινη και μη ενστικτώδης μέθοδος για να μεταδίδουμε ιδέες, συγκινήσεις και επιθυμίες με τη βοήθεια συμβόλων εκουσίως παραγομένων. Όπως λέει ο Lenine «οι κοινωνικές τάξεις είναι οι ευρύτερες ομάδες ανθρώπων, που διακρίνονται από τη θέση που κρατούν μέσα σ' ένα ιστορικά καθορισμένο σύστημα της κοινωνικής παραγωγής, από την σχέση τους με τα μέσα παραγωγής, από το ρόλο τους στη κοινωνική οργάνωση της εργασίας και κατά συνέπεια από τα μέσα που διαθέτουν και το μέγεθος του μεριδίου του κοινωνικού πλούτου του οποίου είναι

κάτοχοι»²⁰.OF. Saussure θέλοντας να αποδείξει πως ο χώρος δεν προσδιορίζει την γλώσσα, αλλά η γλώσσα προσδιορίζει το χώρο, υποστηρίζει πως ούτε οι διάλεκτοι ούτε οι γλώσσες γνωρίζουν φυσικά όρια. (Lyons, 1999)Συνεπώς, η σχέση μεταξύ της γλώσσας και της γεωγραφίας, ως επιστημονικά πεδία, είναι ετερόκλητη.

1.3 Ξεκίνημα γραφής

Η «μυστηριώδης διαδικασία» της απόκτησης γλωσσικής ικανότητας, όπως ισχυρίζεται ο N.Chomsky αναφέρει ότι η διατύπωση της θεωρητικής ερμηνείας για την κατάκτηση της γλωσσικής ικανότητας δίνει απάντηση για το τι είναι η γλώσσα (Κατή,1992).

Πέρα από τη θεωρητική γλωσσολογία, η οποία επεξηγεί και την ιστορία της γλωσσικής επιστήμης, σημαντική είναι και η τέχνη της τυπογραφίας για το ξεκίνημα της γραφής και την ανάπτυξη της γραπτής γλώσσας. Πολύ συχνά, στην καθημερινή τους χρήση, οι λέξεις αυτές θεωρούνται ταυτόσημες, παρ' όλο που είναι δύο έννοιες αρκετά διαφορετικές. (Ambrose-Harris,2006:16) «Η συνετή χρησιμοποίηση των τυπογραφικών στοιχείων τα αναδεικνύει σε ένα από τα σημαντικότερα μέσα του μεγάλου οπλοστασίου των γραφικών τεχνών». (Μαστορίδης,2006:49)

Πέρα από την ιστορία μιας περιοχής,η 'εικόνα' μιας γραμματοσειράς, η ιστορία μιας τεχνολογίας, οι τεχνικές απαιτήσεις της γλώσσας και οι αισθητικοί περιορισμοί συνιστούν τις παραμέτρους που άλλοτε επιβάλλουν και άλλοτε αποτρέπουν τη χρήση της. (Τριανταφυλλάκος,2007) «Τα γράμματα είναι πράγματα και όχι εικόνες πραγμάτων». (Ambrose-Harris,2006:14) Ο τρόπος σύνθεσης και η εμφάνιση των γραμμάτων φαίνεται να επηρεάζει άμεσα το πως ο καθένας αντιλαμβάνεται τις ιδέες που κάθε φορά απεικονίζουν(Vivien,2008) αλλά εξελίσσουν και την προφορική μορφή της γλώσσας με βάση την προσωπική του έκφραση και την ατομική του ψυχολογία. Επειδή η γραφή μεταφέρει την ομιλία από τον προφορικό-ακουστικό κόσμο σ' έναν νέο κόσμο, τον κόσμο της όρασης, μετασχηματίζει όχι μόνο την ομιλία αλλά και τη σκέψη. (Ong,1997)

²⁰Η φράση εντός εισαγωγικών παραπέμπεται στο Βέλτσος Γ.(1976), *Κοινωνία και γλώσσα. Για την αμίλητη και τη μιλημένη γλώσσα*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Η ιστορία των τυπογραφικών στοιχείων αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας της οπτικής επικοινωνίας. (Μαστορίδης,2006:49) Μέσα από την καταγραφή της ιστορικής εξέλιξης και διαμόρφωσης των στοιχείων αυτών, των διαφόρων παραγόντων που επηρέασαν την εξελικτική τους πορεία καθώς και τα τυχόν προβλήματα που είχαν παρουσιαστεί κατά το σχεδιασμό τους, διαμορφώνεται μια καλύτερη και πιο ολοκληρωμένη εικόνα σε σχέση με τα τυπογραφικά στοιχεία μιας γραμματοσειράς. (Bringhurst,2001:11-19)

Η ελληνική γραφή αποτελεί ορόσημο στην παγκόσμια ιστορία της ελληνικής γλώσσας και θεωρείται ο πρόδρομος των λατινικών και πολλών άλλων σύγχρονων γλωσσών. Η ανακάλυψη της γραφής και η μετάβαση από την πρώτη περίοδο του προφορικού λόγου που ανέδειξε την ανθρώπινη μνήμη στη δεύτερη περίοδο όπου ο γραπτός λόγος καθιέρωσε την ανάγνωση και τη γνώση, διευκόλυνε κατά πολύ την αποθήκευση στοιχείων και πληροφοριών. (Μπαλατσίου,2007:15) Η χρήση της γραφής οδήγησε τις πρώτες ανθρώπινες κοινωνίες στο κατώφλι του πολιτισμού και τις εφοδίασε με ένα μοναδικό εργαλείο καταγραφής και διατήρησης της συλλογικής μνήμης, της εμπειρίας και κατά συνέπεια, της γνώσης. (Μαθιόπουλος,2002:18)

Οι πρώτοι λαοί που χρησιμοποίησαν τη γραφή εμφανίζονται κυρίως στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου, οι οποίοι στη συνέχεια αφού την εξέλιξαν από φωνογράμματα σε απλοποιημένα και εξαιρετικά εύχρηστα σύμβολα, το αλφάβητο, την διέδωσαν παγκοσμίως. (Καλαντζής-Μαθιόπουλος,2002:50)

Ξεκινώντας από την κεφαλαιογράμματη ή μεγαλογράμματη γραφή, όπως ονομαζόταν, και καταλήγοντας μετά από σειρά ετών στην μικρογράμματη γραφή (9ος αιώνας π.Χ.), η εξέλιξη και η εδραίωση του ελληνικού αλφαβήτου αποτέλεσε σταθμό στη γέννηση και στη διαμόρφωση των περισσότερων γλωσσών και διαλέκτων παγκοσμίως. (Καλαντζής-Μαθιόπουλος, 2002:23-24,31-35)

Στην αρχή, οι ανθρώπινες ομάδες προσπαθούσαν να εκφραστούν μέσα από μια παγκόσμια, εικονική γλώσσα. (Μαθιόπουλος,2002:18) Αυτά τα σχήματα ονομάστηκαν εικονική γραφή ή και εικονογραφήματα (pictographs), τα οποία αναπαριστούν συγκεκριμένα αντικείμενα με τη βοήθεια ενός σχεδίου. (Barbier,2001 :26) Η ιερογλυφική γραφή είναι φοβερά δύσκολη τόσο από την πλευρά της συγγραφής όσο και από την πλευρά της ανάγνωσης, γιατί η γνωριμία με τη γραφή απαιτούσε ασχολία πολλών χρόνων. (Ντάλτας,1985)

Προηγήθηκαν τα εικονογραφικά συστήματα, ακολούθησαν τα ιδεογραφικά, στη συνέχεια αναπτύχθηκε το συλλαβικό σύστημα, από το οποίο προέρχεται το

αλφαβητικό σύστημα γραφής, το οποίο στηρίζεται στο φοινικικό αλφάβητο. Οι περισσότερες γραφές που χρησιμοποιούνται σήμερα, με εξαίρεση κυρίως τα κινέζικα ιδεογράμματα, κατάγονται, μέσα από μια μακρά εξελικτική πορεία, από τη σφηνοειδή σουμεριακή γραφή.(Φίλιου,2010:9) Στα μέσα περίπου του 2ου αιώνα π.Χ., η στοιχειδόν γραφή σταδιακά εγκαταλείπεται, τα κείμενα γίνονται εκτενέστερα και περιορίζεται η χωροταξική οργάνωση των γραμμάτων. Πιο συγκεκριμένα, εκείνη την περίοδο, περιορίζεται ο οριζόντιος χώρος μεταξύ γραμμάτων και ο κάθετος μεταξύ των στοιχείων των επιγραφών. Στα μέσα περίπου του 2ου αιώνα π.Χ. άρχισαν να χρησιμοποιούνται για πρώτη φορά, αλλά όχι στερεότυπα, οι ακρεμόνες²¹ στα γράμματα αττικών επιγραφών. (Stephen,1998:49-51)Οι ακρεμόνες ή πατούρες κυρίως στο σώμα του κειμένου δημιουργούσαν πιο ευκρινή και ευανάγνωστα κείμενα, οδηγώντας το μάτι από το ένα γράμμα στο άλλο, προσφέροντας μια ιδιαίτερα διακοσμητική αίσθηση. (Ambrose-Harris,2006:40-41)

Ήδη από τον 8ο μέχρι και τον 6ο αιώνα π.Χ. τα γράμματα πάνω σε πέτρα εξελίχθηκαν ιδιαίτερα αργά από επιμήκη και αραχνοειδή σκαλίσματα, τα οποία τις περισσότερες φορές δεν ήταν τίποτα περισσότερο από πρόχειρα χαράγματα. Από εκεί και πέρα, η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας στο τελευταίο μισό του 6ου και στις αρχές του 5ου αιώνα, άλλαξε αυτήν την κατάσταση. (Μπαμπινιώτης,1999)Ο μνημειακός χαρακτήρας των μέχρι τότε γραμμάτων μετατράπηκε σε κυρτή μορφή, που σταδιακά οδήγησε στην επισεσυρμένη μικρογράμματη γραφή. (Μαθιόπουλος,2002:31)

1.4 Γέννηση της ελληνικής γραφής

Η πρώτη γραφή που χρησιμοποίησαν οι Έλληνες για να γράψουν τη γλώσσα τους ήταν μια μορφή της προελληνικής γραφής που την ονομάζουμε Γραμμική Β. Οι επιγραφές που χρονολογούνται περίπου στον 13ο αιώνα και βρέθηκαν στην Πύλο, στις Μυκήνες και την Κνωσό είναι οι παλαιότερες και είναι γραμμένες με αυτό το προελληνικό αλφάβητο (Chadwick χ.χ.). Η ιστορία της ελληνικής γλώσσας αρχίζει από τότε που παρουσιάζονται τα παλαιότερα γραπτά μνημεία της. Πριν από λίγα σχετικά χρόνια, ως παλαιότερα γραπτά μνημεία θεωρούνταν τα ομηρικά έπη. Τα ομηρικά έπη έχουν συντεθεί σε ένα διαλεκτικό κράμα, ιωνικής και αιολικής διαλέκτου (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας,2001), ενώ την εποχή της κλασικής περιόδου επικράτησαν και η ιωνική διάλεκτος κυρίως στο χώρο της αρχαιοελληνικής

²¹Ο ακρεμόνας (serif) των γραμματοσειρών πρόκειται για την οριζόντια κατάληξη των κοντυλιών ενός γράμματος. (Μαθιόπουλος,2002:125)

ιστοριογραφίας, με τον Ηρόδοτο. Από την αρχαία εποχή της επικής παράδοσης, κυριάρχησε ένα κράμα διαλέκτων, το οποίο χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα στα πεδία της λογοτεχνίας και της ιστορίας.

Ο 9ος αιώνας υπήρξε σημαντικός σταθμός και ορόσημο στην εξέλιξη και στη διαμόρφωση της ελληνικής γραφής, μιας και εκείνη την περίοδο καθιερώθηκε η μικρογράμματη ελληνική γραφή. (Βιθυνός,2002:42) Τα στοιχεία της γλώσσας υπάγονται στην πρωτοελληνική και υπάγονται στα υπερδιαλεκτικά στοιχεία της ελληνικής. (Μπαμπινιώτης,2002:65)

Μάλιστα, από τον 11ο έως και τον 13ο αιώνα η πλέον σημαντική γραφή εκείνης της περιόδου υπήρξε η λεγόμενη μαργαριτόπλεχτη γραφή, στην οποία τα γράμματα είναι στρογγυλόσχημα, ευδιάκριτα αλλά και ιδιαίτερα ενωμένα μεταξύ τους. (Μαθιόπουλος, 2002:34-35) Η εφεύρεση της τυπογραφίας, δηλαδή της εκτύπωσης ενός κειμένου με κινητά μεταλλικά στοιχεία, αποτελεί σταθμό στην ιστορία της γραφής. (Σπυριδάκης, 2007)

Πιο συγκεκριμένα, η φιλόμαθεια των Λατίνων για την αρχαία ελληνική γλώσσα και η ταύτιση της αρχαίας με τη λατινική γλώσσα ως προς τη συντακτική τους δομή οδήγησαν στη σημαντική ζήτηση για τα ελληνικά κείμενα ώθησε τους εκδότες να παραγγείλουν τη χάραξη των πρώτων ελληνικών τυπογραφικών στοιχείων. (Μαθιόπουλος-Καλαντζής,2002:58)

Το δίχως άλλο, η σύγχρονη ελληνική γλώσσα διατηρεί την αρχαία γραφή και ορθογραφία των λέξεων και το 75% του λεξιλογίου της βασίζεται στην αρχαία Ελληνική γλώσσα²². Οι μοναδικές αρετές της ελληνικής γλώσσας είναι έκδηλες και στο γραπτό της λόγο, εφόσον διαθέτει εκφραστικότητα, ευλυγισία, δύναμη συνθετική και ικανότητα παραγωγική ώστε ανάλογα με τις ανάγκες να παράγει και να συνθέτει νέες λέξεις. Ένα τυπογραφικό μόνο στοιχείο δίνει τη μορφή του γράμματος σε ανάποδη όψη. Η διαδικασία αυτή επαναλαμβανόταν για ολόκληρη τη σειρά των διαφορετικών γραμμάτων, ψηφίων ή κοσμημάτων που ήθελε ο χαράκτης να κατασκευάσει. (Μαστορίδης,2006:51)

²² Διαθέσιμο στις 2 Μαρτίου 2018 σε:

<https://theancientwebgreece.wordpress.com/2015/04/08/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%B1-%CE%B7-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B7-%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%BF%CF%84/>

Στην μελέτη, λοιπόν, που δημοσίευσε ο John Chadwich (1922/1956) και αναφέρεται στο ιστορικό της αποκρυπτογραφήσεως της Γραμμικής Β΄ από τον Michael Ventris (1920/1998) και στα τελικά συμπεράσματα της μελέτης. Ίδου τι γράφει ο Τσάντουϊκ [2]: (...) Έπειτα θέσαμε τους «υποτιθέμενους κανόνες της Μυκηναϊκής ορθογραφίας». Οι κανόνες μας επεβλήθησαν ως αποτέλεσμα της ταύτισης των Μυκηναϊκών ως ελληνικών λέξεων. Ήταν από πολλές απόψεις απροσδόκητες και μη καλοδεχούμενες. Αλλά πρέπει να τονισθεί, εν όψει της επακόλουθης κριτικής, ότι αν και προσδιορίστηκαν εμπειρικά, όντως σχηματίζουν συνεπές σχήμα. Η βασική αρχή είναι ότι η γλώσσα έπρεπε να αναπαρασταθεί με την μορφή ανοιχτών συλλαβών. Όταν δύο ή περισσότερα σύμφωνα αρχίζουν μια συλλαβή, φανερώνουν ότι διπλασιάζουν το φωνήεν . Αλλά όταν ένα σύμφωνο βρίσκεται στο τέλος της συλλαβής, πριν από κάποιο σύμφωνο στην αρχή της επομένης, παραλείπεται ολοσχερώς. Οι κανόνες μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

1. Τα πέντε φωνήεντα (α, ε, ι, ο, υ) διακρίνονται
2. Το δεύτερο συνθετικό ενός διφθόγγου σε –υ δηλώνεται (αυ, ευ, ου (...)) Ο πρώτος συλλαβογραφικός πίνακας του Βέντρις περιλαμβάνει δύο φωνήεντα (το α και το ο).

Το βελτιωμένο Μυκηναϊκό αλφάβητο, που συμπληρώνει το αρχικό πίνακα του Ventris έχει ως εξής : Κάθε σύμβολο στον δεξιό πίνακα είναι είτε αμιγές φωνήεν, όπως συμβαίνει στην πρώτη οριζόντια σειρά, είτε ένα σύμφωνο που ακολουθείται από φωνήεν : το σύμφωνο εμφανίζεται στην αριστερή κάθετη γραμμή και το φωνήεν στην οριζόντια πρώτη γραμμή²³.

²³ Διαθέσιμο στις 2 Μαρτίου 2018 σε:
<http://www.tovima.gr/files/1/2015/06/03/Linear.pdf>

Δεύτερο κεφάλαιο-Αλεξανδρινή κοινή(ελληνιστική κοινή)

2.1 Ιστορία αλεξανδρινής κοινής

Όπως έχει υποστηριχθεί και από τον Louis-Jean Calvet (2011) η ελληνική είναι ανάμεσα στις 20 επικρατέστερες γλώσσες του κόσμου, εφόσον είναι πολύ σημαντική και για τις γειτονικές χώρες. Σύμφωνα με τη νεότερη διασπορά των γλωσσών, το ελληνικό γλωσσικό σύστημα έχει υποστεί την ιστορική διασπορά, επαληθεύοντας τους στίχους του Οδυσσέα Ελύτη «αυτός ο κόσμος ο μικρός ο μέγας». Χαρακτηριστικό παράδειγμα η ελληνοφωνία των Εβραίων της Διασποράς, ο δήγησε στη Μετάφραση των κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης στα ελληνικά από τους Εβδομήκοντα. (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2001:533)

Με τη χρήση της Αλεξανδρινής Κοινής από τον 3^ο αιώνα π.Χ. μέχρι και τον 6^ο αιώνα μ.Χ., γίνεται μια προσπάθεια απλοποίησης και επισημότητας της γλώσσας, ώστε να ξεπεραστούν οι παραλλαγές της, με βάση το γεωγραφικό χώρο. Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (2002) ο όρος *Κοινή*, χρησιμοποιήθηκε από τους αρχαίους γραμματικούς, όπως τον Απολλώνιο τον Δύσκολο, τον Ηρωδιανό, για να δηλωθεί η αρχική μορφή της Ελληνικής, από την οποία προήλθαν, όλες οι διάλεκτοι (Αττική, Ιωνική, Αιολική και Δωρική) κι έπειτα (Αρκαδοκυπριακή, διάλεκτοι Κάτω Ιταλίας, Βόρειας Αχαϊκής διαλέκτου). Η Αλεξανδρινή Κοινή πρόκειται για μια γλώσσα πολυσυλλεκτική με διάφορες υφολογικές, αλληλοαναιρούμενες ιδιομορφίες που ο ελληνικός κόσμος αξιοποιούσε στον προφορικό και λιγότερο στο γραπτό λόγο από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου ως την πρώιμη βυζαντινή εποχή. (Adrados, 2010)

Ιστορικοπολιτικοί λόγοι και πολιτιστικοί λόγοι εξηγούν την υπερίσχυση της αττικής έναντι της ιωνικής διαλέκτου και διασαφηνίζουν τη ουσιαστική θέση της Αλεξανδρινής Κοινής στον πεζό λογοτεχνικό και επιστημονικό λόγο. Πρώτα απ' όλα η υποταγή της περιοχής της Ιωνίας από τους Πέρσες, το κύρος που απέκτησε η πόλη των Αθηνών και ο ηγετικός της ρόλος κατά τη διάρκεια των Περσικών Πολέμων, με την υπερίσχυση της Μεγάλης Ιδέας και του επεκτατισμού της Αθηναϊκής Συμμαχίας στον ελληνικό χώρο, επέφεραν την ίδρυση της Αθηναϊκής ηγεμονίας. Παράλληλα, η απaráμιλλη ανάπτυξη των Αθηνών στις τέχνες και στα γράμματα επέφεραν την επιβολή της αττικής διαλέκτου στις συνειδήσεις των Ελλήνων.

Ο Debrunner (1954,34) ισχυρίζεται επιγραμματικά πως «από τον 4^ο αιώνα, υπάρχει ιδίως για τον πεζό λόγο μία και μόνη φιλολογική γλώσσα, η Αττική». Η γλώσσα της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας ήταν η αττική διάλεκτος για τη γλώσσα των προσώπων, η δωρική για το χορό. (Βελουδής,2009:170)Για παράδειγμα, τα κείμενα της κλασσικής περιόδου και τα κείμενα της κοινής, ο μελετητής της ελληνικής καταλήγει σε συμπεράσματα ότι οι φωνολογικές μεταβολές, οι γραμματικές και μορφοσυντακτικές αλλαγές, η δημιουργία ενός απλού, οικονομικού συστήματος με τον παραμερισμό της πολύπλοκης γλωσσικής ποικιλίας, οδήγησαν σε γλωσσικές μεταπτώσεις, απλοποιήσεις, γενικεύσεις συγκριτικών μορφημάτων, γλωσσικά υποσυστήματα και «εξαιρέσεις». Η κατάσταση διγλωσσίας²⁴ μπορεί να διαρκέσει αιώνες και από τη συνύπαρξη της υψηλής με τη χαμηλή ποικιλία, μπορεί να προκύψουν ενδιάμεσες γλωσσικές μορφές, εξαιτίας του γλωσσικού δανεισμού στοιχείων από την υψηλή στη χαμηλή ποικιλία ή/και αντίστροφα²⁵. (Αρχάκης και Κονδύλη,2011:100)

Με τον λεγόμενο συγκρητισμό των πτώσεων είναι γνωστό πως το οκτάπτωτο σύστημα περιορίστηκε σε πέντε (μορφολογικά δηλούμενες) πτώσεις: ονομαστική, γενική, δοτική, αιτιατική, κλητική, εφόσον συγχωνεύθηκαν στη δοτική, η οργανική και η τοπική, ενώ με τη γενική συγχωνεύθηκε η αφαιρετική.(Μπαμπινιώτης,2002:145)Ωστόσο, με την ανάπτυξη της σύνθεσης της αττικής και της ιωνικής διαλέκτου υπήρξαν αντιδράσεις από τους καθαρολόγους, αντιδρώντας στις γνήσιες πηγές της Ελληνιστικής Κοινής²⁶.

Σύμφωνα με το φαινόμενο του Αττικισμού και της Καθαρολογίας, ισχύει²⁷:

- Κατά τη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου ορισμένοι καθαρολόγοι αντέδρασαν έντονα εναντίον της Αλεξανδρινής Κοινής.
- Ο Αττικισμός θεώρησε ότι η κλασική αττική διάλεκτος είναι η μόνη δεκτή γλώσσα για την συγγραφή της πεζογραφίας.
- Ο Αττικισμός συνέχισε να επηρεάζει την ελληνική γραφή μέχρι την σύγχρονη εποχή.

²⁴Μιλώντας για διγλωσσία, στο συγκεκριμένο σημείο της εργασίας, εννοείται η έντονη διάσταση ανάμεσα στην προφορική γλώσσα και την αρχαϊζουσα γραπτή.

²⁵Πρβλ. το δανεισμό της δημοτικής από την καθαρεύουσα λεξιλογικών στοιχείων για τη φιλοσοφική και επιστημονική της έκφραση.(Browning,1991:48)

²⁶Οι ιστορίες του Πολύβιου, οι διάλογοι του Επίκτητου, η Χριστιανική Καινή Διαθήκη χρονολογούνται την ελληνιστική περίοδο και αποτελούν καλά παραδείγματα της Αλεξανδρινής Κοινής.

²⁷ Διαθέσιμο στις 6 Μαρτίου 2018 σε: \

http://www.ellinikiglossa.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=99%3Ahellenistic-koine&catid=699%3Ahistory&Itemid=105&lang=el

Σύμφωνα με την επικράτηση και την ισχυροποίηση της Ελληνιστικής Κοινής και την παγίωση των γλωσσικών τύπων της για τρεις συναπτούς αιώνες, όπως προαναφέρθηκε, επαναπροσδιορίζεται ο όρος *νεοελληνικός λόγος*. Μιλώντας συγκεκριμένα για λόγο, «*αναφερόμαστε στην πραγμάτωση (καθαρά ατομική, στιγμιαία και παροδική υπόθεση της γλώσσας*» (Βελουδής,2008:4)Επίσης, ως λόγος έχει οριστεί και «*η ικανότητα να συνεννοείται με το κωδικοποιημένο σύστημα σε όλες του τις μορφές την προφορική και τη γραπτή*».(Καμπούρογλου,2011:12)

Ενισχύονται με αυτόν τον τρόπο οι γλωσσολογικές απόψεις, περί γραμματισμού, εφόσον ο ίδιος είναι μια κοινωνική και πολιτισμική πρακτική και ως τέτοια ενέχει τις ιδεολογικές θέσεις και τις δυναμικές της κοινωνίας μέσα στην οποία διαμορφώνεται²⁸. Σε μια προσπάθεια να αποφευχθεί το φαινόμενο της διγλωσσίας, το οποίο ξεκίνησε να δημιουργείται, «οι ερευνητές των επονομαζόμενων “Σπουδών στο νέο γραμματισμό” αρχίζουν να ορίζουν το γραμματισμό όχι με όρους δεξιοτήτων και ικανοτήτων αλλά ως συνολικό μέρος κοινωνικών συμβάντων και πρακτικών²⁹». Τα ζητήματα του κριτικού γραμματισμού για τον επαναπροσδιορισμό της θέσης της γλώσσας στην κοινωνία, οδήγησαν τους σύγχρονους ιστορικούς γλωσσολόγους στην εξεύρεση των πηγών της Αλεξανδρινής Κοινής και στην περιγραφή των ιδιαίτερων στοιχείων γλωσσικής μεταβολής. Με βάση τον Adrados (2010:35-36) προσδιορίζονται με σαφήνεια οι γνώσεις από τις πηγές της αλεξανδρινής κοινής:

1. Τα αττικιστικά λεξικά τα οποία πληροφορούν τους αναγνώστες για τις αδόκιμες μορφές της προφορικής γλώσσας.

π. X.: *Λεξικό του Φρόνιχου*

«νηρόν ύδωρ μη είπης αλλά πρόσφατον, ακραιφνές» (προέλευση της λέξης νερό)

«αυθέντης μηδέποτε χρήσει επί του δεσπότης» (ο αυθεντικός/ κι έπειτα αφέντης ήδη σημαίνει κύριος)

2. Κείμενα που γράφτηκαν σε αυτή, όπως οι Ιστορίες του Πολυβίου (200-120 π.Χ.).

3. Η ελληνική μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης η οποία έγινε τον 3^ο/2^ο αιώνα π.Χ. από μια ομάδα εβδομήντα δύο λογίων Εβραίων (Μετάφραση των Ο΄). Το

²⁸Σωφρ. Χατζησαββίδης στο *Κοινωνία και γλώσσα: μια πολύ στενή σχέση*, Διαθέσιμο στις 6 Μαρτίου 2018 σε:

http://www.pi.ac.cy/pi/files/epimorfosi/analytika/epimorf/nea_ellinika/glossa_koinonia.pdf

²⁹«Αυτό σημαίνει αυτόματα ότι δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στη χρήση του προφορικού λόγου που παράγουν τα άτομα για τα κείμενα και ακόμη στους τρόπους με τους οποίους η σημασία και η χρήση των κειμένων προσδιορίζεται πολιτισμικά” (Maybin,,J, 2000: 197)

κείμενο αυτό αποτελεί σημαντική πηγή πληροφόρησης για την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας κατά την αλεξανδρινή περίοδο καθώς μελέτες έδειξαν ότι η γραμματική και το λεξιλόγιο της μετάφρασης της Παλαιάς Διαθήκης ταυτίζονται με τη γραμματική και το λεξιλόγιο της τρέχουσας καθημερινής γραπτής ελληνικής της εποχής.

4. Τα ευαγγέλια (τέλος 1^{ου} αι. μ. Χ.), τα οποία δίνουν πληροφορίες σχετικά με το λεξιλόγιο, τη σύνταξη και τη μορφολογία της αλεξανδρινής κοινής -ιδιαίτερα το Ευαγγέλιο του Μάρκου και

5. Οι πάπυροι που βρέθηκαν στην Αίγυπτο με περιεχόμενο επιστολές και έγγραφα από το τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ., στους οποίους αποδίδεται με τρόπο φυσικό και απροσποίητο η γλώσσα της εποχής.

Αναφορικά, με την τελευταία περίπτωση, τα κείμενα των μη φιλολογικών παπύρων, από την Αίγυπτο κυρίως, που αποτελούνται από ιδιωτικές επιστολές, αιτήσεις, προσκλήσεις αλλά και από διοικητικά έγγραφα ακόμη (αναφορές, εγκυκλίους, απαντήσεις σε αιτήματα κλπ), είναι φυσικό να δίδουν μια εναργέστερη εικόνα του καθημερινού, προφορικού λόγου (Μπαμπινιώτης, 2002:119), με αποτέλεσμα με αυτόν τον τρόπο να ορίζονται οι απαρχές του γλωσσικού ζητήματος, όπως θα αναλυθεί περαιτέρω στη συνέχεια της εργασίας. Εξίσου σημαντική είναι και η διπλή σημασία για τη δημιουργία της Αλεξανδρινής Κοινής, η οποία οδηγεί στον παραμερισμό της διαλεκτικής διαφοροποίησης του αρχαίου ελληνικού κόσμου, όπως περιγράφηκε παραπάνω, και στη γλωσσική συνένωση των τύπων με την αττική κοινή.

2.2 Χαρακτηριστικά ελληνιστικής κοινής

Με τις γλωσσικές μεταβολές στην ελληνιστική κοινή, επηρεάστηκαν όλα τα γλωσσικά επίπεδα της γλώσσας από τη φωνολογία έως και τη σύνταξη, με αποτέλεσμα η Αλεξανδρινή Κοινή να αποτελεί καμπή όχι μόνο για την ιστορία της γλώσσας, αλλά και για την εξέλιξη της γλωσσικής επιστήμης αναπτύσσοντας τον ιστορικοσυγκριτικό της χαρακτήρα. Ονομάζεται έτσι, γιατί είναι ιστορικά προσδιορισμένη από την Αλεξανδρινή ή Ελληνιστική περίοδο, για να δηλώσει τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας ως περιοχές μη ελληνικές και την κυριαρχία του ελληνικού στοιχείου. Όλες αυτές οι αλλαγές, που γίνονται βαθμιαία και έχουν δρομολογηθεί σταδιακά και πριν από την ελληνιστική εποχή, βάζουν τις βάσεις προς

τις νεότερες μορφές της ελληνικής, τη βυζαντινή και τη σύγχρονη ελληνική, όπως στοιχειοθετούνται από τα παρακάτω παραδείγματα³⁰.

Στη φωνητική έχουμε τις παρακάτω αλλαγές: τα φωνήεντα παύουν να προφέρονται ως μακρά και βραχέα και βαθμιαία γίνονται όλα βραχύχρονα, ενώ χάνεται η προσωδία και από το μουσικό τονισμό περνάμε στο δυναμικό τονισμό. Η δασεία που από παλιότερα είχε αρχίσει κατά τόπους να χάνεται, παύει πλέον να προφέρεται. Επίσης οι δίφθογγοι χάνουν την παλαιά τους φωνητική αξία και πλέον προφέρονται ως ένας φθόγγος (αι=ε, ει=ι, υι=ι και αυ, ευ, ηυ = αβ, εβ, ηβ ή αφ, εφ, ηφ όπως και σήμερα), έχουμε το φαινόμενο του ιωατακισμού, την ταύτιση δηλαδή της προφοράς των η, ει, σταδιακά με το ι, όπως και σήμερα, το υ μέχρι τον δέκατο αιώνα μ.Χ. θα διατηρήσει μια προφορά όπως του γαλλικού u, την ίδια προφορά θα αποκτήσει και το οι μέχρι κι αυτό τελικά να εξομοιωθεί με το ι τον δέκατο αιώνα μ.Χ. Επίσης, τα διπλά σύμφωνα δεν προφέρονται πλέον παρατεταμένα (π.χ. θάλασσα, εκκλησία). Τέλος, τα σύμφωνα β, γ, δ, ζ, θ, γ, χ που προφέρονταν ως b, g, d, zd, th, rh, kh αποκτούν τη σημερινή προφορά, εκτός αν προηγείται έρρινο στις περιπτώσεις των β, γ, δ. (παράδειγμα άνδρας-άνδρας) φαινόμενο που υπάρχει ως σήμερα.

Στη μορφολογία έχουμε μια σειρά από απλοποιήσεις: ο δυϊκός αριθμός, ο οποίος δήλωνε δύο πράγματα, χάνεται (π.χ. τῷ χεῖρε = δύο χεῖρες), στην κλίση των ονομάτων έχουμε μείωση των πολλών καταλήξεων και έτσι, κυρίως τα τριτόκλιτα (-ς, -ξ, -ρ, ις, -εύς, -ωψ), ταυτίζονται με τα πρωτόκλιτα (-ης, -ας, -η, α)· π.χ. ὁ Πλάτων > ὁ Πλάτωνας, ὁ νεῶς > ὁ ναός. Επίσης οι ανώμαλοι τύποι παύουν να χρησιμοποιούνται, όπως τα ανώμαλα παραθετικά και απλουστεύονται (π.χ. ταχύς – ταχύνων -τάχιστος > ταχύς – ταχύτερος – ταχύτατος), η μέση φωνή χάνει τους ιδιαίτερους τύπους της και ταυτίζεται με την παθητική, το ρήμα μένει στην ενεργητική και παθητική φωνή (π.χ. λούομαι > λούω τον παῖδα). Ακόμα ταυτίζεται η υποτακτική με την οριστική. Η υποτακτική δηλώνεται περιφραστικά με το σύνδεσμο ἵνα + οριστική (π.χ. τό σῶμα γυμνάζομεν > ἵνα το σῶμα γυμνάζομεν)· υποκαθίσταται η προστακτική από ἵνα/να ή ἄφες/ἄς + υποτακτική (π.χ. εἰσέλθωσαν > ἄς εἰσέλθωσι πάντες). Χάνεται επίσης η ευκτική, ενώ το απαρέμφατο αποδίδεται περιφραστικά (π.χ. βούλομαι ἔλθειν > βούλομαι ἵνα ἔλθω). Καταργείται επίσης και ο αναδιπλασιασμός (π.χ. ἀπογέγραφα > ἀπέγραφα) και η χρονική αύξηση (π.χ. ἠγόραζον – ἀγόραζον).

³⁰ Λυραντωνάκης Π. *Η Ελληνιστική Κοινή ως απαρχή της νεότερης ελληνικής γλώσσας*, Διαθέσιμο στις 6 Μαρτίου 2018, σε: <http://rethemnosnews.gr/2011/04/2011-04-29-01-17-38/>

Στο συντακτικό η παρατακτική έκφραση αντικαθιστά την υποτακτική. Υπάρχει προτίμηση για μικρές κύριες προτάσεις και συχνά παραλείπονται οι σύνδεσμοι. Η δοτική πτώση χρησιμοποιείται λιγότερο και αντικαθίσταται από τη γενική ή από πρόθεση + αιτιατική πτώση (π.χ. *τῇ πόλει >τῆς πόλεως / εἰς τὴν πόλιν*)

Στο λεξιλόγιο έχουμε εισαγωγή λατινικών λέξεων, κυρίως στρατιωτικοί και διοικητικοί όροι όπως: *λεγεών, πραιτώριον, κουστωδία, δικτάτωρ* κ.α. Εισάγονται επίσης εβραϊκές λέξεις λόγω της διαδόσεως του χριστιανισμού (π.χ. *αμὴν, Πάσχα, Σάββατον, μεσσίας* κ.α.). Επίσης έχουμε εισαγωγή ξένων ονομάτων (π.χ. *Αντώνιος*), επιθέτων και παραγωγικών καταλήξεων. Επηρεασμός υπήρξε και από την αιγυπτιακή, από την εισαγωγή λέξεων όπως: *πάπυρος, κόμμι*, αλλά και ονομάτων όπως: *Παχώμιος, Ονούφριος*.

Σημασιολογικά έχουμε επίσης αλλαγές. Νέες σημασίες δίνονται σε λέξεις όπως για παράδειγμα η λέξη *στόμαχος* που σήμαινε *λαιμός* πήρε τη σημερινή σημασία που έχει το *στομάχι*, ή η λέξη *θυμός* που σήμαινε *ψυχή*, πήρε κι αυτή την σημερινή έννοια. Αντικαθίστανται λέξεις με νεότερες ή με αρχαϊκές λέξεις (π.χ. *έσθίω – τρώγω, ὕει – βρέχει*).

Συγκεντρώνοντας καταλογικά τα στοιχεία, που χαρακτηρίζουν την ελληνιστική κοινή, διευκρινίζεται ότι ο όρος «κοινή» δεν αποτελεί μια συρρικνωμένη μορφή της γλώσσας. Απλούστερα, η ελληνιστική κοινή γλώσσα δηλώνει μια δυναμική διαδικασία σταδιακά, η οποία προκαλείται από την επικοινωνία ανάμεσα σε ομιλητές διαφορετικών νεοελληνικών διαλέκτων. Πιο συγκεκριμένα, η κοινή είναι το σταθεροποιημένο αποτέλεσμα της ανάμειξης γλωσσικών συστημάτων, όπως οι τοπικές ή οι λογοτεχνικές διάλεκτοι. (Siegel, 1985 :363) Η μείξη γλωσσικών υποσυστημάτων, σε συνδυασμό με γλωσσικές ποικιλίες, που προέρχονται από διαδικασίες συρρίκνωσης ή εξαπλούστευσης, οδηγούν σταδιακά σε μια ιστορικά μεικτή αλλά συγχρονικά σταθερή «διάλεκτο» (=κοινή). (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2001:259) Έτσι, από διαχρονική άποψη εύκολα μπορούν να διακριθούν και τα διαφορετικά στάδια στην εξέλιξη της κοινής: προκοινή, σταθεροποιημένη κοινή, διευρυμένη κοινή και αφομοιωμένη κοινή³¹, ως αποτέλεσμα ευρύτερων πολιτικών συνασπισμών.

³¹πρβ. Siegel, 1985

Την ελληνιστική περίοδο, η ίδρυση νέων πόλεων ή η αναδιαμόρφωση παλαιότερων εξυπηρετεί πλέον πολιτικές σκοπιμότητες, όπως η διατήρηση κατακτηθέντων εδαφών, διασφάλιση εμπορικών δρόμων, ο εξελληνισμός και η εξάπλωση του ελληνικού τρόπου ζωής στις αχανείς εκτάσεις της Πρώην Περσικής Αυτοκρατορίας και η προβολή των ελληνιστικών ηγεμόνων, οι οποίοι μέσα από μεγάλα οικοδομικά έργα επιδίωκαν να προβάλλουν την ισχύ και το μεγαλείο του βασιλείου τους. (Owens,2004:217) Σύμφωνα με την Νικηφορίδου³², για τη γλωσσική αλλαγή, η δημιουργία, για παράδειγμα μιας νέας σειράς ηχηρών κλειστών συμφώνων [b d g] στην ελληνιστική κοινή (κυρίως μέσω δάνειων λέξεων από τη λατινική) μπορεί να θεωρηθεί κίνηση εξισορρόπησης ενός συμφωνικού συστήματος που είχε δύο σειρές διαρκών φθόγγων, [f θ χ] και [v δ γ], αλλά μία μόνο σειρά κλειστών, τα [p t k]. Με την έννοια αυτή, συνεχίζει η ίδια³³, η συγκεκριμένη αλλαγή μπορεί να χαρακτηριστεί δικαιολογημένη ή μερικά προβλέψιμη, χωρίς φυσικά το κίνητρο (ούτε εδώ ούτε και σε καμία άλλη περίπτωση) να έχει αναγκαστικό χαρακτήρα. Εφόσον κυριαρχεί στο γραπτό λόγο της Ελληνιστικής Κοινής, η πολυδιάσπαση, αναδείχθηκε το φαινόμενο του ιωτακισμού, αποτελώντας μια απλοποιημένη μορφή της Αττικής γλώσσας, πέρα από την προστασία της εισροής λατινικών λέξεων και την υπεράσπιση της πολιτιστικής κληρονομιάς του κλασικού κόσμου. (Κοπιδάκης,1999)

Τις γνώσεις για την Αλεξανδρινή Κοινή τις αντλούμε από πηγές, όπως τα κείμενα της Αγίας Γραφής και τους μη φιλολογικούς παπύρους, όσο και από μεταφράσεις της Παλαιάς Διαθήκης από τους Εβδομήκοντα (3^{ος} αιώνας π.Χ.), όσο κυρίως και από νεότερα χρονικώς κείμενα της Καινής Διαθήκης, τα οποία δίνουν αρκετά σαφή εικόνα της προφορικής Κοινής, η οποία διαφοροποιείται από την υπόλοιπη αττικιστική γλώσσα, όπως παραθέτει ο Μπαμπινιώτης (2002). Ήταν λογική κατά τη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου, να παρεισφρήσουν και στοιχεία του προφορικού λόγου στα χαρακτηριστικά της κοινής γλώσσας. Η παράλληλη αύξηση των ιδιωτικών επιστολών, των προσκλήσεων και των αιτήσεων αλλά και των καθημερινών εγγράφων δηλώνουν καθημερινά γλωσσικά στοιχεία, κυρίως του προφορικού λόγου.

³² Διαθέσιμο στις 8 Μαρτίου 2018 σε:

http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/thema_a6/thema_pdf.pdf

³³ Διαθέσιμο στις 8 Μαρτίου 2018 σε:

http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/thema_a6/thema_pdf.pdf

Κλείνοντας, χάνεται η εξάρτηση του τονισμού από την προσωδία, όπως επικρατούσε στην αρχαία ελληνική γλώσσα, με αποτέλεσμα ο τονισμός να αίρει τη μουσικότητά του, όπως εκείνη παραμένει στη λιθουανική και κινεζική γλώσσα έως σήμερα και να αποκτά δυναμικότητα. Επίσης, τροποποιήσεις σχετικά με την περιφραστική εκφορά και με το ποιόν ενεργείας δηλώνουν τον κλονισμό των εγκλίσεων, με την εξάλειψη της ευκτικής και τις μεταβολές της υποτακτικής κατά τη μεσαιωνική περίοδο. Πέρα από μεταβολές, έγιναν και δομικές ενοποιήσεις ή απλοποιήσεις ως προς τα θέματα στο ποιόν ενεργείας και τα ληκτικά μορφήματα των ρημάτων (=θεματικό φωνήεν+κατάληξη). Υποχωρώντας και η χρήση του δυικού αριθμού, παραχωρεί τη θέση του στον πληθυντικό με τη λεξικοποίηση του αριθμητικού *δύο* και των συνωνύμων του. (Μπαμπινιώτης,2002:145) Έτσι, υποχώρησε βαθμηδόν και η δοτική και υποκαταστάθηκε από τη γενική: ἔδωσε τῶ ἀδελφῶ> ἔδωσε τοῦ ἀδελφοῦ. (Μπαμπινιώτης,ό.π:146)

Τρίτο κεφάλαιο - Μεσαιωνική(πρώιμη 6ος-12ος αι., βυζαντινή 12ος-15ος, μεταβυζαντινή 15ος-18ος αι.)

Προχωρώντας στην ιστορική εξέλιξη της γλώσσας, φτάνουμε στα χρόνια του Βυζαντίου, σύμφωνα με τα οποία η Κωνσταντινούπολη, γίνεται ένα κοσμοπολίτικο κέντρο διαφόρων λαών και πολιτισμών. Το Βυζάντιο αποδέχεται το «ελληνίζειν», δηλαδή τη χρήση αττικής γλώσσας από τους χριστιανούς (Adrados,2010), ακόμα και όταν γίνεται αναφορά στην εξαπλουστευμένη μορφή της με τη μορφή της ελληνιστικής κοινής από τον 3^ο αιώνα. Ελληνική είναι η γλώσσα των μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας, των Συνόδων και των Κανόνων του μοναχισμού. (Adrados, ό.π:43) Η πρώτη περίοδος αρχίζει με τον Ιουστινιανό, ο οποίος καθιερώνει την ελληνική ως επίσημη γλώσσα του κράτους,αντί της λατινικής και φθάνει μέχρι τις αρχές ή και τα μέσα του 12^{ου} αιώνα,όταν πρωτοεμφανίζεται η χρήση της δημόδους γλώσσας στη λογοτεχνία. (Μπαμπινιώτης,2002:150) Η δεύτερη περίοδος από τον 12^ο μέχρι τον 15^ο αιώνα, σφραγίζεται κυρίως, από τη χρήση της προφορικής γλώσσας σε ορισμένες μορφές του γραπτού λογοτεχνικού λόγου , ενώ η Τρίτη αρχίζει συμβατικά με το χρονικό ορόσημο της Άλωσης της Κωνσταντινουπόλεως και καλύπτει ολόκληρη τη νεοελληνική περίοδο μέχρι την περίοδο της Τουρκοκρατίας στην Ελλάδα, η οποία επέδρασε ριζικά τόσο στο γλωσσικό, όσο και στον εκπαιδευτικό τομέα.

Σημειωτέον, το γλωσσολογικό αυτό ενδιαφέρον έχει εκδηλωθεί με μια σειρά από δημοσιεύσεις³⁴καθώς και με το ερευνητικό πρόγραμμα για την εκπόνηση γραμματικής της Μεσαιωνικής Ελληνικής. (Holton,2005)Μια τέτοιου είδους εκτεταμένη έρευνα στη λειτουργική διαφοροποίηση δομικών σχημάτων αφορά τις γραμματικές κατηγορίες που σχετίζονται με τα ρήματα θυμάμαι και ξεχνάω στα ελληνικά, όπως έχουν μελετηθεί σε μια σειρά από άρθρα (Goutsos 2010, 2014, Γούτσος 2012β). Συγκεκριμένα, τα λήμματα θυμάμαι και ξεχνάω αναζητήθηκαν σε όλους τους τύπους τους στα δεδομένα του ΣΕΚ και οι μορφολογικοί τύποι των δύο ρημάτων επισημειώθηκαν για τις γραμματικές κατηγορίες της άρνησης, του χρόνου, του προσώπου, του ποιού ενεργείας και των τροπικοτήτων, σύμφωνα με την ανάλυση των Κλαίρη και Μπαμπινιώτη (2005: 443- 444) για τα παρεπόμενα του ρήματος στα

³⁴Βλέπελόγουχάρτιν, Pappas, P. (2004), Variation and morphosyntactic change in Greek: from clitics to affixes. New York: Palgrave και Μαρκόπουλος, Θ. (2007) «Γραμματικοποίηση και γλωσσική ποικιλία: ο Μέλλοντας στα χρόνια της 'Κρητικής Αναγέννησης' (16ος-17ος αι.)». Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα 27 (Μνήμη Α.Φ. Χριστίδη), 251-63.

ελληνικά. Έτσι, κάθε τύπος χαρακτηρίστηκε ως θετικός ή αρνητικός (άρνηση), παρελθοντικός ή μη παρελθοντικός (χρόνος), τροπικός ή μη τροπικός (τροπικότητα), ατελής, τέλειος ή συντελεσμένος (ποιόν ενεργείας) και σημειώθηκε ο αριθμός (ενικός–πληθυντικός) και το πρόσωπο (πρώτο–δεύτερο–τρίτο) που δηλώνει μορφολογικά. Επίσης, μελετήθηκαν οι κυριότερες λεξικές και γραμματικές συνάψεις των δύο ρημάτων και τα λεξικά συμπλέγματα στα οποία συμμετέχουν.

Τα νοταριακά κείμενα μέχρι και το τέλος του 16ου αι., στο σύνολό τους, περιέχουν μόλις 29 εμφανίσεις του ‘θέ νά’ (26 στον ίδιο νοτάριο, τον Μαρά από την Κρήτη), την στιγμή που ο *Ερωτόκριτος* και μόνο περιέχει 150 εμφανίσεις του³⁵. Έχει αποδειχτεί ότι τα νοταριακά κείμενα μπορούν να διαλευκάνουν διάφορα ζητήματα της Μεσαιωνικής Ελληνικής. (Markopoulos,2008, Μανωλέσσου,2003, Λεντάρη και Μανωλέσσου, 2003) Οι Λεντάρη και Μανωλέσσου (2003) διερευνούν την εκφορά του εμμέσου αντικειμένου στα κείμενα της Μεσαιωνικής Ελληνικής, τόσο στα λογοτεχνικά όσο και στα μη λογοτεχνικά. Τα βασικότερα συμπεράσματά τους είναι τα ακόλουθα:

α) Τα νοταριακά κείμενα δίνουν σχετικά σαφή και ασφαλή εικόνα της πτωτικής ποικιλίας στην εκφορά του εμμέσου αντικειμένου (γενική ή αιτιατική). Σε πολύ μεγάλο ποσοστό, δεν παρουσιάζουν ενδοκειμενική ποικιλία, και η επιλογή της πτώσης είναι συμβατή με την ευρύτερη εξέλιξη της εκφοράς σε διαλεκτικό επίπεδο: στα έγγραφα από τις βόρειες ελληνοφώνες περιοχές κυριαρχεί η Αιτιατική, ενώ στα υπόλοιπα η Γενική.

β) Αντίθετα, τα λογοτεχνικά κείμενα δίνουν μία πολύ πιο ασαφή εικόνα, με εκτεταμένη ενδοκειμενική ποικιλία που μπορεί να αποδοθεί σε πολλούς παράγοντες, με κύριο ανάμεσά τους την ποικίλη γεωγραφική προέλευση των διαφόρων χειρογράφων ενός και μόνο κειμένου, που έχει ως αποτέλεσμα η κριτική έκδοση του έργου να αναμειγνύει γραφές από διαφορετικές περιοχές, δίνοντας την αίσθηση της μη συστηματικής ενδοκειμενικής ποικιλίας. Βέβαια, η ποικιλία μπορεί να μην είναι μόνο αποτέλεσμα της προβληματικής χειρόγραφης παράδοσης, αλλά να οφείλεται και σε άλλους παράγοντες, όπως την λογοτεχνικότητα των κειμένων, το μέτρο κ.ά.

³⁵Οι αριθμοί αναφέρονται στην εμφάνιση της δομής ‘θέ νά + Υποτ.’ ανεξάρτητα από την σημασία που είχε σε κάθε περίπτωση, μια και η συγκεκριμένη δομή μπορούσε να εκφράζει μελλοντική αναφορά, βούληση, δεοντική τροπικότητα αλλά και να δηλώνει απλά τη σχέση υπόταξης (βλ. Markopoulos, forth.,2007). Ακόμα και αν περιοριζόμασταν στις εμφανίσεις της δομής αυτής με μελλοντική αναφορά, δεν θα υπήρχε καμία ουσιώδης διαφοροποίηση ως προς την συνολική εικόνα συχνότητας της δομής στα είδη των κειμένων.

Σε μορφολογική ανάλυση της μελλοντικής αναφοράς στην Μεσαιωνική Ελληνική (Markopoulos,2008 και Μαρκόπουλος,2007), διερευνήθηκε, μεταξύ άλλων, η εξέλιξη της μελλοντικής ‘περίφρασης’³⁶ ‘θέλω + Απαρέμφατο’ σε όλες τις σχετικές μορφές της (‘θέλω + Απαρέμφατο’, ‘θέλω νά + Υποτακτική, ‘θέλω + Υποτ.’, ‘θέ νά + Υποτ.’ και ‘θα + Υποτ.’). Με αυτόν τον τρόπο η Αλεξανδρινή Κοινή άρχισε να απομακρύνεται σταδιακά από διαλέκτους και τοπικά ιδιώματα της γλώσσας. Έτσι, επιβεβαιώνεται η εθνική και κοινωνική πολυμορφία του Βυζαντίου, που παρεμπόδιζε τη συγκρότηση μιας ενιαίας γλωσσικής έκφρασης και σε αυτό συνετέλεσε και ο αρχαϊσμός της πνευματικής ηγεσίας που περιφρονούσε τη γλώσσα του λαού και συχνά τη θεωρούσε κατάλληλη για όντα πνευματικά κατώτερα. (Adrados,2010:43)

Τα πολιτιστικά επιτεύγματα επισημαίνουν ακόμη ότι, όταν μία γλώσσα υψώνεται σε *lingua franca*, εκτίθεται σε κινδύνους, από τους οποίους οι προφανέστεροι είναι η συναισθηματική της αφυδάτωσης και ο διαμελισμός σε Pidgin ιδιώματα³⁷.Κλείνοντας, την εισαγωγική παρουσίαση ακόμη και στη μεσαιωνική ελληνική γλώσσα επέδρασε σημαντικά η κοινωνική και η γεωγραφική ποικιλία στις λογοτεχνικές και μη λογοτεχνικές πηγές αυτής της περιόδου, ζήτημα ιστορικό για την εξέλιξη της γλώσσας. Έτσι, απέκτησε ιδιαίτερο ενδιαφέρον διαχρονικά η διασύνδεση του κώδικα με τη γλώσσα, σύμφωνα με τον BasilBernstein (1971,1973),τονΑγγλο καθηγητή της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης, που διατυπώνει για πρώτη φορά την υπόθεση σχετικά με την ύπαρξη των πιο πολυσυζητημένων γλωσσικών ποικιλιών, του περιορισμένου και του επεξεργασμένου κώδικα (*restrictedvselaboratedcode*). (Κακριδής,2017), όπως αναπτύσσεται στη συνέχεια.

3.1 Χαρακτηριστικά πρώιμης-βυζαντινής

Στα μέσα του 4ου αιώνα ο Φίλιππος ο Β΄ της Μακεδονίας αποφάσισε να υψώσει το οπισθοδρομικό βασίλειο της φυλής του στο επίπεδο μιας μεγάλης δύναμης, βρήκε ότι τα Αττικά χρησιμοποιούνταν ευρύτατα σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο, συμπεριλαμβανομένων σε κάθε περίπτωση και των μακεδονικών

³⁶Ο όρος «περίφραση» πιθανότατα δεν είναι ο πιο κατάλληλος για την περιγραφή και την ανάλυση τέτοιων δομών. Χρησιμοποιείται εδώ περιγραφικά, καθώς δεν εμπίπτει στους σκοπούς της μελέτης η θεωρητική συζήτηση περί του καταλληλότερου όρου για παρόμοιες δομές (για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Markopoulos, forth.)

³⁷Ομιλία του καθηγητή Μ.Ζ. Κοπιδάκη με την ευκαιρία της έκδοσης της *Ιστορίας της Ελληνικής Γλώσσας*. (Δεκέμβριος 1999)

πόλεων και έτσι τα υιοθέτησε ως την επίσημη γλώσσα της μακεδονικής διπλωματίας και διοίκησης. (Browning,1995:36) Εν τω μεταξύ, όσο προχωρούν τα χρόνια, τόσο μεγαλώνει και η απόσταση μεταξύ των δυο γλωσσικών μορφών, λόγιας και δημόδους, γραπτής και καθημερινής, ανεπίσημης προφορικής γλώσσας. (Μπαμπινιώτης,2002:151)

Ωστόσο, τα χαρακτηριστικά της μεσαιωνικής ελληνικής γλώσσας επηρεάζουν σημαντικά όλα τα επίπεδα της γλώσσας, όπως αναλύει ο Adrados (2010:44-47), με την πάροδο των χρόνων και δεδομένου ότι έγιναν οι περισσότερες γλωσσικές μεταβολές την ιστορική περίοδο αυτή. Από τον πεζό λόγο, που είναι μεγαλύτερη πηγή των πληροφοριών για την ελληνική γλώσσα, εκπορεύονται οι περισσότερες γλωσσικές εξελίξεις.

Φωνητική

1. Απλοποίηση του φωνηεντικού συστήματος

Μετά τη σύμπτωση των διαφόρων ι,η,ει,υι,οι και υ στην προφορά του ι, του ω και ο στην προφορά του ο, του ε και αι στην προφορά του ε το φωνηεντικό σύστημα παίρνει τη σημερινή του μορφή:

i e a o u

2. Απλοποίηση συμφωνικών συμπλεγμάτων

2.1. Τα δύο όμοια σύμφωνα προφέρονται ως ένα, όπως συμβαίνει και σήμερα στην κοινή νεοελληνική: π. χ. θάλασσα (προφορά θάλασα)

3. Τα άτονα αρκτικά φωνήεντα κλονίζονται και αποβάλλονται, π.χ. ερωτώ-ρωτώ, ολίγος-λίγος. Το φαινόμενο αυτό είχε τις ακόλουθες συνέπειες:

α) Τη δημιουργία των αδύνατων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας του γ' προσώπου τον, την, του, της κτλ..... από τις αντωνυμίες αυτόν, αυτήν κτλ.

β) Την αποβολή της άτονης συλλαβικής αύξησης στα ρήματα, π.χ. φέραμε, δώσαμε

γ) Τη δημιουργία των τύπων στον, στην κτλ. από τους παλιούς εις τον, εις την κτλ.

Μορφολογία

Όνομα

Η κλίση των ονομάτων εξομαλύνεται

Η δοτική πτώση σβήνει εκτός από στερεότυπες εκφράσεις π.χ. δόξα τω Θεώ.

Αντωνυμία

Εμφανίζονται οι νέοι τύποι των αντωνυμιών εσείς, εσάς σας, εμείς, εμάς μας, καθώς και οι τύποι εμένα, εσέναν.

Ρήμα

Εξαφανίζονται τα ρήματα σε –μι και διαδίδονται εκείνα σε –ίζω, –άζω, –εύω, –νω, –αρω

Εμφανίζεται η νεοελληνική μετοχή σε –οντα(ς).

Εμφανίζονται οι περιφραστικοί τύποι για το μέλλοντα (π. χ. θέλω γράψω), τον παρακείμενο και τον υπερσυντέλικο.

Από τα τέσσερα χρονικά θέματα του ρήματος (του ενεστώτα, παρακειμένου, μέλλοντα, αορίστου) μένουν μόνο του ενεστώτα και του αορίστου.

Πρωτοεμφανίζονται οι τύποι είμαι, είσαι, έني για το γ' ενικό, ήμουν παρατατικός.

Εμφανίζονται καταλήξεις του ρήματος όπως –ιέσαι, –ιέται στον ενεστώτα, –ουσα και –αγα στον παρατατικό, –ώνω.

Σύνταξη

Η σύνταξη γίνεται πιο παρατακτική και η γλώσσα πιο αναλυτική.

Οι προθέσεις περιορίζονται και συντάσσονται κανονικά με αιτιατική

Λεξιλόγιο

Το λεξιλόγιο εμπλουτίζεται με ποικίλους τρόπους:

1. Με τη δημιουργία νέων λέξεων με:

α) παραγωγή Επιθήματα που χρησιμοποιούνται συχνότερα: –σιμο, –ας, –ισσα κ.ά.

β) σύνθεση π. χ. ανδρόγυνος, καλοκτένιστος, βραχύμακρος (κοντός και μακρύς), σιδηροδέω, λογομαχώ κ.ά.

1. Με εισαγωγή ξένων λέξεων

α) από τη λατινική

Στην αρχή το βυζαντινό κράτος, καθώς ήταν το ανατολικό τμήμα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, είχε επίσημη γλώσσα τη λατινική η οποία τον 6^ο αιώνα αντικαταστάθηκε από την ελληνική. Έτσι η επίδραση της λατινικής στην ελληνική γλώσσα συνεχίστηκε και μετά την αλεξανδρινή εποχή και πολλές λατινικές λέξεις και παραγωγικές καταλήξεις έφτασαν μέχρι τις μέρες μας, όπως:

α) Τα ονόματα των μηνών: Ιανουάριος, Φεβρουάριος, Μάρτιος κτλ.

β) Όροι της δημόσιας ζωής: παλάτιον, βούλα, λάβαρον

γ) Λέξεις της καθημερινής ζωής: κάρβουνον, καλαμάριον, μανίκιον, ταβέρνα

δ) Παραγωγικές καταλήξεις

-άτος: αμυγδαλάτος, καρυδάτος

-αριος: βιβλιοθηκάριος, πρωτοσπαθάριος

-ίσιος: βουνίσιος

-πουλος: αρχοντόπουλος

Η κατοχή και διακυβέρνηση ελληνόφωνων περιοχών από δυτικούς και η χρησιμοποίηση της γαλλικής και ιταλικής γλώσσας στη διοίκηση είχαν ως αποτέλεσμα να γίνουν από τις δύο αυτές γλώσσες δανεισμοί που αφορούσαν κυρίως τα λεξιλόγιο (τοπωνύμια, ανθρωπωνύμια., ναυτική ορολογία).

Όνόματα

Ανέζα >Agnes

Αμαλία >Amalic

Φλόρα >Flora

Μαργαρίτα >Margheritte

Λοΐζος >Louis

Μπελβεντέρε >Belvedere (μετονομάστηκε συνήθως σε Καλλιθέα)

Πλομάρι (Λέσβου) >Flumare (=ποτάμι)

Σαντορίνη >SantaIrene

Βενετσιάνικη επίδραση

❖ Αβανταδόρος

❖ Βελούδο

❖ Γαλαντόμος

❖ Καντάδα

❖ Κατσάδα

Ναυτική ορολογία

- άλμπουρο >alboro

- βαρκάδα> barcada

- γολέτα> goleta

Άνεμοι

- τραμουντάνα >tramontana (όταν φυσά από τα βουνά του βορρά)

- όστρια >ostro (νοτιάς)

- λεβάντες >levante (Απηλιώτης= ανατολικός)

- πονέντες >ponente (Ζέφυρος= δυτικός)
- μαΐστρος >maistro (Αργέστης= ΒΔ)
- γραίγος >grego (Καικίας= ΒΑ)
- γαρμπής >garbin (δυτικός) (Λίβας=ΝΔ)
- Σι(ο)ρόκος >sciroco (ΝΑ)
- Αρμάδα > armada
- Καδένα >cadena
- Καμινάδα >caminada
- Φρεγάδα >fregada
- Κάβο > cavo
- Κάπο > capo
- Πόρτο > porto

Αντιδάνεια

γαρίφαλο> garofolo> garofolium>καρυόφυλλον

β) από την αραβική

Παράλληλα, οι μεταβολές της γλώσσας στη φωνολογία έγιναν με τις διαδικασίες του ιωτακισμού, της συνίζησης και των συγκοπών των φωνηέντων ή της σίγησης του ληκτικού –ν, όπως παραθέτει ο Μπαμπινιώτης,2002:156-160), λόγου χάρι: ιωτακισμός: *λιούκο*(=λύκος), *νιούτα*(=νύχτα), συνίζηση: *φωλέα*>*φωλεά*>*φωλιά*, σίγηση του ληκτικού –ν: *ταμίαν*>*ταμία*, *τιμήν*>*τιμή*, *ούρανόν*>*ούρανό*.

3.2 Δημιουργία της νεοελληνικής λογοτεχνίας ως αποτελέσματος της επίδρασης των δυτικών λογοτεχνιών

Η νεοελληνική λογοτεχνία την περίοδο της μεσαιωνικής ελληνικής επηρεάζεται σημαντικά από τη Δύση. Σύμφωνα με τον Χρηστίδη στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (2001:915), τα αρχαία ελληνικά ως μια γλωσσική μορφή, την κλασική ελληνική, μετατρέπονται σε πρότυπο πολιτισμικό κεφάλαιο.

Με αυτόν τον τρόπο, είναι έντονη η λαϊκή επίδραση της Δύσης στην Ανατολή, ιδίως με τα ιπποτικά μυθιστορήματα, όπως το *Χρονικόν του Μορέως* και ο *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης* τον 12^ο αιώνα στην ιστορία της δημόδους λογοτεχνίας. Η μυθιστορία δεν είναι γραμμένη αποκλειστικά πια σε πεζό λόγο, όπως οι μυθιστορίες του Ευγενιανού και του Μανασσή, αλλά σε έμμετρο λόγο, όπως ο *Διγενής Ακρίτης*. (Beaton,1996:105) Ιδιαίτερη σημασία για την παράδοση της όψιμης αρχαιότητας

στο Βυζάντιο έχει το Μυθιστόρημα του Αλεξάνδρου του Ψευδο-Καλλισθένη. (Beck,2009:72) Η συγχώνευση της βιογραφίας με το επιστολικό μυθιστόρημα, που ίσως ο Ψευδο-Καλλισθένης θεώρησε συλλογή αυθεντικών επιστολών, δημιούργησε προβλήματα που ξέφυγαν από τον έλεγχο του συγγραφέα (Hagg,2010 :161) με αποτέλεσμα, να επηρεάζουν και την εξέλιξη του γλωσσικού χαρακτήρα στα μυθιστορήματα αυτής της περιόδου.

Τη μεσαιωνική εποχή, τα στοιχεία της κοινής είναι πολυάριθμα και μας ανάγουν γλωσσικά σε κύκλους μορφωμένων, που δεν ορκίζονταν στον όρο της γλωσσικής καθαρότητας και δεν αποστρέφονταν ένα πιο περίτεχνο γλωσσικό ύφος. (Beck,ό.π:72-73) Εξάλλου, η επίδραση της μεταγενέστερης γραμματείας με τα *Αιθιοπικά* του Ηλιόδωρου, με τη συμβατικότητα της δολοπλοκίας αλλά και της ανθρωποθυσίας, αποτελεί δείγμα των δυτικών συνηθειών της εποχής, τις οποίες οι Βυζαντινοί τις αντιμετώπιζαν ως κάτι εξωτικό. (Beaton,ό.π:106)

Επιπλέον, η ερωτική μυθιστορία του Μεσαίωνα, αναδεικνύει τη φυσιογνωμία του Θεοδώρου του Πρόδρομου, ο οποίος γράφει σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα· έτσι και ο Κωνσταντίνος Μανασσής και ο Ιωάννης Τζέτζης χρησιμοποιούν είτε την αττικίζουσα μορφή της γλώσσας είτε τη «μικτή» γλώσσα, ανάλογα με το πρόσωπο στο οποίο απευθύνονται. (Beaton,ό.π:33) Για την περίπτωση του Θεόδωρου Πρόδρομου, ο Hunger επισημαίνει απόηχους της βυζαντινής διπλωματίας και του τυπικού της αυλής, ενώ βλέπει καθαρά να διαγράφεται ο τρόπος ζωής και ο κώδικας τιμής της ανώτερης, στρατιωτικής τάξης του Βυζαντίου: ο ήρωας που αγωνίζεται να κερδίσει το χέρι της αγαπημένης του, δεν αρκεί να έχει μόνο κάλλος και ευγενική καταγωγή· πρέπει να έχει και ειδικές γνώσεις των πολεμικών τεχνών. (Hagg,2010 :100) «*Καλλίμαχος και Χρυσορρόη*», «*Βέλθανδρος και Χρυσάντζα*», «*Αίβιστρος και Ροδάμνη*», «*Φλώριος και Πλατζιαφλώρα*» και «*Ιμπέριος και Μαργαρώνα*», αποτελούν μυθιστορήματα του 14^{ου}-15^{ου} αιώνα, με συγκεκριμένο, ιπποτικό περιεχόμενο, γραμμένα στην απλούστερη προφορική γλώσσα. (Μπαμπινιώτης,2002) με τον συνδυασμό από λόγια και δημόδη διαλεκτικά στοιχεία.

Τα μεσαιωνικά ελληνικά διασώζουν ένα μεγάλο αριθμό τύπων και λέξεων από την αρχαία και από την ελληνική των ρωμαϊκών χρόνων, που επιζούσε ακόμη στο ζωντανό λόγο. (Αλεξίου,2006) Άλλωστε, σε μερικά έργα της εποχής έχουμε «ελληνικά μεταναστών», το ιδίωμα δηλαδή που μιλούσαν στην Ιταλία ή σε κάποια νησιά οι Έλληνες που είχαν συσπειρωθεί εκεί από ξεχωριστές κατακτημένες περιοχές

και είχαν αφομοιώσει ποικίλλες διαλέκτους και τοπικές παραλλαγές. (Beck,2009)

Υπάρχουν έντονα στη λογοτεχνία, αυτής της περιόδου, γλωσσικά στοιχεία, τα οποία δεν ανήκουν στις πρότυπες γλωσσικές μορφές τους, αλλά με την παρεμβολή των αντιγραφών και την απλοποίηση αρκετών λέξεων, (Αλεξίου,2006) με αποτέλεσμα την έκδοση των έργων της εποχής σε ξεχωριστά χειρόγραφα, όπως με τις περιπτώσεις δυο χειρογράφων, της Grottaferrata και του Escorial, για τη διάσωση και τη γλωσσική σύνθεση του κειμένου, *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης*. Προφανώς, η διαφορετική εκδοτική, προσαρμόζεται στη γλωσσική σύνθεση του κειμένου. Μάλιστα, στο έργο του Ευστάθιου/Ευμάθιου Μακρεμβολίτη διασώζονται σαράντα τρία χειρόγραφα, αλλά η λόγια γλώσσα τους τα καθιστούσε απρόσιτα στο κοινό (Hagg,2010),εφόσον απείχαν από τον προφορικό λόγο, γεγονός, το οποίο πιστοποιεί τη διάσταση γραπτού και προφορικού λόγου.

3.3 Χαρακτηριστικά υστερο-βυζαντινής

Η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1204 από τους Φράγκους στο πλαίσιο της Δ΄ Σταυροφορίας και η κατάτμηση της βυζαντινής αυτοκρατορίας σε πολλά μικρά κρατίδια, βυζαντινά και λατινικά, αποτελούν σημαντική ιστορική τομή με σοβαρό αντίκτυπο στις εξελίξεις της τέχνης.³⁸ Για ένα μέρος της αυτοκρατορίας η περίοδος της Φραγκοκρατίας λήγει το 1261 με την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Βυζαντινούς, όμως για ένα άλλο μεγάλο τμήμα της, η Φραγκοκρατία θα διαρκέσει μέχρι την Οθωμανική κατάκτηση.³⁹

Κατά την περίοδο των Παλαιολόγων, η οποία αρχίζει το 1261, μετά δηλαδή από την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο, και λήγει το 1453, με την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς Τούρκους, η τέχνη θα γνωρίσει μεγάλη άνθηση, τόσο από άποψη αριθμού μνημείων

³⁸ Διαθέσιμο στις 16 Μαρτίου 2018 σε:

https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH396/Didaktiko%20yliko/PanagiotidouKalopisi_mathimataHOMEPAGE.htm

³⁹ Διαθέσιμο στις 16 Μαρτίου 2018 σε:

https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH396/Didaktiko%20yliko/PanagiotidouKalopisi_mathimataHOMEPAGE.htm

όσο και από άποψη ποιότητας. Η Κωνσταντινούπολη, η Θεσσαλονίκη, η μοναστική κοινότητα του Αγίου Όρους και ο Μυστράς είναι τα μεγάλα καλλιτεχνικά κέντρα που θα αναπτυχθούν στη συρρικνωμένη εδαφικά και αδύναμη οικονομικά αυτοκρατορία, που απειλείται όλο και περισσότερο από τους Οθωμανούς.⁴⁰

Κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο μεγάλη είναι η ανάπτυξη και στην περιφέρεια, τόσο σε κέντρα που σε προηγούμενες ιστορικές περιόδους ανήκαν στο Βυζάντιο, όπως η Τραπεζούντα και η Άρτα, όσο και στα γειτονικά ορθόδοξα κράτη που δέχτηκαν ισχυρές επιρροές από το Βυζάντιο, όπως η Σερβία, η Βουλγαρία και η Ρωσία.⁴¹

Οι ανθρωπιστές είναι οί προάγγελοι τού ερχομού τής λογοτεχνίας τής 'Αναγέννησης. Οι ίδιοι προσέχουν στην αρχή περισσότερο τή λατινική και από τις αρχές τού δέκατου έκτου αιώνα τήν ελληνική γλώσσα και τήν ελληνική γραμματεία. Τό γεγονός μάλιστα δι από τούς ανθρωπιστές θά άρχισει ως ενα βαθμό τό κίνημα τής 'Αναγέννησης θά προσδώσει βασικά χαρακτηριστικά στή λογοτεχνία τής εποχής'⁴².

"Έχει ήδη μελετηθεί καί στις λεπτομέρειες της ακόμη σχέση τού κρητικού έπους μέ τό γαλλικό πρότυπό του, τό μυθιστόρημα Paris et Vienne⁴³, ακόμη καί μέ τον Orlando Furioso τού Άριόστου. Δεν έχουν όμως τό ίδιο εξαντλητικά προχωρήσει οί έρευνες ως προς τή σχέση τού Έρωτόκριτου μέ τό γνήσιο λαϊκό πνευματικό κόσμο. (Δέν εννοείται εδώ ή σχέση μέ τή δημοτική ύστερομεσαιωνική λογοτεχνία)⁴⁴.

Τό ζήτημα πού απασχολεί θά διαφωτιστεί αρκετά αν και μετά τή διαπίστωση

⁴⁰ Διαθέσιμο στις 16 Μαρτίου 2018 σε:

https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH396/Didaktiko%20yliko/PanagiotidouKalopisi_mathimataHOMEPAGE.htm

⁴¹ Διαθέσιμο στις 16 Μαρτίου 2018 σε:

https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH396/Didaktiko%20yliko/PanagiotidouKalopisi_mathimataHOMEPAGE.htm

⁴² Βλ. πρόχειρα P. vanTieghem: Histoire litteraire de l'Europe et de l' Amerique de la Renaissauce a nosjours. Paris, 1941, a. 1 κ. έλ.

⁴³ Κριαράς Ε.: *ΜελετήματαπερίτάςπηγάςτοῦΈρωτοκρίτου*, σ. 29 κ.έ., καί G. Morgan: French and Italian Elements in Erotocritos (ΚρητικάΧρονικά Ζ' ,201 - 8)

⁴⁴ Ν. Πολίτη: *Έρωτόκριτος* (Λαογραφία 1 (1909), a. 19 - ΙΟ- Στ. Ξανθουδίδη, έκδ. Έρωτοκρίτου, σ. CXXVI (καί 774). D. C. Hesse' ling: Histoire de la litteraturegrecquemoderne, 1924, σ. 13-14. Τοῦ 8 : ErotokritosenAretousa, σ. 104. Η. Pernot: *Etudes de litteraturegrecquemoderne*, 2me serie, σ. 65 κ.έ. E. Κριαρά: *ΜελετήματαπερίτάςπηγάςτοῦΈρωτοκρίτου*, σ. 145 - 51 καίΚ. Οίκονομίδη: ΠΟ. καίΒασίλειοςΔιγενής 'Ακρίτας, έκδ. . Καλονάρου, τομ. Α', σ. κγ', 22 (σημ. 170) κ. άλλοῦ. ") Β. : Έρωτόκριτος

πού έχει γίνει μεταξύ δύο βασικών πηγών του Έρωτόκριτου, του γαλλικού μυθιστορήματος και του Orlando Furioso του Άριόστου, εξεταστεί τί μένει σωστό από τις προηγούμενες λεπτομερειακές γενικότερες διαπιστώσεις υποθέσεις πού έγιναν ως προς τή σχέση του κρητικού έπους με άλλα έργα του δυτικούμεσαίωνα (Aucassin et Nicolette, Reali di Rrancia) πού κατά καιρούς προβλήθηκαν ως πιθανές λεπτομερειακές 'ίσως πηγές του Έρωτόκριτου'⁴⁵. 'Ακόμη και στην περίπτωση πού δέ θά άποδειχτεί αναμφισβήτητη αιτιώδης σχέση ανάμεσα στον Έρωτόκριτο και τά μεσαιωνικά αυτά λογοτεχνήματα, και μόνες οί πιθανές διαπιστώσεις ότι και άλλα μοτίβα από τον Έρωτόκριτο απαντούν και σέ άλλα μεσαιωνικά έργα θά έδειχναν ότι τό κρητικό έπος κινείται μέσα σέ μίαν ατμόσφαιρα καθαρά μεσαιωνική⁴⁶.

Πέρα από τα γλωσσικά και τα λογοτεχνικά γνωρίσματα της υστεροβυζαντινής περιόδου, η γνώση της μητρικής γλώσσας είναι αδιάδακτη, ασυνείδητη, σύνθετη, και κατακτάται⁴⁷ με βάση αποσπασματικά, ελλειπτικά, μη ευκρινή και έμμεσα γλωσσικά 'εισαγόμενα'. (Guasti,2002,Fromkin,Rodman και Hyams, 2008⁴⁸, Roeper,2007,Larson,2010) Τα περισσότερα νοταριακά κείμενα σώζονται από την Κρήτη και τα Ιόνια νησιά, όμως υπάρχουν κείμενα και από άλλα νησιά του Αιγαίου, όπως για παράδειγμα τη Νάξο, την Κύπρο και άλλες περιοχές. Είναι μάλλον εύλογο ότι ο παράγοντας «γεωγραφική ποικιλία» αποτελεί σίγουρα μία διαφοροποιητική παράμετρο για αυτά τα κείμενα. Από την άλλη, η ελλιπής μας γνώση για τις διαλέκτους της περιόδου αυτής (με πιθανή εξαίρεση την Κρητική του 16ου-17ου αιώνα) καθιστά τον εντοπισμό γεωγραφικών ιδιαιτεροτήτων ιδιαίτερα επισφαλή.⁴⁹

⁴⁵ Διαθέσιμο στις 16 Μαρτίου 2018 σε:

<http://ir.lib.uth.gr/bitstream/handle/11615/10718/article.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁴⁶ Διαθέσιμο στις 16 Μαρτίου 2018 σε:

<http://ir.lib.uth.gr/bitstream/handle/11615/10718/article.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁴⁷ Στην γλωσσολογία χρησιμοποιούμε τον όρο «κατάκτηση πρώτης (μητρικής) γλώσσας» και όχι «εκμάθηση πρώτης γλώσσας» (first language acquisition και όχι first language learning) επειδή, όπως θα εκθέσουμε αναλυτικά, υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να υποθέσουμε ότι ο άνθρωπος γεννιέται με την γλωσσική ικανότητα, με ενδιάθετη γλωσσική γνώση.

⁴⁸ Βλ. κεφάλαιο 8

⁴⁹ Μια και οι κοινωνιογλωσσικές συνθήκες της εποχής δεν είναι απόλυτα κατανοητές, και ο ίδιος όρος «διάλεκτος» μπορεί να θεωρηθεί αναχρονισμός, καθώς είναι αμφίβολο αν υπήρχε μία μορφή ελληνικής, σε σχέση με την οποία η Κρητική θα μπορούσε να θεωρηθεί διάλεκτος. Στην παρούσα μελέτη, ο όρος «διάλεκτος» χρησιμοποιείται χωρίς να υποδηλώνει μία πλήρως τυποποιημένη γλωσσική μορφή,

Σύμφωνα με τον Μαρκόπουλο (2008) τα γλωσσικά χαρακτηριστικά των νοταριακών κειμένων συνοψίζονται σε δυο βασικά συμπεράσματα:

α) Παρά τα κοινά τους χαρακτηριστικά, τα νοταριακά κείμενα της Μεσαιωνικής Ελληνικής δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται ως ενιαίο σώμα δεδομένων, καθώς διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό ανάλογα με το επίπεδο μόρφωσης του νοτάριου, πέρα φυσικά από την γεωγραφική τους προέλευση. Δεν είναι τυχαίο ότι για τα Μεσαιωνικά Γαλλικά, που φαίνεται να έχουν παρόμοια ζητήματα με την Μεσαιωνική Ελληνική, όσον αφορά τις διαθέσιμες πηγές τους, έχει προταθεί να μελετώνται υπό το πρίσμα της κοινωνιογλωσσολογίας της ποικιλίας (variational sociolinguistics). (Fleischman, 2001) Επιτυχημένο παράδειγμα μίας τέτοιας προσέγγισης αποτελεί το 'Helsinki corpus of historical English',⁵⁰ καθώς και το 'Corpus of early English correspondence'.⁵¹ Αυτά τα σώματα δεδομένων της Αγγλικής παρέχουν τις απαραίτητες πληροφορίες στους ερευνητές για να μπορούν να αξιολογήσουν τα γλωσσικά δεδομένα από κοινωνιογλωσσική σκοπιά, που μπορεί να φωτίσει τα ευρήματα μίας ποσοτικής διερεύνησης.

β) Το είδος του φαινομένου υπό μελέτη καθορίζει και το κειμενικό είδος που είναι πιο κατάλληλο για την διερεύνηση του φαινομένου. Με άλλα λόγια, η ανάλυση των αλλαγών της 996 ME δεν πρέπει να λαμβάνει υπόψη μόνο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κειμένων που αποτελούν το σώμα δεδομένων, αλλά και τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης γλωσσικής αλλαγής που ερευνάται. Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν, τα λογοτεχνικά κείμενα μπορούν να διαλευκάνουν ζητήματα συχνότητας χρήσης ενός γλωσσικού φαινομένου, που σχετίζονται άμεσα με τα διαφορετικά επίπεδα χρήσης και την κοινωνιογλωσσική ποικιλία, ενώ τα μη λογοτεχνικά, νοταριακά κείμενα είναι πιο αξιόπιστα στην καταγραφή της γεωγραφικής ποικιλίας. Φυσικά, απομένει αυτές οι προβλέψεις να επαληθευτούν από ανάλυση πολύ περισσότερων περιπτώσεων γλωσσικής αλλαγής κατά τη Μεσαιωνική

αλλά μία γλωσσική ποικιλία με γεωγραφικό προσδιορισμό, όπως θα προσδιοριστεί και στη συνέχεια της παρούσας εργασίας.

⁵⁰Βλ. λ.χ. Rissanen et al., 1997

⁵¹Βλ. λ.χ. Nevalainen και Raumolin-Brunberg, 1996 αλλά μία γλωσσική ποικιλία με γεωγραφικό προσδιορισμό, όπως θα προσδιοριστεί και στη συνέχεια της παρούσας εργασίας.

⁵¹Βλ. λ.χ. Rissanen et al., 1997

⁵¹Βλ. λ.χ. Nevalainen και Raumolin-Brunberg, 1996

Ελληνική.

Σύμφωνα με τις τελευταίες γλωσσικές αλλαγές κυρίως της επίδρασης των λογοτεχνικών πηγών, ολόκληρη τη βυζαντινή περίοδο, ενώ το μυθιστόρημα δεν περιορίστηκε μόνο στα μέλη των ανώτερων στρωμάτων, αλλά πέρασε και στα κατώτερα, με αποτέλεσμα οι άνθρωποι που ζούσαν έξω από τις μεγαλουπόλεις και τα σπίτια των πλούσιων γειοκτημόνων, απέκτησαν πρόσβαση στο νέο λογοτεχνικό είδος (Hagg,ό.π) αλλά και η γλωσσική μεταβολή της περιόδου από την ελληνιστική κοινή στη μεσαιωνική περίοδο στην ιστορία της γλώσσας, διεύρυνε ευρέως πολιτισμικά το γλωσσικό κώδικα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα στον προσδιορισμό του κοινωνικού και του γλωσσικού κώδικα στο πεδίο της κοινωνιογλωσσολογίας.

Με αυτόν τον τρόπο τα δομικά (λεξιλογικά και συντακτικά) χαρακτηριστικά των κωδίκων⁵², διακρίθηκαν σύμφωνα με τον περιορισμένο ή μη-επεξεργασμένο κώδικα και τον επεξεργασμένο.

Περιορισμένος κώδικας: (restrictedcode)

α) Σύντομες, γραμματικά απλές, συχνά μισοτελειωμένες προτάσεις, με «φτωχή»

συντακτική μορφή, που τονίζει κυρίως την ενεργητική φωνή και τη σύνταξη

σε α' πρόσωπο.

β) Απλή και επαναλαμβανόμενη χρήση συνδέσμων (έτσι, τότε, και, γιατί).

γ) Περιορισμένη χρήση δευτερευουσών προτάσεων.

δ) «Ανικανότητα» διατήρησης του τυπικού υποκειμένου στον λόγο.

ε) «Άκαμπτη» και «περιορισμένη» χρήση επιθέτων, επιρρημάτων κ.ο.κ.

Επεξεργασμένος κώδικας: (elaboratedcode)

α) Η ακριβής γραμματική σειρά και σύνταξη ρυθμίζουν αυτά που λέγονται, ενώ

παρατηρείται συχνή χρήση της τριτοπρόσωπης σύνταξης.

β) Οι λογικές τροποποιήσεις και η απόδοση της έμφασης γίνονται μέσα από

έναν γραμματικά πολύπλοκο σχηματισμό των προτάσεων και κυρίως μέσα

⁵²Μπασλής 1988, σ. 40-41.

από τη χρήση συνδέσμων.

Οι δύο κώδικες πηγάζουν, κατ' αυτόν, από τη διαφορετική κοινωνικοποίηση που υφίσταται κάθε παιδί στα διαφορετικά κοινωνικά και ψυχολογικά περιβάλλοντα όπου μεγαλώνει⁵³. Ο Dittmar (1976) επίσης διερευνά με ιδιαίτερα κριτική στάση τη θεωρητική παρέμβαση του Bernstein σε εκτενείς αναλύσεις. Όσο αφορά την πρακτική της εφαρμογής, τα αντισταθμιστικά προγράμματα (κυρίως όπως έγιναν αντιληπτά από τους υποστηρικτές της θεωρίας/υπόθεσης της ανεπάρκειας), θεωρεί (Dittmar,1976:85 στο: Κακριδή-Φερράρι,ό.π:8) ότι ο Bernstein κατονομάζει τους παράγοντες που παρεμποδίζουν την πλήρη χρησιμοποίηση του πολιτισμικού δυναμικού των μη ευνοημένων τάξεων και προτείνει διορθωτικές αλλαγές, χωρίς να αγγίζει ή να αμφισβητεί την κυρίαρχη κοινωνική και οικονομική δομή (γι' αυτό και η άποψή του αυτή είχε τέτοια απήχηση...). Συνεπώς, αυτό καθορίζει και τα όρια της παρέμβασής του: η αποτυχία των αντισταθμιστικών προγραμμάτων οφείλεται στις αντιφάσεις μιας κοινωνίας που «κινητοποιεί τα πολιτισμικά αποθέματα των παραγωγικών δυνάμεων, αλλά πρέπει συγχρόνως να εμποδίσει την πραγματοποίηση της αληθινής ισότητας ευκαιριών (Dittmar,1976:87 Κακριδή-Φερράρι,ό.π:8-9)

Συμπερασματικά, την περίοδο του Βυζαντίου υπήρξαν πολλές επιρροές και από τον πολιτισμικό παράγοντα των αιώνων, αλλά και η διάδοση του χριστιανισμού, όπου λειτούργησαν καταλυτικά τόσο στην ιστορία της γλώσσας και στην εξέλιξη της μεσαιωνικής ελληνικής, όσο και στην κωδικοποίηση της γλώσσας θέτοντας τις κατάλληλες βάσεις για το ξέσπασμα του γλωσσικού ζητήματος, μετά την επίδραση της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού.

⁵³Με τον όρο κοινωνικοποίηση εννοούμε τη διαδικασία εκμάθησης κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς, στην οποία υποβάλλονται τα παιδιά κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής τους και η οποία καθορίζεται αφενός από άτομα με το κατάλληλο κύρος και αφετέρου από θεσμούς: την οικογένεια, τους συνομήλικους, το σχολείο, αργότερα το περιβάλλον εργασίας. Έτσι, σιγά-σιγά, με τη μέθοδο της αμοιβαίας και της τιμωρίας, «η βιολογική ύπαρξη μετατρέπεται σε συγκεκριμένη πολιτιστική ύπαρξη» (Dittmar 1976, σ. 8, υποσ. 2 και σ. 15-16, όπου αναφέρεται και στον ίδιο τον Bernstein).

Τέταρτο κεφάλαιο-Νεοελληνική γλώσσα

4.1 Ιστορία της νεοελληνικής

Το βασικό θεωρητικό σχήμα, με το οποίο ερμήνευε ο Κητρομηλίδης⁵⁴ την πορεία της ιστορικής σκέψης στον Ελληνικό Διαφωτισμό, ήταν μια εξελικτική πορεία από το χρονικό της υστεροβυζαντινής γραμματείας σε μια ιστορική αφήγηση, που κατανοούσε το παρελθόν,(Panagiotopoulos,2014) κι έδινε έμφαση όχι μόνο στην «κοσμική» ιστορία αλλά και στην ιστορία, παράλληλα της νεοελληνικής γλώσσας.Μάλιστα, η σχέση με την ελληνική αρχαιότητα, η απόρριψη του Βυζαντίου, οι ρόλοι της Εκκλησίας στην κοινωνική οργάνωση, καθώς και η μορφή που θα προσλάβει η ελληνική πολιτεία (Ηλίου,2006:107), αίρουν τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις, τις αντιπαραθέσεις και τον αντισταθμιστικό χαρακτήρα «της ταυτότητας» αυτή την εποχή. Η γλώσσα, η επιθυμητή γλώσσα, που θε έπρεπε να γράφεται και να ομιλείται από τους Έλληνες, αποτελεί ένα κυρίαρχο στοιχείο και μια προσχηματική κάλυψη, στις ιχνηλατήσεις αυτού του είδους, προκαλώντας οξύτατες συγκρούσεις, με εμφανείς ιδεολογικές και κοινωνικές προεκτάσεις. (Ηλίου,ό.π)

Μέχρι σήμερα, διαπιστώνοντας ότι, ακόμα τώρα, στο κατώφλι του 21ου αιώνα, «η εθνική διχοστασία θα πρέπει να είναι βαθιά μανιχαϊκή για να αντέχει έτσι στέρεα στο πέρασμα του χρόνου: αλλιώς κάποια από τις δύο ροπές μας θα είχε νικήσει και είτε ο πολιτισμικός απομονωτισμός είτε ο εξευρωπαϊσμός θα επικρατούσε σήμερα, κάπως»⁵⁵. Κατεξοχήν ευρωπαϊστής ο Κ.Θ.Δημαράς με τη βαθύτατη ελληνικότητα του σε άμεση διαπλοκή με τη δυτική του καλλιέργεια, πάσχιζε μέσα από τον ουμανισμό της κλασσικής παιδείας που διαμόρφω σε τον ευρωπαϊκό πολιτισμό να καταστήσει κατανοητό πως η ελληνική παράδοση ήταν αναπόσπαστο μέρος της κοινής ευρωπαϊκής παράδοσης, πώς οι Έλληνες, δηλαδή, έπρεπε επιτέλους να συνειδητοποιήσουν ότι ήταν Ευρωπαίοι και, αντίστροφα, πως οι Δυτικοί έπρεπε να έχουν πρόσβαση στην νεοελληνική επιστήμη⁵⁶. Άλλωστε, σύμφωνα με το θεωρητικό γλωσσολόγο F.D.Saussure, στη γλωσσική έκφραση υπονοούνται συγχρόνως το

⁵⁴Π.Μ.Κητρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ,2000 (αγγλική έκδοση,1978)

⁵⁵Κ. Θ. Δημαράς, («Μη δεχθήτε...»), εφ. *Το Βήμα*, 18 Σεπτεμβρίου 1983)

⁵⁶Διαθέσιμο στις 9 Μαρτίου 2018,σε:

<https://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/7690/2/N03.009.01.pdf>

καθιερωμένο σύστημα και η εξελίξη⁵⁷. Η γλώσσα σε κάθε φάση της ιστορίας της είναι κάθε χρονική στιγμή και εξυπηρετεί τον υπάρχοντα θεσμό, την εκάστοτε ιδεολογία και αποτελεί παραγόμενο προϊόν του παρελθόντος.

4.2 Περιγραφή της νεοελληνικής

Η πεποίθηση για την επιδεινούμενη κατάπτωση, παρακμή και κακοποίηση της σημερινής νεοελληνικής γλώσσας βρίσκεται όσο ποτέ άλλοτε στην καθημερινή επικαιρότητα. (Χαραλαμπάκης,2001:145) Στον προσδιορισμό και στην περιγραφή της νεοελληνικής γλώσσας και στην προσέγγιση της λαθεμένης ή κακής της χρήσης, οι γραμματικοί και οι φιλόσοφοι της γλώσσας του 18^{ου} αιώνα στήριζαν τις απόψεις τους σε ορισμένους κανόνες,όπως: (Χαραλαμπάκης,2001)

1. Γλωσσική μεταβολή σηματοδοτεί την γλωσσική αλλοίωση, αλλαγή και κατά επέκταση, παρακμή.
2. Η γλώσσα διέπεται από συγκεκριμένες δομικές και λογικές αρχές.
3. Οι γραμματικές της αρχαίας και της λατινικής είναι τέλειες από κάθε άποψη.
4. Αποκλειστική αποστολή των λεξικογράφων είναι η διατύπωση κανόνων «ορθής χρήσης» της γλώσσας.
5. Υπάρχουν «βιολογικά» στην ιστορία ορισμένοι γραμματικοί τύποι, οι οποίοι λόγω «κληρονομικότητας» είναι καλύτεροι από κάποιους άλλους.

Όλα τα προαναφερόμενα περιγραφικά στοιχεία του νεοελληνικού λόγου και ουσιαστικότερα της ορθής χρήσης της γλώσσας, γέννησαν το κίνημα του δημοτικισμού και τη σωστή χρήση της δημοτικής γλώσσας, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια. Τα πορίσματα, στα οποία κατέληξαν σύγχρονοι γλωσσολόγοι, όπως οι BloomfieldSapir, Saussure στις αρχές του 21^{ου} αιώνα είναι: (Χαραλαμπάκης,2001 :146-147)

- Η γλώσσα είναι ζωντανός οργανισμός και μεταβάλλεται συνεχώς. Κάθε προσπάθεια παγιοποίησής της ισοδυναμεί με δολοφονική απόπειρα.
- Η εξέλιξη είναι κάτι το εντελώς φυσιολογικό.

⁵⁷Πρβλ. De Mauro T. (1972) *Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique générale*. Edition critique, Paris:Payot,σελ.453

- Μελετώντας τη γραπτή γλώσσα σε βάρος της προφορικής «είναι σαν να πιστεύουμε πως για να γνωρίσουμε κάποιον είναι προτιμότερο να δούμε τη φωτογραφία του παρά το πρόσωπό του.
- Η ορθότητα καθορίζεται από τη χρήση.
- Κάθε χρήση είναι σχετική.

Με αυτόν τον τρόπο, αναδείχθηκε το γόητρο του γραπτού λόγου και η ιστορική ορθογραφία, κατά την οποία αποτελεί αποτύπωση της αρχικής φωνητικής κατάστασης και ετυμολογίας των λέξεων της νεοελληνικής γλώσσας (Μπαμπινιώτης, 1998). Συνεπώς, η γλώσσα δεν είναι κατά τη νεότερη ορολογία, ένα σύστημα μεταξύ σημαίνοντος (=μορφής) και σημαινομένου (=έκφρασης), αφού στο σύστημα αυτό «συγχέονται» (blendingsystem), αλλά ένα σύστημα που βασίζεται σε συνδυασμούς διακεκριμένων μονάδων ήχου (discretetecombinationalsystem). (Pinker, 1994)

Αναντίρρητα, ο N. Chomsky θεωρεί ότι αντικείμενο του γλωσσολόγου πρέπει να είναι η *γλωσσική ικανότητα* (δηλαδή, η αναζήτηση της δομής της γλώσσας μέσα από κρίσεις γραμματικής ορθότητας που κάνει ένας φυσικός ομιλητής). Η *γλωσσική επιτέλεση* (δηλαδή, το πώς χρησιμοποιούμε τη γλώσσα) υπόκειται σε ποικίλους εξω-γλωσσικούς περιορισμούς και δεν πρέπει να αφορά τον γλωσσολόγο. Με αυτόν τον τρόπο, η γλωσσική ικανότητα έρχεται σε αντιπαράθεση με την *επικοινωνιακή ικανότητα*, κατά την οποία, Αμερικάνοι κοινωνιογλωσσολόγοι (Dell Hymes, John Gumperz, William Labov) τόνισαν τη σημασία της γνώσης των κανόνων χρήσης της γλώσσας ανάλογα με την επικοινωνιακή περίσταση. Τα στοιχεία αυτά για την περιγραφή της σύγχρονης νεοελληνικής γλώσσας προβάλλουν ότι η γλώσσα δεν είναι ένα απλό φιλολογικό ή αισθητικό ζήτημα τεχνικό ή επικοινωνιακό με την εργαλειακή σύλληψη της επικοινωνίας. (Μπαμπινιώτης, ό.π.: 177-178)

4.3 Νεοελληνικές διάλεκτοι

Είναι γνωστό ότι η ελληνική εμφανίζεται στο ιστορικό προσκήνιο με τη μορφή διαλέκτων που η καθεμιά τους αποκτά, για διαφορετικούς λόγους, εξαιρετική αίγλη. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι οι απαρχές της νεοελληνικής διαλεκτολογίας σημαδεύονται από μια προσπάθεια επανασύνδεσης των αρχαιοελληνικών με τις νεοελληνικές διαλέκτους⁵⁸ και δεν είναι τυχαίο ότι η «εξωτική» τσακωνική και οι περιφερειακές διάλεκτοι της Κάτω Ιταλίας και του Πόντου είναι οι πρώτες που

⁵⁸Βλ. Παράρτημα Κειμένων

προσελκύουν την προσοχή των ερευνητών. Όταν, χάρη κυρίως στις εργασίες του Χατζιδάκι, λύνεται οριστικά το πρόβλημα της καταγωγής των νεοελληνικών διαλέκτων και αποδεικνύεται ότι όλες, με εξαίρεση την τσακωνική, προέρχονται από την κοινή, η ελληνική διαλεκτολογία περνά, θα λέγαμε, στο άλλο άκρο. Για μεγάλο χρονικό διάστημα αγνοεί πλήρως ή καταπολεμά την ιδέα της ύπαρξης αρχαίου διαλεκτικού υποστρώματος αδιάσπαστου, πέρα από ποικίλλες διαφοροποιήσεις.

Ο Browning (1972) προσπαθεί σωστά να συνδέσει την εμφάνιση των επιμέρους νεοελληνικών διαλέκτων με την πολιτική και δημογραφική ιστορία των Ελλήνων.⁵⁹ Ο ίδιος επισημαίνει πως, στην προσπάθειά μας να καθορίσουμε την προέλευση και την πρώιμη ιστορία των νεοελληνικών διαλέκτων, θα πρέπει να εξετάζουμε τις περιόδους που οι επιμέρους περιοχές (Πόντος, Καππαδοκία, Κύπρος κ.ο.κ.) αποκλείστηκαν από τον υπόλοιπο ελληνόφωνο κόσμο με αποτέλεσμα τη μείωση της ενοποιητικής δράσης του κέντρου.

4.4. Το γλωσσικό ζήτημα

Οι αρχές του γλωσσικού ζητήματος στη νεότερη εποχή τοποθετούνται στα μέσα του 18ου αιώνα, όταν ο ελληνισμός προσπαθεί να διαμορφώσει γλωσσικό όργανο που θα του επιτρέψει να πλησιάσει τα πολιτιστικά επιτεύγματα της Δύσης. Υποκινητής του ήταν ο Ευγένιος Βούλγαρις, που πίστευε ότι τα υψηλά φιλοσοφικά νοήματα μόνον η αρχαία γλώσσα μπορούσε να αποδώσει με ακρίβεια. (Συμεωνίδης, 1999:186) Ο Θεόφιλος Κορυδαλλεύς και ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος εμφανίζονται ως οι κατεξοχήν εκπρόσωποι της φιλοσοφικής ανανέωσης, που συνδέεται με τις νεοτεριστικές ιδέες και τον Διαφωτισμό, με γλωσσικό όμως όργανο την αρχαία γλώσσα (Συμεωνίδης, ό.π)

Η συνειδητοποίηση του γλωσσικού ζητήματος και οι εκτενείς ιδεολογικοκοινωνικές συζητήσεις και αντιπαραθέσεις δεν έχουν ακόμη εμφανισθεί, έτσι όπως τις ξέρουμε στους νεότερους χρόνους. (Μπαμπινιώτης, 1998:168-169) Γλωσσικό Ζήτημα, άλλωστε ονομάζεται η διαμάχη, η οποία ξέσπασε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, σχετικά με το ποια γλώσσα, πρέπει να καθιερωθεί ως «εθνική» γλώσσα, δηλαδή ως επίσημη γλώσσα του έθνους, τόσο στον προφορικό όσο και στο γραπτό λόγο. (Κοτρώτσου-Λόντου, 2004) Άλλωστε, η διάσταση μεταξύ της γραπτής και της

⁵⁹Βλέπε Παράρτημα Κειμένων

προφορικής γλώσσας διευρύνθηκε, ανάμεσα δηλαδή στην απλή ομιλούμενη και στη λόγια γραφόμενη γλώσσα.

Στο πλαίσιο κυρίως ενός θεολογικού γλωσσικού διαφωτισμού, αφού ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης μίλησε πρώτος για «θρησκευτικό δημοτικισμό»⁶⁰, με την έννοια ότι οι πρωταγωνιστές είναι εκκλησιαστικά πρόσωπα, απλοί ή ανώτεροι ιερωμένοι, αφιερωμένα στην παιδεία του Γένους, το γλωσσικό ζήτημα παίρνει, μέσα από έντοντες και εξειδικευμένες αντιπαραθέσεις, τη μορφή με την οποία είναι ευρύτερα γνωστό στα μέσα του 18^{ου} αιώνα⁶¹. (Μπαμπινιώτης,ό.π:171)

Εμβληματική είναι και η μορφή του Αδαμάντιου Κοραή, κύριου και καίριου υποστηρικτή της απλής, προφορικής γλώσσας, της κοινής Ελληνικής, ο οποίος σφράγισε την πορεία την πορεία της νεοελληνικής γλώσσας, αποτελώντας την κυριότερη-προ της εμφανίσεως του Ψυχάρη- ανακίνηση του θέματος της επίσημης γλώσσας στη νεότερη Ελλάδα εν όψει του αγώνα της ελευθερίας και της ίδρυσης του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. (Μπαμπινιώτης,ό.π.) Η "μέση οδός" του Κοραή⁶² συνιστούσε έτσι κι αλλιώς μια άμυνα απέναντι στις υπερβολές του αρχαϊσμού, τον οποίο καλλιεργούσαν και πρόβαλλαν επίσης ως όργανο εθνικής παιδείας οι κύκλοι των Φαναριωτών αλλά και το Πατριαρχείο. Ο Νεόφυτος Δούκας (περ. 1760-1845)

⁶⁰Μ.Τριανταφυλλίδης, Νεοελληνική Γραμματική: Ιστορική Εισαγωγή, *Άπαντα* 3 (1981),σελ.430. Σχετικά με την στάση της Εκκλησίας στη χρήση της κοινής (οιονεί δημοτικής) παρατηρούμε ότι ήδη στους χρόνους μετά την Άλωση και σε μορφές επικοινωνίας που χρειάζονται αμεσότητα και κατανόηση των λεγομένων από ευρύτερες ομάδες του πληθυσμού (αντίκρουση ξένης θρησκευτικής προπαγάνδας και προσπαθειών προσηλυτισμού αλλά και κηρύγματα θρησκευτικά) η Εκκλησία κατέφυγε στην απλούστερη κοινή γλώσσα. Ο Κ.Θ. Δημαράς (1987:49) σημειώνει: "Πνευματικοί Αγώνες με τους Τούρκους, με τους Εβραίους, με τους Δυτικούς, αργότερα διενέξεις και πολεμικές με τους εκπροσώπους του Διαφωτισμού, καθιερώνουν σε μεγάλο ποσοστό τη δημοτική γλώσσα για ημιεπίσημο όργανο της Εκκλησίας. Η στάση αυτή δεν προέρχεται από καμία θεωρία ούτε την προϋποθέτει. Οι διάφορες προπαγάνδες, που αυλάκωσαν τον ελληνικό χώρο, απαλλαγμένες, από συντηρήσεις και από οργανωμένη παράδοση, μεταχειρίστηκαν πάντα την κοινή γλώσσα για να πετύχουν τον σκοπό τους:μπροστά σε αυτή την κατάσταση η Εκκλησία δεν είχε άλλο τρόπο να αντιδράσει παρά να τις μιμηθεί». Ομοίως ο Θ. Παπαδόπουλος(1977:77) παρατηρεί: «Η χρησιμοποίηση από τους καθολικούς της λαϊκής ελληνικής γλώσσας για το προσηλυτιστικό τους έργο έβγαλε αυτή τη γλώσσα από την ταπεινωτική της θέση, ενώ ταυτόχρον εξανάγκασε την ανατολική εκκλησία να ακολουθήσει το παράδειγμά τους προκειμένου να τους συναγωνιστεί. Φυσικά, η λαϊκή γλώσσα χρησιμοποιήθηκε αρχικά στο προφορικό κήρυγμα και όχι και στο γραπτό λόγο». Για το ίδιο θέμα ιδ. και Τρυπάνη (1984,σελ.46 κ.εξ.).

⁶¹Μεμονωμένα παραδείγματα εμφανίζονται ήδη τον 16^ο αιώνα. Έτσι, λόγου χάρη, ο Μελέτιος Πηγάς (1535-1602) χρησιμοποιεί απλούστερη γλώσσα στα κηρύγματά του (ενώ γράφει στην αρχαιζουσα). Το ίδιο και ο Κύριλλος Λούκαρις (1572-1638) που ενθάρρυνε και τη μετάφραση του Ευαγγελίου στην κοινή γλώσσα (πβ. Krumbacher 1904, σελ.203 κ.εξ.).

⁶²Βλ. Παράρτημα Κειμένων

και ο Παναγιώτης Κοδρικάς⁶³ (1762-1827) είναι χαρακτηριστικές περιπτώσεις οπαδών του αρχαϊσμού, οι οποίοι στράφηκαν με σφοδρότητα εναντίον του Κοραή.

Από το 1880 ως το 1890 οι συστηματικές απόψεις που έχουν διατυπωθεί γύρω από το ζήτημα της γλώσσας είναι οι εξής⁶⁴:

α) ο περαιτέρω εξαρχαϊσμός της καθαρεύουσας (Κωνσταντίνος Κόντος, *Γλωσσικά παρατηρήσεις*, 1882).

β) η επιστροφή "βαθμηδόν και αδιακόπως" στην ομιλουμένη (Δημήτριος Βερναρδάκης, *Ψευδαττικισμού έλεγχος*, 1884).

γ) η διατήρηση και ο εξωραϊσμός της καθαρεύουσας εν αναμονή της εξέλιξης της ομιλουμένης (Γεώργιος Χατζιδάκις, *Βάσανος έλεγχος ψευδαττικισμού ή μελέτη επί της Νέας Ελληνικής*, 1884)

και δ) η καθιέρωση της δημοτικής σε όλες τις μορφές λόγου. Η τελευταία αυτή άποψη είχε μόλις αποκτήσει θεωρητικά-γλωσσολογικά θεμέλια (Ψυχάρης, *Δοκίμια της ιστορικής νεοελληνικής γραμματικής*, 1884-1886) και ιδεολογικό εξοπλισμό (Ψυχάρης, *Το ταξίδι μου*, 1888).

Συγκεντρώνοντας, όλα τα στοιχεία που θα επιτρέψουν στη δημοτική γλώσσα να συσπειρώσει οπαδούς και, στη συνέχεια, να μετατρέψει τις συσπειρώσεις αυτές σε μαχητικό κίνημα, το δημοτικισμό, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια, ισχυρή συνδρομή στη συγκρότηση της ιδεολογικής θεμελίωσης του δημοτικισμού και της σταδιακής διείσδυσής του στον πολιτισμικό και αργότερα στον κοινωνικοπολιτικό χώρο υπήρξε το έργο του Εμμανουήλ Ροΐδη (*Περί της σημερινής ελληνικής γλώσσας*, 1885, Τα είδωλα, 1893), καθώς και η λογοτεχνική παραγωγή της Νέας Αθηναϊκής Σχολής με κύριο εκφραστή τον Κωστή Παλαμά⁶⁵.

Συνοπτικά, το γλωσσικό ζήτημα δευρύνθηκε στους περισσότερους τομείς και πεδία έρευνας, επηρεάζοντας σημαντικά τον πολιτιστικό τομέα και αποτελώντας ένα κομβικό σημείο τόσο στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία όσο και στη γλωσσική, πνευματική, εκπαιδευτική, πολιτιστική και πολιτική εξέλιξη της χώρας. Θεσμικά, το γλωσσικό ζήτημα λύθηκε με την απάλειψη της γλωσσικής διάταξης από το Σύνταγμα του 1974, καθώς και με τη σειρά των νομοθετικών μέτρων που πάρθηκαν από τις κυβερνήσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή (1976) και του Ανδρέα Παπανδρέου

⁶³Βλ. Παράρτημα Κειμένων

⁶⁴Διαθέσιμο στις 9 Μαρτίου 2018 σε:

http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/thema_d2/d_2_thema.htm

⁶⁵Διαθέσιμο στις 9 Μαρτίου 2018 σε:

http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/thema_d2/d_2_thema.htm

(1982), οι οποίες ρύθμισαν, εκτός των άλλων, θέματα σχετικά με την ακώλυτη χρήση και τη συστηματική διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας⁶⁶.

⁶⁶Διαθέσιμο στις 9 Μαρτίου 2018 σε:

http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/thema_d2/d_2_thema.htm

Πέμπτο κεφάλαιο-Το κίνημα του δημοτικισμού και ο ρόλος του Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

Ο δημοτικισμός υπήρξε ένα κίνημα, το οποίο αντιτάχθηκε στον καθαρευουσιανισμό και προσπιζόταν τη «λαλουμένη», δηλαδή τη δημοτική γλώσσα, αντλούμενο από τα ευρωπαϊκά ρεύματα της νεωτερικότητας, όπως το διαφωτισμό, τον ουμανισμό και το ρομαντισμό. Ο ίδιος ο Μεταξάς τάχτηκε υπέρ της δημοτικής και χρησιμοποίησε τη δικτατορική του εξουσία για να κάνει ό,τι δεν έκαναν οι φιλελεύθεροι προκάτοχοί του (είτε για τη δημοτική είτε για την καθαρεύουσα). (Adrados,2010:85)«Θα στραφώ τώρα σε μερικές από τις ψυχολογικές στάσεις που ενυπάρχουν στην καθαρεύουσα και στην [«καθαρή»] δημοτική και στις ευρύτερες επιπτώσεις τους. Η έννοια του καθαριού αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της καθαρεύουσας · ο όρος σημαίνει στην κυριολεξία «καθαρός». Έτσι, ο Mirambel είναι απέδειξε ότι η καθαρεύουσα εκτός από γλωσσική μορφή, είναι μια νοοτροπία και μια ψυχολογική στάση(Κοτρώτσου-Λόντου,2004:52).

Για τον δημοτικιστικό χώρο, απόδειξη της συνέχειας της ελληνικής είναι οι «λαλούμενες»μορφές γλώσσας-οι διάλεκτοι,κατά κύριο λόγο και η κοινή. (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας,2001:10) Σύμφωνα με τον Γ. Μπαμπινιώτη (2002:201), αν η ελληνική γλώσσα δεν είχε υποστεί από νωρίς αυτό το διχασμό, αυτή τη διχογλωσσία, η οποία στην Ελλάδα υπερέβη πέρα από κάθε σύγκριση τη φυσική διαφορά που γενικότερα υφίσταται μεταξύ του προφορικού και γραπτού λόγου, πιθανότατα θα ήταν διαφορετική η κατάσταση των επιστημών, των γραμμάτων, της παιδείας. Λόγου χάρη, η ανυπαρξία κλασσικών συγγραφέων του Νέου Ελληνισμού δεν είναι άσχετη με τη μη έγκυρη ανάπτυξη και αποδοχή της φυσικής γλώσσας ως επίσημης και καθολικής έκφρασης του έθνους. (Μπαμπινιώτης, ό.π)

Τα γραπτά μνημεία της ελληνικής γλώσσας σύμφωνα με την ιστορικοσυγκριτική της ανάλυση μαρτυρούνται από τη 2^η χιλιετία π.Χ, λογοτεχνικά πριν από 2500 χρόνια. (Τριανταφυλλίδης,2010:248)

Η Γραμματική του Τριανταφυλλίδη κυκλοφόρησε το 1941, μετά το τέλος της δικτατορίας του Μεταξά (Adrados,2010).Γραμματική είναι η πρακτική γνώση (εμπειρία) των γενικών γλωσσικών χρήσεων των ποιητών και των πεζογράφων. Αποτελείται από έξι μέρη: Πρώτο, την ακριβή, με προσοχή στην προσωδία, ανάγνωση. δεύτερο, την εξήγηση των λογοτεχνικών εκφράσεων που υπάρχουν στα έργα. τρίτο, τις χρηστικές σημειώσεις για τη φρασεολογία και για το θέμα. τέταρτο,

την εύρεση των ετυμολογιών. πέμπτο, τη διερεύνηση που αφορά τις αναλογικές κανονικότητες έκτο, την κρίση των λογοτεχνικών έργων, πράγμα που αποτελεί το ευγενέστερο έργο γραμματικής. (Robbins,1989 στο Χαραλαμπίδης και Χατζησαββίδης,1997:50)Σε αντίθεση με την καθαρεύουσα η δημοτική αναγνωρίζει την ισχύ των διαλέκτων και την περιοχή της λογοτεχνίας. (Χαραλαμπίδης,2001:180)

Παρόλα αυτά, διαμάχες, διχογνωμίες για τη νεοελληνική γλώσσα οδήγησαν στην υφέρπουσα κατάσταση και στην πτώση της δημοτικής γλώσσας. Παρά τον γλωσσικό εμφύλιο και το γλωσσικό διχασμό, δημιουργήθηκαν απόψεις για χρήση μικτής γλώσσας με στοιχεία της καλλιεργημένης δημοτικής με την απλουστευμένη καθαρεύουσα, η οποία είχε το χαρακτηριστικό της επιλογής και μια συγκλίνουσα μορφή της γλωσσικής έκφρασης. Χαρακτηριστικά η Κακριδή-Φερράρι(2001α:204) σημειώνει ότι,ενώ αποστολή της καθαρεύουσας ήταν να «καθαρίσει» τη γλώσσα, μεταξύ άλλων,από τα (λαϊκά αφομοιωμένα) ιταλικά και τουρκικά δάνεια (κάτι που σε μεγάλο βαθμό το πέτυχε, βλ.μπαζές—> κήπος, μίνιστρος—>υπουργός), από την άλλη επέτρεψε την εισαγωγή μεγάλου μέρους μεταφραστικών δανείων από τα γαλλικά (αξίζει τον κόπο, λαμβάνει χώρα). Η διαφορετική αυτή αντιμετώπιση, επισημαίνει η Κακριδή-Φερράρι (ό.π), απέναντι σε «γλώσσες πρώην κατακτητών» από τη μια και γλώσσες «πολιτισμικού γοήτρου» από την άλλη δείχνει με ενάργεια τις ιδεολογικές σκοπιμότητες που υπηρέτησε η καθαρεύουσα.

Με το κίνημα του δημοτικισμού, το οποίο υποστηρίχθηκε από ένα γενικότερο ευρωπαϊκό κλίμα μαζικοποίησης της εθνικής ιδεολογίας και του κρατικού λαϊκισμού (Κέντρο,ό.π:917) ο γλωσσικός εμφύλιος έληξε στις συνειδήσεις και εκτων υστέρων θεσμοθετήθηκε με τη νομοθετική ρύθμιση της μεταδικτατορικής κυβερνήσεως Καραμανλή και με την ευνοϊκή συγκυρία ενός πνεύματος ενότητας, ομοψυχίας και αλλαγών που επικράτησε μετά την αταπίεση της επτάχρονης δικτατορίας (1967-1974), (Μπαμπινιώτης,ό.π:205) η δημοτική αναγνωρίστηκε επισήμως. Με την εφαρμογή του νόμου προέκυψε εθνική σύγχυση, εφόσον δεν υπήρχαν τα απαραίτητα εργαλεία για την στήριξη της επίσημης αναγνώρισης της δημοτικής γλώσσας. Έτσι, υπό την επήρεια του δημοτικισμού και των υποστηρικτών του, όπως του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, συντάχθηκαν η γραμματική, το συντακτικό και το λεξικό της δημοτικής γλώσσας. Όλα αυτά τα μέτρα λήφθηκαν αιφνίδια, βεβιασμένα και πρόχειρα σε σύντομο χρονικό διάστημα έως τη δεκαετία του `80 με αποτέλεσμα την πτώση της δημοτικής γλώσσας και τη μείωση ή τη διαστροφή της προαναφερθείσας

νομοθετικής μεταρρύθμισης.

Κύριο χαρακτηριστικό του εσωτερικού δανεισμού είναι ότι φέρει τα χαρακτηριστικά του λόγιου στοιχείου της γλώσσας, το οποίο, αν εν το επέβαλε, τουλάχιστον το ενίσχυσε, δεδομένου και του αρχαϊστικού πνεύματος, που επικρατούσε την εποχή εκείνη (18^{ος}-19^{ος} αιώνας) (Μπακάκου-Ορφανού, 2005:165) Αψευδής μάρτυρας όλων αυτών των παλαιότερων και λογιότερων γλωσσικών σχηματισμών παραμένει το λεξικό του Κουμανούδη, που αποτυπώνει την προσπάθεια των λογίων μέσα από τα στοιχεία του γραπτού λόγου, διότι τα λόγια στοιχεία εκφράζουν μέχρι σήμερα δείγματα του πολιτισμού, της επιστήμης αλλά και της ίδιας της κοινωνίας.

Πέρα από μια γενικότερη αδυναμία της νεοελληνικής επιστήμης να συμβαδίσει με τη διεθνή (αδυναμία, η οποία οφείλεται στην έλλειψη της υλικοτεχνικής υποδομής και σε κοινωνικοπολιτικούς λόγους), οι γλωσσολόγοι δεν ασχολήθηκαν τόσο με τη μελέτη της δομής της γλώσσας, με τους νόμους της λειτουργίας της, με τα προβλήματα της επιστημονικής της ανάλυσης, με ζητήματα της γλωσσικής επικοινωνίας. (Μπαμπινιώτης, 1998:9) Έτσι, αναλώθηκε ο Μ. Τριανταφυλλίδης που διέθετε βαθιά συνείδηση και ευρύτερη εποπτεία της γλώσσας (Μπαμπινιώτης, ό.π) στον γλωσσικό προγραμματισμό (languageplanning) και στην επίλυση του γλωσσικού ζητήματος.

Εξίσου σημαντικό ήταν ότι τα γλωσσικά προβλήματα ανέκυψαν από την στιγμή που οι γυναίκες άρχισαν να ασκούν επαγγέλματα τα οποία πριν λίγα μόλις χρόνια αποτελούσαν ανδρικό προνόμιο. (Χαραλαμπίκης, ό.π:124) Έτσι, ο Τριανταφυλλίδης (1953) επανεξέτασε το σχηματισμό των θηλυκών επαγγελματικών ουσιαστικών και υποστήριξε ότι ο τύπος *η βουλευτής* δεν μπορεί να ενταχθεί στο σύστημα της δημοτικής γλώσσας. (Χαραλαμπίκης, ό.π) Πρότεινε επομένως τη χρήση του τύπου *η βουλευτίνα* παρόλο που γνώριζε ότι υφολογικά είχε μειωτική αξία έναντι του επίσημου τίτλου και είχε απαξιωτικό ρόλο έναντι του επίσημου τίτλου *η βουλευτής*. Με αυτόν τον τρόπο, θεσπίστηκε στο πεδίο της κοινωνιογλωσσολογίας η ίδια κατάληξη ανάμεσα στα αρσενικά και στα θηλυκά επαγγέλματα ανώτερου κοινωνικού κύρους, αλλά καθιερώθηκε η διαφορετική κατάληξη στα γένη σε επαγγέλματα χαμηλότερου κύρους, όπως *ο μανάβης*, *η μανάβισσα*. Η γλωσσική διαφοροποίηση μεταξύ των δύο φύλων δεν ανάγεται στη φυσική, βιολογική τους διαφοροποίηση, αλλά στην έμφυλη διαφορά των κοινωνικών ρόλων που τους έχουν απονεμηθεί: της ισχύος και της δύναμης για τον άνδρα και της αδυναμίας και της

υποβάθμισης για τη γυναίκα σε όλους τους τομείς της κοινωνικής δραστηριότητας (διαπορσωπικές σχέσεις, εργασιακές θέσεις κλπ.).(Αρχάκης και Κονδύλη,2011:147)

Γενικά όμως, τα ιδιοματικά στοιχεία αποφεύγονται στον κανονικό γραπτό λόγο και ανάλογες συστάσεις γίνονται από πολλούς δημοτικιστές για να επιτευχθεί με τον τρόπο αυτό μια όσο γίνεται μεγαλύτερη ομοιογένεια στη γλώσσα⁶⁷.«Το μεγάλο κακό είναι πως τον τελευταίο καιρό, οι πιο πολλοί ποιητές μας έχουν ξεκόψει από το λαό και την παράδοσή του και πλάθουν ένα λόγο παράλογο, κλεισμένος ο καθένας στο κάστρο του, αδιαφορώντας αν μετριούνται στα δάχτυλα αυτοί που τον καταλαβαίνουν —αν τον καταλαβαίνουν κι αυτοί⁶⁸. Συνεπώς, το 1910 ιδρύεται ο *Εκπαιδευτικός Όμιλος* από τον Αλέξανδρο Δελμούζο, τον Μανόλη Τριανταφυλλίδη και το Δημήτρη Γληνό (Adrados,2010:84) αλλά και από το Νίκο Καζαντζάκη, τον Ανδρέα Καρκαβίτσα και τον Ίωνα Δραγούμη.

Ο Δελμούζος είναι ο παιδαγωγός του ομίλου, ο Τριανταφυλλίδης ο γλωσσολόγος (τρεις δεκαετίες αργότερα θα γράψει την Γραμματική του που μέχρι σήμερα δεν έχει ακόμη ξεπεραστεί) και ο Γληνός είναι ο πολιτικός στοχαστής και ο κοινωνικός μεταρρυθμιστής.(Adrados,ό.π) Ουσιαστικά, στο συγκεκριμένο κεφάλαιο της πόνησης δίνεται έμφαση στο έργο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, ο οποίος το 1941 εξέδωσε τη Γραμματική της δημοτικής. Εξάλλου ο αντιδραστικός λαϊκισμός, όπως και στην περίπτωση του φασισμού, αποτελούσε το κοινό υπόβαθρο των αντιδραστικών κινημάτων του Μεσοπολέμου. (Κέντρο Νεοελληνικής Γλώσσας, 2001 :969)Ο *Εκπαιδευτικός Όμιλος* αποσκοπούσε όχι μόνο στη σύσταση ενός πρότυπου δημοτικού σχολείου, αλλά και στη συγγραφή διδακτικών βιβλίων και σχολικών βοηθημάτων στη δημοτική γλώσσα, καθότι πίστευε ακράδαντα πως μόνο αν εφαρμοζόταν η δημοτική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση θα μπορούσε να αναμορφωθεί συνολικά η ελληνική Παιδεία⁶⁹.Ακολούθως, εξέδωσε στη σειρά Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, πολλά σχολικά βιβλία, βοηθητικά του γλωσσικού και γενικότερα του φιλολογικού μαθήματος: τη Μικρή Νεοελληνική Γραμματική (συνόψιση της Μεγάλης), τις Λεξιλογικές Ασκήσεις και τις Παροιμιακές φράσεις (για το δημοτικό και το γυμνάσιο με τη συνεργασία της Φωτεινής Τζωρτζάκη), τα κείμενα

⁶⁷Βλ. χαρακτηριστικά τις απόψεις του Κριαρά Ε., 1976, *Το μάθημα των νέων ελληνικών και η κανονικότητα της γραπτής μας γλώσσας*, Εισηγήσεις ΚΕΜΕ, Αθήνα 336. Η μελέτη ανατυπώθηκε στον τόμο για τη *Δημοτική γλώσσα*, Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη, χ.χρ

⁶⁸Κακριδής Ι. Θ., 1989, *Νεοελληνικός Λόγος, Θαλλάω*, 1,14, Βλ. τώρα 1991 *Προσφορά στο νεοελληνικό λόγο*, Αθήνα, 13

⁶⁹Διαθέσιμο στις 24 Φεβρουαρίου 2018 σε: www.neoskosmos.com/news/el/node/63787.gr

Ανδρέας Καρκαβίτσας και Ίων Δραγούμης της Φ. Τζωρτζάκη για σχολική χρήση και το ειδικό αναγνωστικό με τίτλο *Η γλώσσα μου*, με τους Μιχ. Χ. Οικονόμου και Θρασ. Σταύρου⁷⁰. Όσον αφορά τη γραμματική, αυτή εμφανίζεται ως μία από τις συνιστώσες του γλωσσικού μαθήματος, πλάι στον προφορικό λόγο, τον γραπτό λόγο, το λεξιλόγιο και τη διαχείριση της πληροφορίας. (Καραντζόλα,2000)

Ουσιαστικά, σύμφωνα με την ιστορία της γλώσσας στο ινστιτούτο των νεοελληνικών σπουδών, το κίνημα του δημοτικισμού απέκτησε μάλιστα και θεσμικά προπύργια όπως η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στην οποία αναδείχτηκαν καθηγητές δυο από τους πρωτεργάτες του εκπαιδευτικού δημοτικισμού, ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης και ο Αλέξανδρος Δελμούζος. (Κέντρο Νεοελληνικής Γλώσσας,2001:969) Γίνεται επομένως κατανοητό πως ο δημοτικισμός θεωρούνταν ως μια ευρύτερη απόπειρα και ένα γενικότερο εγχείρημα από μια απλή διαδικασία γλωσσικής μεταρρύθμισης. Το στρατόπεδο των δημοτικιστών χωρίζεται σε δυο μέρη: α) στους σοσιαλιστές, που θεωρούσαν το γλωσσικό ζήτημα ως μέρος ενός μέρους προγράμματος πολιτικής και κοινωνικής μεταρρύθμισης και β) στους πιο συντηρητικούς, παραδοσιακούς εθνικιστές, που υιοθετούσαν μια όλο και πιο στενή άποψη του γλωσσικού ζητήματος, θεωρώντας το καθαρά ως θέμα πολιτισμού και παιδείας μέχρις ότου κατέληξαν να το ταυτίζουν απλώς με την εισαγωγή της δημοτικής στη στοιχειώδη εκπαίδευση.(Κοτρώτσου-Λόντου,2004:46-47) Έτσι, το γλωσσικό ζήτημα απέκτησε δυναμική και έγινε ένα πεδίο όπου δεν αντανακλώνταν απλώς οι κοινωνικές μεταβολές, αλλά και ρυθμίζονταν συμβολικά και ιδεολογικά. (Κέντρο Νεοελληνικής Γλώσσας,2001:965)

Έχει εύστοχα επισημανθεί ότι τα τεκμήρια, γενικά, για τη νεοελληνική παιδεία, έχουν κατά κανόνα, χαρακτήρα εντατικό και όχι εκτατικό·έτσι, ενώ μπορούμε να διαγράψουμε την καμπύλη των δραστηριοτήτων των φορέων της ατομικής παιδείας, βρισκόμαστε απροετοίμαστοι για την προσέγγιση στο μέσον όρο του πολιτισμικού περιβάλλοντος». (Ασδραχάς,1988:155) Ταυτόχρονα, εξακολούθησε να διατηρείται η έννοια της γραμματικής «ως εργαλείου που περιγράφει τους κανόνες που διέπουν μία γλώσσα και μάλιστα τους φωνητικούς και μορφολογικούς». (Χατζησαββίδης,2009^α:19)

Στη συνέχεια του 20^{ου} αιώνα και πιο συγκεκριμένα, το 1919 το Υπουργείο Παιδείας κοινοποίησε ένα φυλλάδιο με τίτλο *Η γραμματική διδασκαλία των τριών*

⁷⁰ Διαθέσιμο στις 23 Φεβρουαρίου 2018 σε: <https://www.sakketosaggelos.gr/Article/7032/>

πρώτων τάξεων του δημοτικού, το οποίο συνέταξε ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης και αποτέλεσε κατά κάποιον τρόπο την πρώτη επίσημη σχολική γραμματική της δημοτικής. Πρόκειται για ένα ολιγοσέλιδο φυλλάδιο, που αποτελείται από 3 μέρη: «Α΄ Το νέον αναλυτικό πρόγραμμα, Β΄ Ύλη διά τους μαθητάς και Γ΄ Οδηγίαι διά τους διδάσκοντας». (Μήτσης,1998:134-135·Βουγιούκας,1994:236)Το αναλυτικό πρόγραμμα θέτει τη γραμματική στην υπηρεσία της επικοινωνίας και αναδεικνύει τη σημασία της κειμενοκεντρικής διδασκαλίας. (Χαραλαμπόπουλος,2004 και Ματσαγγούρας,2001 στο: Ξανθόπουλος,2005)

Αργότερα, στο β΄ μισό του ίδιου αιώνα και πιο συγκεκριμένα με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 καθιερώνεται η γραμματική ως μεθοδολογικό εργαλείο εκμάθησης της νέας ελληνικής γλώσσας σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες. Τότε συντάσσεται από τον Κ.Μπότσογλου μια σύνοψη της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, η οποία χρησιμοποιείται ως βοήθημα για τους μαθητές της Ε΄ και Στ΄ τάξης. (Λάιου,2016:22)

Με το κίνημα του δημοτικισμού, οι συνέπειες του γλωσσικού ζητήματος πάνω στις ιδεολογικές αντιπαραθέσεις, στην πολιτική ζωή και στην εκπαίδευση του νεοελληνικού κράτους, ο αττικισμός είχε βαρυσήμαντες και ολέθριες συνέπειες για την πνευματική εξέλιξη και ζωή του ελληνικού έθνους. Ενώ οι Ευαγγελιστές , συμπεριλαμβανομένου το Λουκά (παρά το λογιότερο λεξιλόγιο και τον αρτιότερο περιοδικό λόγο του— στοιχεία άγνωστα στους λοιπούς ευαγγελιστές), απευθύνθηκαν στον οικουμενικό ελληνισμό στη γλώσσα του, δηλαδή στη δημόδη κοινή ελληνική, οι απολογητές ολοένα και περισσότερο αττικίζουν. (Τριανταφυλλίδης 1913,[1937], 1963 και [1938],1981:16-22) Με τον γραμματικό διχασμό που είχε για επακόλουθο και που γινόταν με τον καιρό βαρύτερος, καθιέρωσε ο αττικισμός και έναν ψυχικό διχασμό σε κάθε ομόγλωσσο·εμπόδισε το άνθισμα και την επίδραση της λογοτεχνίας στο μεγάλο κοινό και άνοιξε χάσμα ανάμεσα στο λαό και την παιδεία του που έργο της έχει να του μεταδώσει με τη γλώσσα του τα αγαθά του εθνικού πολιτισμού. (Τριανταφυλλίδης,1941:4)

Επιπλέον, ο Μ. Τριανταφυλλίδης στα πλαίσια της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και των αγώνων του για την επικράτηση της δημοτικής ασχολήθηκε ευκαιριακά και με την παρουσία διαλεκτικών στοιχείων στα έργα των Νεοελλήνων Λογοτεχνών⁷¹.(Χαραλαμπάκης,2001)Ωστόσο, η μελέτη σε βάθος της νεοελληνικής

⁷¹ Ο Μ. Τριανταφυλλίδης ασχολήθηκε με το πρόβλημα των ιδιωματικών λεξιλογικών στοιχείων της

λογοτεχνίας και πιο συγκεκριμένα της προφοράς των διαλέκτων στη διαμόρφωσή της είναι εξίσου σημαντική σήμερα, εφόσον η εθνική γλώσσα διαμορφώνεται από την έντεχνη λογοτεχνία και η διάλεκτος μπορεί να καταξιωθεί σήμερα ως λογοτεχνική γλώσσα⁷².(Χαραλαμπίκης,2001:163) Ουσιαστικά, το καλλιτεχνικό ρεύμα του νατουραλισμού, το οποίο εξαιρείται στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, θέτει ως αποστολή της λογοτεχνίας την παρουσίαση της πραγματικότητας του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του έδωσε νέα ώθηση στη διάδοση και χρήση των διαλεκτικών στοιχείων (Χαραλαμπίκης,ό.π:163-164) τόσο στην Ελλάδα όσο και σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Η εμφάνιση και η ραγδαία διάδοση του νατουραλισμού προώθησε ιδιαίτερα την ανάπτυξη της ηθογραφίας στην Ελλάδα με κύριους εκφραστές της τον Γρηγόριο Ξενόπουλο, τον Κωσταντίνο Θεοτόκη και τον Νίκο Καζαντζάκη από τη μια και οδήγησε στην οεριφρόνηση των λογίων σε κάθε τι διαλεκτικό από την άλλη. Οι λόγιοι του Μεσαίωνα χρησιμοποιούσαν εντελώς αυθόρμητα στοιχεία του σύγχρονου διαλεκτικού λόγου, ενώ συγχρόνως καταδίκασαν εκφράζοντας τη λύπη τους για την «εκβαρβάρωση» της γλώσσας⁷³.(Χαραλαμπίκης, ό.π:164)

Με τον καθαρισμό γίνεται η γραπτή γλώσσα όλο και αρχαιότερη, γίνεται όμως και πιο δυσκολομάθητη και δυσκολομεταχειρίστη. Η νέα διγλωσσία, που δημιούργησε ο καθαρισμός στον 19^ο αιώνα [είχε] πολλαπλά...ολέθρια επακόλουθα. (Τριανταφυλλίδης,1941:7)Μια τέτοια γλωσσική κατάσταση, που στα ελληνικά είναι γνωστή με τον όρο διμορφία ή διγλωσσία, γνώρισε και η Ελλάδα με τη μακρά συνύπαρξη δημοτικής και καθαρεύουσας. (Κακριδή και Χειλά,1996:26-27·Hudson 1980:53-5)Αυτό το κοινωνιογλωσσικό γνώρισμα ονομάστηκε διμορφία ή αλλιώς

δημοτικής σε πολλές επιμέρους μελέτες του. Ενδεικτικά παραπέμπω στα *Άπαντά* του, τομ.3^{ος},120, 149 κ.ε 554 κ.ε, τόμ. 4^{ος}, 328 κ.ε, τόμ. 5^{ος}, 5κ.ε., 17-23, 388,389, 401,434, τόμ. 7^{ος},548, τόμ. 8^{ος}, 158 κ.ε.,434 κ.α. (Χαραλαμπίκης,2001:162)

⁷²Είναι ενδεικτικό λόγου χάρη το γεγονός ότι η διάλεκτος της Ανατολικής Κρήτης ανυψώθηκε σε λογοτεχνική γλώσσα της Ελλάδας σήμερα αν δεν κατακτούσαν οι Τούρκοι το 1669 την Κρήτη. Η άποψη αυτή που υποστήριξε ο Στ. Ξανθουδίδης (1915: Ερωτόκριτος, Ηράκλειο Κρήτης, Εισαγωγή, 176) έγινε δεκτή από τον Μ. Τριανταφυλλίδη (βλ. 1938: Νεοελληνική Γραμματική, Α. Ιστορική Εισαγωγή, Αθήνα (ανατύπ. Θεσσαλονίκη,1981),84), τον Ε. Κριαρά, τον Στ. Καρατζά, τον Μ.Μανούσακα κ.ά. (Χαραλαμπίκης,2001:163)

⁷³Οι σχετικές μαρτυρίες είναι συγκεντρωμένες στη μελέτη του MillieXR., 1960: «Legrecmodernlangue ‘barbare’», Αφιέρωμα στη μνήμη του Μανολή Τριανταφυλλίδη,Θεσσαλονίκη,261-286. Στη βυζαντινή, λ.χ., σάτιρα του Μάζαρι Επιδημία εν Άδου, που γράφτηκε στα 1414-1415, βλέπουμε να σατιρίζεται η διάλεκτος των Λακώνων ως «βαρβαρική». (Χαραλαμπίκης,2001:164)

εσωτερική διγλωσσία.⁷⁴(Κακριδή και Χειλά,1996:26)Ο «καθαρισμός» της ελληνικής γλώσσας από τους υποστηρικτές της καθαρεύουσας αλλά και από άλλους δημοτικιστές («δημοτικιστικός καθαρισμός») και η επιβολή των κανόνων για το «σωστό» γράψιμό της από τους δημοτικιστές εμπόδισαν την ελευθερία της γλωσσικής έκφρασης των Ελλήνων.(Κοτρώτσου-Λόντου,2004:51) Με αυτόν τον τρόπο περάσαμε στο γνωστό «γλωσσικό ζήτημα», το οποίο για πολλά χρόνια εκκρεμούσε εις βάρος της παιδείας, των γραμμάτων και του δικαιώματος της ισότητας στη γλωσσική έκφραση (Μπαμπινιώτης,2002:207). Έτσι, εξηγείται η συμβολή του Μανόλη Τριανταφυλλίδη στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση αλλά και στη συμβολή της αλλαγής και της «καθαρότητας» της γλώσσας, ώστε να αποφευχθεί η παραπάνω αντιπαράθεση μεταξύ των λογοτεχνών και των επιστημόνων.Αυτή η μετριοπάθεια και η εκλογικευμένη στήριξη της δημοτικής γλώσσας σε συνδυασμό με την στρατηγική καθιέρωσής της στο σχολείο στο πλαίσιο αυτού που ονομάστηκε «εκπαιδευτικός δημοτικισμός», οδήγησε στο να αφαιρεθούν κύρια επιχειρήματα των αντιφρονούντων και να περάσει η δημοτική σε ευρύτερα στρώματα πέρα από τον στενό κύκλο των μαχομένων δημοτικιστών και των λογοτεχνών. (Μπαμπινιώτης,2002:197)Η νομιμοποιημένη γλώσσα που προωθεί το σχολείο, την οποία ο Bernstein την αποκαλεί «επεξεργασμένο κώδικα επικοινωνίας» αποτελεί για τους συγκεκριμένους μαθητές, που προέρχονται από τα μεσαία και άνω κοινωνικά στρώματα και έχουν αποκτήσει αυτή την γλώσσα από το οικογενειακό τους περιβάλλον, μια εσωτερικοποιημένη όψη του πολιτιστικού κεφαλαίου⁷⁵. Με τον Τριανταφυλλίδη μεταβαίνουμε από τον «Παλαιοδημοτικισμό» στο «Νεοδημοτικισμό». Εξάλλου, το έθνος προβληματίζεται για το ποια γλώσσα θα

⁷⁴Υπενθυμίζουμε ότι ονομάζεται έτσι η ακραία έκφραση του διαχωρισμού σε επίσημο–ανεπίσημο λόγο. Εάν όλα τα κράτη με γραπτή παράδοση διακρίνουν ανάμεσα στα δύο αυτά επίπεδα ύφους, δεν έχουν όμως όλα διμορφία. Κατά τον Ferguson, έχουμε διμορφία, όταν μια γλωσσική κοινότητα που χρησιμοποιεί διαφοροποιημένες ποικιλίες επίσημου–ανεπίσημου ύφους χαρακτηρίζεται συγχρόνως και από τα εξής: α) απόλυτο διαχωρισμό των λειτουργιών που εξυπηρετούν οι δύο μορφές (Κ–Δ στην περίπτωση μας), β) υψηλό κοινωνικό γόητρο της επίσημης μορφής, γ) ύπαρξη αξιολογής λογοτεχνικής παράδοσης στην επίσημη μορφή και δ) το γεγονός –που θεωρείται και το καθοριστικότερο για τον ορισμό του φαινομένου– ότι η υπερκείμενη επίσημη μορφή δεν μαθαίνεται αυθόρμητα και αβίαστα, ως μητρική γλώσσα των παιδιών, από καμιά ομάδα της γλωσσικής κοινότητας. Η εκμάθησή της γίνεται μόνο στο σχολείο.

⁷⁵Θεοδώρα Σεργίδου,*ΕΠΙΣΗΜΗ ΓΛΩΣΣΑ, ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ*, Τμήμα Επιστημών της Αγωγής, Πανεπιστήμιο Κύπρου, 9ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου,σελ.647

Διαθέσιμο στις 2 Μαρτίου 2018 σε:

http://www.pek.org.cy/Proceedings_2006/6.%20Kefalaio%206%20H%20glossa%20kai%20i%20didaktiki%20tis/6.7.%20Th.%20Sergidou.pdf

χρησιμοποιηθεί στο σχολείο (αρχαϊσμός—δημοτικισμός—μέση οδός). (Adrados, 2010:55) Ζώντας μέσα στην ελληνική— και τη γλωσσική— πραγματικότητα, ο Μ. Τριανταφυλλίδης ήταν φυσικό να είναι πιο συγκρατημένος έναντι των γλωσσικών θέσεων που έπαιρνε στο γλωσσικό ο Γιάννης Ψυχάρης (Μπαμπινιώτης, 2002:197). Η δουλειά του πάνω στο μονιμο πρόβλημα της γλώσσας ενός λαού, όπως ο ελληνικός, ο οποίος λόγω των πολιτικοκοινωνικών περιπετειών του βρισκόταν σε μακρόχρονη ξενική πολιτική εξάρτηση (επί αιώνες και σε εθνική εξάρτηση από Τούρκους και Βενετούς), η δουλειά του δηλαδή πάνω στο πρόβλημα των ξενικών επιδράσεων στην ελληνική γλώσσα, τον οδήγησαν σε σημαντικά δημοσιεύματα για το θέμα αυτό⁷⁶. (Μπαμπινιώτης, 2002:198)

Αξιοσημείωτη και κύρια είναι η προσφορά του Τριανταφυλλίδη στο πεδίο της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας, δηλαδή σε ζητήματα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας (σύνταξη σχολικών βοηθημάτων) και ιδίως σε ζητήματα χρήσεως της γλώσσας (ορθογραφία, λεξιλόγιο, γραμματικοί τύποι) (Μπαμπινιώτης, ό.π:198) δηλώνοντας την αγνή ιδεολογία του κύριου εκφραστή του δημοτικισμού στην υποθήση τόσο της γλώσσας όσο και της παιδείας, χωρίς να υπερθεματίζει τη μια από την άλλη. Ο ίδιος δεν έστεργε σε στυγνή ρύθμιση της γλώσσας με γενικούς και απaráβατους κανόνες που θα προσέκρουαν στη χρήση της γλώσσας, ενώ —και για λόγους τακτικής— προσπαθούσε να προβάλλει τη δημοτική χωρίς να προκαλεί, όσο ήταν δυνατόν, αλλά και χωρίς να υποχωρεί (Μπαμπινιώτης, 2002:197).

Περίφημος είναι και ο «συμβιβασμός», ο οποίος ψέγει από τις στήλες του Νουμά ο Ψυχάρης⁷⁷, κατηγορώντας ιδίως τον Τριανταφυλλίδη ως υπεύθυνο για υποχωρήσεις προς την καθαρεύουσα, που νοθεύουν τη γνήσια δημοτική (Μπαμπινιώτης, 2002:197). Παρά την κριτική των απόψεων του Μ. Τριανταφυλλίδη,

⁷⁶Κυριότερα είναι τα: Ξενηλασία ή ισοτέλεια; Μελέτη περί των ξένων λέξεων της Νέας Ελληνικής, 2 τεύχ. (1905-1907) και *Die Lehnwörter der mittelgriechischen Vulgärliteratur* [=Οι δάνειες λέξεις της μεσαιωνικής δημόδους γραμματείας] (Στρασβούργο 1909), έργο το οποίο προήλθε από την ομώνυμη διδακτορική διατριβή του στο Μόναχο με εποπτεύοντα καθηγητή τον Κ. Krumbacher, υπερασπιστή του Ψυχάρη και του δημοτικισμού, ο οποίος και επηρέασε αποφασιστικά τις γλωσσικές ιδέες του νεαρού τότε Τριανταφυλλίδη. (Μπαμπινιώτης, 2002:217)

⁷⁷Σε «ανοιχτό γράμμα» προς τον *Εκπαιδευτικό Όμιλο* (περ.Νουμάς, Δεκ.1910) ο Ψυχάρης γράφει: «Φυσικό να προτιμήσετε το σχολείο από το σκολεϊό· έτσι το ήθελε ο συμβιβασμός [...] Τι θα αποκριθείτε του Θεσσαλού που θα σας ρωτήσει για πιο λόγο το κάνετε σχολείο και όχι σχολειό, μαθές; [...] Θα του πείτε πως εσάς ο τύπος σχολείο σας φάνηκε ο καταλληλότερος, σας φάνηκε ο φρονιμότερος, σας φάνηκε ο συμβιβαστικότερος; Και δω ίσια ίσια εγώ αρχίζω και τα χάνω. Τρέμω δηλαδή με το ρήμα εκείνο το φοβερό, τρέμω που σας φάνηκε. Δεν τρέμω τα πράματα να μας φαίνονται. Πρέπει τα πράματα να είναι». (Μπαμπινιώτης, 2002:216-217)

στη σύγχρονη εφαρμοσμένη γλωσσολογία η γραμματική έρευνα βγαίνει από τα στενά όρια, στα οποία την περιόρισε ο δομισμός και η παλιότερη θεωρητική γλωσσολογία και επιδιώκει ως τελικό στόχο της την επισήμανση και τη σπουδή των καθολικών γλωσσικών φαινομένων, των πανανθρώπινων δηλαδή χαρακτηριστικών της γλωσσικής δομής (Μπαμπινιώτης,1998:173). Οι ανευρετικές διαδικασίες (discoveryprocedures) υιοθετούν πρακτικές ανάλυσης, όπου το βάρος μετατίθεται στη μορφή και όχι στο περιεχόμενο και στις σημασίες της γλώσσας προσπαθώντας να προσδιορίσουν τις σχέσεις και τις λειτουργίες διαφόρων γλωσσικών στοιχείων, τα οποία συν-εμφανίζονται στην ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Η υποτίμηση άλλωστε της σύγχρονης δημοτικής ως μεταφραστικής θεωρίας και πράξης –και όχι απόδοσης– για τα αρχαία ελληνικά κείμενα δεν επεκτείνεται και έξω από το σχολείο (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας,2001:974)απλά επηρέασε παροδικά τη νομοθεσία προσπαθώντας να προσδώσει τη τελική λύση ανάμεσα στην υποστήριξη και στον εκσυγχρονισμό της καθαρεύουσας στις νεοελληνικές σπουδές.

Παράλληλα, με τη γλωσσική πενία των μαθητών και την αποξένωσή τους από τα αρχαία ελληνικά κείμενα, η νεοελληνική γλώσσα για τον Δ.Ν. Μαρωνίτη αντιμετωπίζεται συχνά στον τόπο μας με αντιφατικά αξιολογικά κριτήρια (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας,2001:974). Με τον τρόπο αυτό κυριαρχεί μια εξωστρεφής ενδογλωσσική ισοτιμία μεταξύ της νεοελληνικής και της αρχαιοελληνικ΄ξς γλώσσας, η οποία αντιστρέφεται σε εσωστρεφή ανισοτιμία(Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας,2001:974) και μάλιστα στο συγκεκριμένο σημείο τονίζεται στην παρούσα εργασία, διότι η αρχαία ελληνική γλώσσα είναι ένα σύνολο διαλέκτων. (Adrados,2010:17)

Με αυτόν τον τρόπο, η μελέτη της σχέσης μεταξύ της γλώσσας—κοινωνίας στον κατεξοχήν χώρο εφαρμογής τους, την εκπαίδευση, γίνεται με την παρεμβολή του σημασιολογικού και γνωσιακού επιπέδου ανάλυσης της ανθρώπινης δραστηριότητας—κάτι που συνήθως αντιμετωπίζεται με αμηχανία από τη συσχετιστική τάση της κοινωνιογλωσσολογίας⁷⁸. Σε κάθε περίπτωση, όπως με το γλωσσικό ζήτημα και την ανάπτυξη του δημοτικισμού με τη συμβολή της προσωπικότητας του Μ. Τριανταφυλλίδη, υπήρξε σημαντικά πνευματική και

⁷⁸ Σε αυτό το πεδίο έρευνας σημαντικές είναι οι συμβολές της Κριτικής Ανάλυσης του Λόγου και της μελέτης της γλωσσικής ιδεολογίας (βλ. ενδεικτικά, Fairclough,1989,1995· VanDijk,1998·Μοσχονάς,2005),στις οποίες όμως δεν θα επεκταθούμε εδώ.(Αρχάκης και Κονδύλη,2011:175)

γλωσσική ανάταση, η οποία δεν επηρέασε μονάχα την εκπαίδευση, αλλά και την ιστορία της γλώσσας, των γραμμάτων και των τεχνών του 20^{ου} αιώνα αλλά και το θεσμικό πλαίσιο της κυβέρνησης στη χώρα. Μάλιστα, για τις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις η γλώσσα των δημοτικιστικών εγχειριδίων ήταν τεχνητή και έφτανε πολύ συχνά σε ακρότητες.

Ο Τριανταφυλλίδης γράφει χαρακτηριστικά: «Η δημοτική που γράφομε (...) αποφεύγει όσα δεν μπορούν να συμβιβαστούν με το γλωσσικό και γλωσσοκοινωνικό αίσθημα των σύγχρονων αστικών πληθυσμών, και από τ' αρχαία παίρνει και από την καθαρεύουσα διατηρεί ό,τι αληθινά χρειάζεται ή είναι βιώσιμο...».(Adrados,2010:84) Ωστόσο, ο συσχετισμός της δημοτικής με την Αριστερά εξακολουθούσε να είναι μια αντίληψη βαθιά ριζωμένη, όπως επίσης και η πεποίθηση ότι κάθε παρέκκλιση από το συντηρητικό γλωσσικό κανόνα οδηγούσε στην αποκήρυξη της εθνικής ταυτότητας.(Adrados,2010:86)

Μετά τη μεταπολίτευση, με τις επιρροές ακόμη του γλωσσικού ζητήματος και την επίδραση του εύρους του, η ελληνική Βουλή θα καθιερώσει τη δημοτική στην εκπαίδευση(Adrados,2010:86):

1. Γλώσσα διδασκαλίας, αντικείμενον διδασκαλίας και γλώσσα των διδακτικών βιβλίων εις όλας τας βαθμίδας της Γενικής Εκπαιδεύσεως είναι από του σχολικού έτους 1976-77 η Νεοελληνική.
2. Ως Νεοελληνική γλώσσα νοείται η διαμορφωθείσα εις πανελλήνιον εκφραστικόν όργανον υπό του Ελληνικού Λαού και των δοκίμων συγγραφέων του Έθνους Δημοτική, συντεταγμένη, άνευ ιδιωματισμών και ακροτήτων.

Το 1982 καθιερώνεται το μονοτονικό και το 1985 η δημοτική καθιερώνεται ως γλώσσα των δικαστηρίων (Adrados,2010:86). Η ενοποίηση της σχολικής και γλωσσικής αγοράς συνδέεται με το θεσμό των τίτλων σπουδών, οι οποίοι αντικατοπτρίζουν μια αξία εθνική, ανεξάρτητα από τις κοινωνικές ή τοπικές ιδιότητες των κοιμιστών τους και τη συσχέτιση του κεφαλαίου με την αγορά. (Bourdieu,1999) Για αυτόν ακριβώς τον λόγο και ο Μ. Τριανταφυλλίδης διαμορφώθηκε ένα οικονομικότερο ορθογραφικό σύστημα που δεν προαπαιτούσε πλήρη γνώση της αρχαίας γραμματικής για την εφαρμογή των ορθογραφικών κανόνων. Οι ξένες λέξεις και καταλήξεις αλλά και κάποιες που έχουν αρχαία ελληνική προέλευση αλλά είχαν υποστεί αρκετές φωνητικές αλλαγές από την αρχαία εποχή ως σήμερα

ορθογραφήθηκαν φωνητικά: (ξένες) *ροδάκινο, ζίγκι, κανέλα*, (αρχαίες) *αγόρι, φτιάχνω, τραβώ* αντί *ρωδάκινο, ζύγκι, κανέλλα, αγώρι, φτειάχνω, τραυώ*⁷⁹.

⁷⁹Διαθέσιμο στις 8 Μαρτίου 2018 σε:

http://www.lit.auth.gr/sites/default/files/documents/nea_elliniki.pdf

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Συνοψίζοντας, από την έκβαση της εργασίας γίνεται αρχικά κατανοητό πως η ελληνική γλώσσα έχει πλούσια ιστορία, της οποίας το ξεκίνημα χρονολογείται παλιότερα από κάθε άλλη ευρωπαϊκή γλώσσα. Δέχτηκε πολλές τροποποιήσεις όσον αφορά τη μορφολογία της από τις απαρχές έως και σήμερα, και κατά τη διάρκεια της εξέλιξης της επηρέασε τις τέχνες και τις επιστήμες οι οποίες γεννήθηκαν κάνοντας χρήση της γλώσσας αυτής. Οι μεταβολές που δέχθηκε είχαν άμεση σχέση με τα βιώματα του ελληνικού λαού και την ιδιοσυγκρασία του την εκάστοτε χρονική περίοδο που γινόταν οι αλλαγές. Στην εργασία αναλύονται ακριβώς οι χρονικές αυτές περιόδους που χαρακτήρισαν την ελληνική γλώσσα.

Στο σημείο αυτό χρήζει σημασίας να αναφερθούν αυτές οι περιόδους. Αρχαία Ελληνική (1400 π.Χ. -300 π.Χ.), Αλεξανδρινή Κοινή (300 π.Χ. – 6^{ος} αι. μ.Χ.) , Μεσαιωνική (πρώιμη 6^{ος} – 12^{ος} αι, βυζαντινή 12^{ος} – 15^{ος} αι., μεταβυζαντινή 15^{ος} – 18^{ος} αι.). Αρχικά, περιγράφεται η προέλευση της γλώσσας, η οποία έχει ινδοευρωπαϊκή ρίζα. Στη συνέχεια παρουσιάζεται ο σχηματισμός των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων όσο το περισσότερο σαφέστερα διότι υπάρχει δυσκολία στη χρονική σειρά μελέτης τους. Έπειτα, αναλύεται η αναγκαιότητα της γραφής, όπου έτσι περνάμε από την προφορική μορφή της γλώσσας στην οπτική μορφή της. Στο επόμενο κεφάλαιο. Παρουσιάζεται η Αλεξανδρινή Κοινή, ή αλλιώς Ελληνιστική Κοινή, και τα χαρακτηριστικά της, τα οποία αφορούν τη φωνητική και τη μορφολογία της.

Στη συνέχεια αναφέρεται η μεσαιωνική, η οποία, όπως προαναφέρθηκε, χωρίζεται σε τρεις περιόδους, πρώιμη, βυζαντινή και μεταβυζαντινή. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι κατά τη διάρκεια της χρονικής αυτής περιόδου, έγιναν οι περισσότερες μεταβολές στην γλώσσα σε σχέση με τις υπόλοιπες χρονικές περιόδους. Αναφέρεται επίσης ότι η νεοελληνική λογοτεχνία επηρεάζεται σημαντικά από τη Δύση. Η κλασική ελληνική αρχίζει να αποτελεί ένα πολιτισμικό κεφάλαιο κι έτσι δημιουργούνται διάφορα λογοτεχνικά έργα τα οποία έμειναν στην ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας. Αναφέρονται επίσης και τα χαρακτηριστικά της υστεροβυζαντινής μέσα από κοινωνικές και ιστορικές εξελίξεις.

Έπειτα φτάνουμε στη πιο σύγχρονη μορφή της γλώσσας μας, τη νεοελληνική. Η σφροδρή επιθυμία για ορθή χρήση της γλώσσας γέννησε το κίνημα του

δημοτικισμού. Η γλώσσα είναι ένας ζωντανός οργανισμός που μεταβάλλεται και εξελίσσεται. Εν συνεχεία, παρουσιάζονται οι ελληνικές διάλεκτοι μέσα από προσπάθεια επανασύνδεσης με τις αρχαιοελληνικές. Η τελευταία υποενότητα του εκάστοτε κεφαλαίου πραγματεύεται το γλωσσικό ζήτημα, το οποίο δεν είναι άλλο από τη διαμάχη για το ποια γλώσσα πρέπει να καθιερωθεί ως επίσημη, η δημοτική ή η καθαρεύουσα. Εν κατακλείδι, παρουσιάζεται το κίνημα του δημοτικισμού και τον καθοριστικό ρόλο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Ο δημοτικισμός δημιουργήθηκε με σκοπό να αντιταχθεί στον καθαρευουσιανισμό. Ο γλωσσικός εμφύλιος οδήγησε στη χρήση μιας απλουστευμένης καθαρεύουσας. Ο Τριανταφυλλίδης, ως υποστηρικτής της δημοτικής βοήθησε στο να συνταχθεί η γραμματική και το συντακτικό αυτής της μορφής.

Το καθένα από τα κεφάλαια που παρουσιάστηκαν, έχει τη δική του σημασία και συμβολή στην εργασία, έτσι ώστε να δώσει στον αναγνώστη μια ολοκληρωμένη εικόνα για την ελληνική γλώσσα. Το συγκεκριμένο θέμα παρά τις δυσκολίες στη συλλογή των κατάλληλων και έγκυρων πληροφοριών για την ορθή οργάνωση της εκπόνησης της εργασίας, αποτελεί ένα ζήτημα το οποίο αφορά τον κάθε Έλληνα πολίτη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

41. Κείμενο 1: Hodot, R. 2000. Αρχαίες ελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνικές διάλεκτοι. Στο *Η ελληνική γλώσσα και η διάλεκτοί της*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης et al., 29-34. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ και Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. © ΥΠΕΠΘ και Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Οι γραπτές πηγές που διαθέτουμε για την ελληνική γλώσσα καλύπτουν – σχεδόν χωρίς διακοπές– μια περίοδο τριανταπέντε αιώνων. Αυτή η σπάνια στην ιστορία των γλωσσών μακροβιότητα γίνεται ακόμη πιο σημαντική ενόψει του γεγονότος ότι αφορά μία γλώσσα, αναγνωρίσιμη στις δομές της και σε ένα μεγάλο τμήμα του λεξιλογίου της, σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής αλυσίδας. ...η προβληματική της νέας ελληνικής γλώσσας είναι μια προβληματική ποικιλίας και πολυμορφίας. Το ζήτημα της εθνικής γλώσσας που όφειλε να συνοδεύει την συγκρότηση του σύγχρονου ελληνικού κράτους στο 19ο αιώνα είχε τεθεί με όρους διγλωσσίας· και σήμερα που η διγλωσσία αυτή φαίνεται οριστικά ξεπερασμένη, η γλωσσική κοινότητα στρέφεται προς τις διαλέκτους της, που παρουσιάζονται ως διατηρητέα κληρονομιά, ως πλούτος που πρέπει στο εξής να αναδειχθεί. 1. Αυτή η πολυμορφία μέσα στην ενότητα διαφαίνεται από τις πρώτες γραπτές πηγές που μας έχουν σωθεί, σε συλλαβικό σύστημα, και που χρονολογούνται στον 15ο αιώνα π.Χ. Η εμφάνιση του αλφαβήτου μερικούς αιώνες αργότερα φέρνει την διαλεκτική πολυμορφία στην επιφάνεια. Η πολυμορφία αυτή είναι παρούσα ήδη στις πρώτες επιγραφικές πηγές, και αναδεικνύεται στο πρώτο λογοτεχνικό μνημείο: η γλώσσα των ομηρικών ποιημάτων είναι, όπως και το ίδιο το περιεχόμενο των αφηγήσεων, μια ραψωδία. Επιπλέον, οι διάλεκτοι συνυπάρχουν για καιρό χωρίς την παρουσία μιας τυποποιημένης γλώσσας αναφοράς. Η έννοια αυτή μάλιστα φαίνεται ότι ήταν ξένη για την γλωσσολογική σκέψη των αρχαίων. Υπήρχαν λοιπόν διάλεκτοι στην αρχαία ελληνική, υπάρχουν διάλεκτοι και στην νέα ελληνική.

Εδώ θα μπορούσε κανείς να διατυπώσει πολλά ερωτήματα διαφορετικής τάξης και άνισης σημασίας στις διάφορες αναλύσεις του ζητήματος:

- Παρατηρείται συνέχεια ανάμεσα στις αρχαίες και τις σύγχρονες διαλέκτους;
- Σε ποιο βαθμό η γνώση των αρχαίων διαλέκτων μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση της συγκρότησης της νέας ελληνικής γλώσσας;

• Σε ποιο βαθμό είναι χρήσιμη για τη μελέτη των αρχαίων διαλέκτων η συνεξέταση της νέας ελληνικής και των ποικιλιών της;

42. Κείμενο 2: Browning, R. 1995. *Η ελληνική γλώσσα μεσαιωνική και νέα*. 2η έκδ. Αθήνα: Παπαδήμας, σελ. 167-178. © Παπαδήμας

Μπορούμε τώρα να στραφούμε στην ιστορία των ελληνικών διαλέκτων. Όταν η κοινή έγινε η γλώσσα της τεράστιας πλειοψηφίας των ομιλητών της ελληνικής, από τη Σικελία ως τα ιρανικά σύνορα, δύο τάσεις δρούσαν συνεχώς. Από τη μια, υπήρχε η φυσική τάση μιας γλώσσας που μιλιόταν σε μια ευρεία περιοχή να αναπτύξει τοπικές διαφορές, που στην περίπτωση της ελληνικής μπορεί να ενδυναμώθηκε από μακρές περιόδους διγλωσσίας σε μερικές περιοχές και από τις συνακόλουθες επιδράσεις του γλωσσικού υποστρώματος πάνω στην ελληνική που μιλιόταν εκεί. Αυτό θα συνέβαινε ιδιαίτερα στη Μικρά Ασία, ο εξελληνισμός της οποίας ήταν μια πολύ βραδεία διαδικασία, παρά την πρώιμη εγκαθίδρυση μεγάλου αριθμού ελληνικών πόλεων στα παράλια και στο εσωτερικό. Από την άλλη, υπήρχε η ενοποιητική επίδραση της κοινής λογοτεχνικής γλώσσας, της συχνής και εύκολης επικοινωνίας ανάμεσα στα διάφορα μέρη της αυτοκρατορίας, της συνειδητής προσπάθειας του σχολείου να διατηρήσει την ομοιομορφία σ' ένα επίπεδο, της εκκλησίας –με την κοινή της γλώσσα της λειτουργίας και του κηρύγματος– και όλοι οι παράγοντες που συμβάλλουν στην ομοιογένεια σ' ένα συγκεντρωτικό κράτος που οι ομοιογενείς θεσμοί του απολάμβαναν μεγάλο κύρος. Σε περιοχές όπου η ελληνική ήταν για αιώνες η γλώσσα ολόκληρου του πληθυσμού, δηλ. στην ηπειρωτική Ελλάδα, στα νησιά, στη δυτική παραλία της Μικράς Ασίας και στη Σικελία και τη νότια Ιταλία, η κοινή που μιλιόταν ιδιαίτερα στα πιο απομακρυσμένα μέρη της υπαίθρου ή ανάμεσα στα μέλη κάθε κλειστής ομάδας, ίσως να παρουσίαζε ακόμη ισχυρά ίχνη της αρχαίας ελληνικής διαλέκτου της περιοχής. Αυτό που πρέπει να αναζητούμε στην προσπάθειά μας να εγκαθιδρύσουμε την αρχή και την πρώιμη ιστορία των νεότερων διαλέκτων είναι περιστάσεις κατά τις οποίες κάποια περιοχή ήταν σε κάποιο βαθμό αποκομμένη από την υπόλοιπη ελληνόφωνη κοινότητα κι έτσι εξασθένησε η τάση προς την ομοιομορφία.

Μια τέτοια κατάσταση θα δημιουργήθηκε από την εισβολή και τη μερική εποίκηση της Πελοποννήσου από τους Σλάβους στις τελευταίες δεκαετίες του βου και τον πρώιμο 7ο αιώνα. Οι πηγές μας μιλούν για γενικές μετακινήσεις πληθυσμού

και μια πηγή, ένα χρονικό μεγάλου ενδιαφέροντος αλλά αβέβαιης αξιοπιστίας, μιλά για μετανάστευση βοσκών από τη Λακωνία στην ορεινή περιοχή κοντά στη Μονεμβασιά, βοσκών που οι απόγονοί τους ονομάζονταν Τσακωνες. Κατά πόσο αυτό είναι μια γνήσια λαϊκή παράδοση ή μια λόγια κατασκευή είναι αμφισβητήσιμο σημείο. Όπως κι αν έχει το ζήτημα, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι σλαβικές εισβολές ανάγκασαν πολλούς από τους Έλληνες κατοίκους της Πελοποννήσου να αποσυρθούν στις ελάχιστες προσιτές περιοχές και σ' αυτές που μπορούσαν πιο εύκολα να υπερασπιστούν. Τα άγρια βουνά της Τσακωνιάς είναι ακριβώς μια τέτοια περιοχή. ...Το πιο μεγάλο μέρος του εσωτερικού της Πελοποννήσου απομακρύνθηκε δραστικά από τον βυζαντινό έλεγχο μέχρι την αρχή του 9ου αιώνα, αν και η βυζαντινή απαίτηση για επικυριαρχία φυσικά δεν εγκαταλείφθηκε ποτέ. Η Τσακωνιά, αν και παράκτια περιοχή, δεν έχει λιμάνι, αλλά μια επικίνδυνη και απειλητική ακτή· πρέπει να θεωρηθεί μέρος τη ενδοχώρας. Γνωρίζουμε ότι απ' όλες τις αρχαίες ελληνικές διαλέκτους η δωρική της Πελοποννήσου ήταν εκείνη που επέζησε τον περισσότερο χρόνο στα χείλη των χωρικών. Στις πιο απόμακρες περιοχές της Πελοποννήσου φαίνεται εκ των προτέρων πιθανό ότι ακόμα και τόσο αργά στον 6ο αιώνα μιλιόταν μια πολύ δωρίζουσα κοινή, αν όχι γνήσια δωρική, γλώσσα. Για δυο αιώνες οι ορεινοί κάτοικοι της Τσακωνιάς θα πρέπει ουσιαστικά να αποκόπησαν από την υπόλοιπη ελληνόφωνη κοινότητα και η διάλεκτός τους θα πρέπει να είχε αναπτυχθεί χωρίς την παρουσία των τάσεων για ομοιομορφία που επικρατούσαν αλλού. Στις συγκυρίες αυτές θα πρέπει να αποδώσουμε την αρχή της τσακωνικής διαλέκτου και την απομονωμένη θέση της ανάμεσα στις διαλέκτους της νέας ελληνικής λόγω του ότι σε κάποια έκταση είναι ο απόγονος μιας από τις διαλέκτους της αρχαίας ελληνικής. Η μεγάλη απόσταση και η δυσκολία πρόσβασης της πατρίδας έχουν ως σήμερα εμποδίσει την τσακωνική διάλεκτο να αντικατασταθεί από μια από τις γειτονικές διαλέκτους ή από την κοινή δημοτική, αν και δεν έχουν εμποδίσει την τσακωνική να δεχθεί επιδράσεις από αυτές τις ποικιλίες της ελληνικής...

Οι εισβολές και η εγκατάσταση των Σελτζούκων Τούρκων στις τελευταίες δεκαετίες του 11ου αιώνα έβαλαν για πάντα ένα τέλος στη βυζαντινή δύναμη στο μεγαλύτερο μέρος του εσωτερικού της Μικράς Ασίας. Περιοχές ανακτήθηκαν και χάθηκαν ξανά και έγιναν σημαντικές μετακινήσεις πληθυσμού. Η ελληνική εκκλησία εξακολούθησε να υπάρχει, δίνοντας κάποιο είδος πολιτισμικής ενότητας στις φθίνουσες ελληνικές κοινότητες, αλλά γενικά οι συνθήκες ευνοούσαν τη

διαφοροποίηση των διαλέκτων και τη διατήρηση ιδιομορφιών πιο πολύ από την ομοιομορφία. Είναι αλήθεια ότι το μεγαλύτερο μέρος του Πόντου δεν καταλήφθηκε πραγματικά από τους Σελτζούκους. Ο Πόντος όμως ήταν απομονωμένος από την υπόλοιπη βυζαντινή αυτοκρατορία, ήταν ουσιαστικά ανεξάρτητος στη διάρκεια ενός τμήματος του 12ου αιώνα κάτω από τους δυνάστες της οικογένειας Γαβρά και από την αρχή του 13ου αιώνα ως τα μέσα του 15ου αποτέλεσε την ανεξάρτητη αυτοκρατορία της Τραπεζούντας. Οι Έλληνες του Πόντου ζούσαν μια ιδιόμορφη συνοριακή ζωή, πολεμώντας με τους νομάδες Τουρκομάνους για τα ορεινά λιβάδια της Ματζούκας και είχαν λίγη επαφή με τις κύριες περιοχές του ελληνικού εποικισμού δυτικότερα. Η εισβολή των Σελτζούκων και η μετέπειτα οθωμανική κατάκτηση ήταν σίγουρα σημαντικοί παράγοντες για τη συνεχιζόμενη διαφοροποίηση ανάμεσα στις διαλέκτους του ελληνικού κόσμου. Πολλοί είχαν τη γνώμη ότι έδωσαν μια επαρκή εξήγηση της σημερινής κατάστασης των διαλέκτων. Ωστόσο είναι αμφίβολο κατά πόσο δίνουν αρκετή πίστωση χρόνου για την ανάπτυξη των χαρακτηριστικών που διακρίνουν τις διαλέκτους της Μικράς Ασίας. Ήδη τον 12ο αιώνα ο Ευστάθιος αναφέρει έναν χαρακτηριστικό ποντιακό τύπο. Ατυχώς δεν έχουμε ουσιαστικά καμιά μαρτυρία για την κατάσταση των διαλέκτων της Μικράς Ασίας από τότε ίσαμε τον πρώιμο 19ο αιώνα και έτσι δεν μπορούμε να πούμε πότε απόκτησαν την παρούσα μορφή τους. Φαίνεται πιθανό ότι οι αραβικές εισβολές του 7ου και 8ου αιώνα μαζί με τις τοπικές ιδιαιτερότητες της κοινής ελληνικής στη Μικρά Ασία εξασφάλισαν τις συνθήκες μέσα στις οποίες ο λόγος των περιοχών αυτών άρχισε να διαφοροποιείται σημαντικά από την ομιλούμενη κοινή. Η Καππαδοκία, όπου βρισκόταν ο μεγαλύτερος από τους ελληνικούς θύλακες στη Μικρά Ασία ως το 1922-3, ήταν σ' εκείνους τους κρίσιμους αιώνες συνοριακή περιοχή, όπου μουσουλμάνοι και χριστιανοί, άνθρωποι των συνόρων, διατηρούσαν μια ανήσυχη ειρήνη που διακοπτόταν πότε πότε από επιδρομές και αντίποινα. Έτσι έχουμε μια μακρά περίοδο που αρχίζει στα μέσα του 7ου αιώνα όταν οι Έλληνες της περιοχής αυτής ήταν ως ένα βαθμό απομονωμένοι από τους συντρόφους τους. Το ίδιο αληθεύει για τον Πόντο, που από τα τέλη του 6ου αιώνα υπόκεινταν σε περσικές και αργότερα αραβικές εισβολές και συνεχώς απειλούνταν από τους Λαζούς της Ιβηρίας.

Το 647 ο Μωαβιά, ο Άραβας κυβερνήτης της Συρίας, καθέλκυσε τον νεόκτιστο αραβικό στόλο εναντίον της Κύπρου, κατέλαβε την πρωτεύουσα Κωνσταντία και για λίγο έγινε κύριος του νησιού. Ύστερα από μια περίοδο αραβικής

κατοχής, η διάρκεια της οποίας δεν είναι ακριβής, υπογράφηκε μια συνθήκη μεταξύ της βυζαντινής κυβέρνησης και του χαλιφάτου, με την οποία η Κύπρος αποστρατικοποιήθηκε και περιήλθε στην κοινή επικυριαρχία των δύο κρατών, που διαμοίρασαν τον ετήσιο φόρο μεταξύ τους. Η συγκυριαρχία αυτή, που κάποτε διακοπτόταν από εφήμερες εχθροπραξίες, διάρκεσε ως το 965, όταν η Κύπρος ενσωματώθηκε και πάλι στη βυζαντινή αυτοκρατορία. Αυτοί οι αιώνες της σχετικής απομόνωσης είναι πιθανό και η περίοδος κατά την οποία η κυπριακή διάλεκτος άρχισε να ακολουθεί διαφορετικό μονοπάτι ανάπτυξης από τα ελληνικά των πιο κεντρικών περιοχών. Με την πρώτη της εμφάνιση στη λογοτεχνία τον 14ο αιώνα είχαν ήδη καθιερωθεί τα περισσότερα από τα σημερινά χαρακτηριστικά της.

Τα Δωδεκάνησα, όπως η Κύπρος, για πολύ καιρό ήταν ένα είδος ουδέτερης γης ανάμεσα στο Βυζάντιο και τους Άραβες, και πιθανόν τότε καθιερώθηκαν και τα κύρια διακριτικά χαρακτηριστικά των ιδιωμάτων τους –που έχουν πολλά κοινά με το κυπριακό. Επιπρόσθετα μερικά από τα ίδια τα νησιά, όπως η Κάρπαθος, για πολύ καιρό ήταν αποτελεσματικά, έξω από το κύριο ρεύμα της ζωής στην ύστερη ρωμαϊκή και πρώιμη βυζαντινή αυτοκρατορία, χωρίς να είναι σημαντικά ούτε για τον πόλεμο, ούτε για το εμπόριο, ούτε για τον φόρο που προμήθευαν. Αναμφίβολα η κοινή ελληνική που μιλιούνταν εκεί πριν από την άφιξη των Αράβων είχε ένα παράξενο και αρχαϊκό χρωματισμό και ίσως να είχε διατηρήσει πολλά χαρακτηριστικά –όχι όμως και ολόκληρες δομές- που κληροδοτήθηκαν από την ομιλούμενη εκεί διάλεκτο πριν από την εξάπλωση της κοινής.

Η αραβική κατοχή της Κρήτης ήταν μεταγενέστερη και συντομότερη από της Κύπρου. Η νήσος καταλήφθηκε από Άραβες μετανάστες από την Ισπανία, που εγκαταστάθηκαν για λίγο στην Αίγυπτο το 823 ή το 825, και παρέμεινε στα χέρια των Αράβων μέχρι την ανακατάληψή της από τον Νικηφόρο Φωκά το 967. Πολύ λίγα γνωρίζουμε για τη ζωή του ελληνικού πληθυσμού στην αραβοκρατούμενη Κρήτη. Αλλά σίγουρα δεν υπήρχε μεγάλη επικοινωνία με τον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο. Η περίοδος αυτής της κατάκτησης πιθανόν να είναι κρίσιμη για την καθιέρωση των χαρακτηριστικών τα οποία ξεχωρίζουν την κρητική διάλεκτο, που είναι πολύ λιγότερο αρχαϊκή από τις διαλέκτους της Κύπρου ή των Δωδεκανήσων. Αναμφίβολα ήδη πριν από το 823 η γλώσσα της Κρήτης, που δεν διαδραμάτισε μεγάλο ρόλο στη ζωή της βυζαντινής αυτοκρατορίας, είχε αρχίσει να αναπτύσσει τα δικά της χαρακτηριστικά.

Τώρα υπάρχουν δύο μόνο μικροσκοπικοί θύλακες ελληνικής γλώσσας στη νότια Ιταλία. Λίγους αιώνες πρωύτερα η έκτασή τους ήταν πολύ μεγαλύτερη. Ακόμα πιο παλιά ακούει κανείς για ελληνικά που μιλιούνταν σε πολλά μέρη της νότιας Ιταλίας. Είναι λοιπόν σαφές ότι υπήρχε σημαντική μετανάστευση από την Ελλάδα κατά τους βυζαντινούς χρόνους. Τον 8ο αιώνα ακούμε από τη διοίκηση των εικονομάχων αυτοκρατόρων για πρόσφυγες -ως επί το πλείστον μοναχούς και έτσι δεν είναι πιθανό ότι συνέβαλαν σταθερά στο δημογραφικό σχήμα- όπως και για φυγάδες από τη δυτική Πελοπόννησο και από αλλού στη διάρκεια των αβαρικών και σλαβικών εισβολών στο τέλος του 6ου και τον 7ο αιώνα. Και κατά τη βυζαντινή ανάκτηση στα τέλη του 9ου και τον 10ο αιώνα έγιναν αρκετές εγκαταστάσεις Ελλήνων από άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας σε περιοχές που πάρθηκαν από τους Άραβες, ή μερικές φορές από τους Λομβαρδούς. Μελετητές της ελληνικής γλώσσας στην Ιταλία τον 19ο αιώνα υπέθεσαν ότι οι θύλακες που σώζονταν ήταν οι απόγονοι του εποικισμού που έγινε στους βυζαντινούς χρόνους και κοίταζαν στις διαλέκτους της ηπειρωτικής Ελλάδας -πολύ συχνά και μάταια- για παράλληλα προς τα ιδιόμορφα χαρακτηριστικά των ελληνικών της Βονα και του Otranto. Είναι τώρα σαφές, ιδίως από τις έρευνες των Rohlf's και Caratzas, ότι η γλώσσα των θυλάκων αυτών είναι ο απόγονος, όχι της γλώσσας των βυζαντινών μεταναστών, αλλά των Ελλήνων αποίκων της Μεγάλης Ελλάδας. Με άλλα λόγια τα ελληνικά δεν έσβησαν ποτέ εντελώς στη νότια Ιταλία, αν και η περιοχή στην οποία μιλιούνταν περιορίστηκε πολύ από την προέλαση της λατινικής. Όταν έφτασαν οι βυζαντινοί μετανάστες βρήκαν ελληνόγλωσσους χωρικούς που σε μερικές περιοχές ήταν ακόμη εγκατεστημένοι στη γη, η γλώσσα των οποίων ήταν μια ανεξάρτητη ανάπτυξη του ιδιώματος της μεγάλης Ελλάδας στην ύστερη ρωμαϊκή αυτοκρατορία και αναμφίβολα μια επαρχιακή ποικιλία της κοινής με έναν έντονο διαλεκτικό χρωματισμό. Μόνο με την υπόθεση αυτή μπορεί να εξηγηθεί η παρουσία τόσο πολλών αρχαϊκών χαρακτηριστικών που δεν βρίσκονται σε καμιά άλλη ελληνική διάλεκτο. Και δεν υπάρχει τίποτε ασυμβίβαστο μ' αυτή στην ισχυρή ιστορική έκθεση. Εδώ έχουμε λοιπόν μια ελληνόφωνη κοινότητα απομονωμένη από τον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο ουσιαστικά από την εποχή του θανάτου του Θεοδοσίου, το 395, με μια σύντομη επανενσωμάτωση ανάμεσα στην επανάκτηση του Ιουστινιανού και στην αύξηση της δύναμης των Λομβαρδών και των Αράβων, και πάλι στη βυζαντινή ανακατάληψη τον 10ο και 11ο αιώνα, απομακρυσμένη πάντοτε από τα κέντρα δύναμης και κουλτούρας. Αυτές ήταν οι συνθήκες που βοήθησαν τη διαμόρφωση των αρχαϊκών, με τις

αποκλίσεις τους, ελληνικών διαλέκτων, των δίγλωσσων τώρα κατοίκων των δύο θυλάκων στο δάκτυλο και τη φτέρνα της Ιταλίας.

Είναι πιο δύσκολο να προσδιορίσουμε τις περιστάσεις μέσα στις οποίες καθιερώθηκαν οι διαφορές μέσα στην ηπειρωτική ομάδα των διαλέκτων. Η ιδιόμορφη συμπεριφορά των ατόνων φωνηέντων στα βόρεια ιδιώματα έχει συνδεθεί με τις εκτεταμένες εγκαταστάσεις Αλβανών στη βόρεια Ελλάδα στον ύστερο μεσαίωνα. Αλλά πέρα από το γεγονός ότι δεν υπάρχει όμοιο χαρακτηριστικό στην αλβανική, πρόσφατες μελέτες υποδεικνύουν ότι δεν υπήρχε διάκριση ανάμεσα στα τονισμένα και άτονα φωνήεντα στη βόρεια ελληνική πριν από τον 12ο αιώνα, ενώ η αλβανική εποίκηση δεν έγινε μαζική παρά τον 14ο αιώνα. Η σλαβική επίδραση είναι μια πιθανή εξήγηση, αφού σημαντικές περιοχές της βόρειας Ελλάδας καταλήφθηκαν κατά περιόδους από τους Βουλγάρους και σε μερικά βουλγαρικά ιδιώματα υπάρχει σήμερα μια παρόμοια διαφοροποίηση ανάμεσα σε τονιζόμενα και άτονα φωνήεντα. Άλλες αιτίες που προτείνονται είναι η επίδραση ενός δυναμικού τονισμού και μια συνέχιση της τάσης να στενεύουν μερικά φωνήεντα, τάση που φαίνεται ήδη στη θεσσαλική διάλεκτο της αρχαίας ελληνικής. Μια όμοια, αλλά όχι ταυτόσημη, διάκριση στη συμπεριφορά ανάμεσα στα τονιζόμενα και στα άτονα φωνήεντα βρίσκουμε σε μερικά ιδιώματα της Μικράς Ασίας, όπου πιθανόν έχει εντελώς ανεξάρτητη καταγωγή. Αυτό που είναι σίγουρο είναι ότι η μακροχρόνια λατινική κατοχή του μεγαλύτερου μέρους της ηπειρωτικής Ελλάδας και πολλών νησιών των Κυκλάδων ενθάρρυνε τη διαλεκτική διαφοροποίηση, καθώς κατέβηκε το γόητρο της γλώσσας της μητρόπολης και διακόπηκε κατά ένα μεγάλο μέρος το παραδοσιακό εκπαιδευτικό σύστημα. Οι ιδιαιτερότητες των ουσιαστικά τώρα εξαφανισμένων ιδιωμάτων των Μεγάρων, της Αίγινας, της Αθήνας και της Κύμης στην Εύβοια, που περιλάμβαναν απεικόνιση του αρχαίου ελληνικού υ με το u, ίσως θα πρέπει να εξηγηθούν ενμέρει από το γεγονός ότι για αιώνες ήταν ελληνόφωνοι θύλακες σε μια περιοχή πυκνής εγκατάστασης Αλβανών. Αλλά τα αρχαϊκά τους χαρακτηριστικά δεν μπορούν να εξηγηθούν εξολοκλήρου από αυτήν της σχετικά πρόσφατη απομόνωση. Οι γραμμές που ακολουθούνται από μερικά ισόγλωσσα σήμερα είναι το αποτέλεσμα μετακινήσεων πληθυσμών στην τουρκική περίοδο. Για παράδειγμα, ο βόρειος χαρακτήρας της διαλέκτου της Σάμου οφείλεται στην εγκατάσταση εκεί πολλών μεταναστών από τη βόρεια Ελλάδα. [...]

Είναι σαφές ότι οι ελληνικές διάλεκτοι συχνά δείχνουν στη δομή τους το είδος των αποκλίσεων, οι οποίες κατά την απουσία ενοποιητικών παραγόντων μπορούσαν να προκαλέσουν τη δημιουργία μιας ομάδας γλωσσών τόσο διαφορετικών όσο και η ρωμανική ή η σλαβική οικογένεια. Οι ενοποιητικοί παράγοντες ήταν πάντοτε ισχυροί: η πολιτική και πολιτιστική ενότητα που καλλιεργούσε ή επέβαλλε η βυζαντινή αυτοκρατορία, η έννοια της ταυτότητας της ομάδας σε αντίθεση με τους Μουσουλμάνους, τους Αρμένιους, τους Σλάβους, ή τους Λατίνους της δύσης, που με τον καιρό έγινε μια έννοια εθνικής ταυτότητας, η επίδραση της εκπαίδευσης, οι μετακινήσεις των ατόμων και των ομάδων μέσα στον ελληνόγλωσσο κόσμο. Στα τελευταία χρόνια έχουν προστεθεί περαιτέρω παράγοντες που ευνοούν την ενότητα: καθολική στοιχειώδης εκπαίδευση, στρατιωτική υπηρεσία, βελτίωση των δρόμων και των μεταφορών, η επιρροή των μέσων μαζικής επικοινωνίας όπως ο κινηματογράφος, το ραδιόφωνο και η τηλεόραση, και πάνω απ' όλα η ταχεία μετακίνηση του πληθυσμού από την ύπαιθρο στις πόλεις. Ολόκληρες περιοχές, όπως η Μάνη, κατοικούνται μόνο αραιά και σχεδόν αποκλειστικά από τους ηλικιωμένους. Σε πολλά μικρά νησιά η μετανάστευση είναι ο κανόνας και για τους άντρες και για τις γυναίκες όταν ενηλικιώνονται. Το αποτέλεσμα είναι η ταχεία εξαφάνιση πολλών ελληνικών διαλέκτων, που μόνο μια γενιά πρωτύτερα ήταν σε πλήρη χρήση. Οι πιο πολλές από τις διαλέκτους της κεντρικής Ελλάδας και της Πελοποννήσου έχουν αντικατασταθεί από την ΚΝΕ με λιγότερο ή περισσότερο τοπικό διαλεκτικό χρωματισμό. Το ίδιο αληθεύει για τις διαλέκτους που μιλιούνται στα Ιόνια νησιά, στα Κύθηρα και στα μικρότερα νησιά του Αιγαίου. Η διαλεκτική γλώσσα διατηρείται καλύτερα στη βόρεια Ελλάδα και στα μεγαλύτερα νησιά όπως η Κρήτη, η Ρόδος και η Χίος. Αλλά ακόμα κι εκεί όλες οι τάξεις δεν χρησιμοποιούν πια τη διάλεκτο για την ανεπίσημη επικοινωνία ανάμεσά τους· η χρήση της διαλέκτου περιορίζεται κυρίως στα χωριά. Μόνο στην Κύπρο η τοπική διάλεκτος (που έχει διάφορες τοπικές παραλλαγές) είναι το καθολικό μέσο της ανεπίσημης επικοινωνίας.

43. Κείμενο 3: Τριανταφυλλίδης, Μ. 1981, *Άπαντα*, 3ος τόμ. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), σελ. 449-452. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη)

Το κήρυγμα και η γλώσσα του Κοραή

Οι γλωσσικές ιδέες του Κοραή διατυπώθηκαν και υποστηρίχθηκαν συχνά προπάντων στους προλόγους των διάφορων εκδόσεών του, με προγραμματικότητα που σπάνια ξαναβρίσκεται στα κηρύγματα των αντίπαλών του αρχαϊστών ή αργότερα στους οπαδούς της καθαρεύουσας. Βρίσκονται συγκεντρωμένες, οι περισσότερες, στα Προλεγόμενά του (18152 , σ. 42α., 47α., 62, 64, 109, 123, 146, 246, 272, 275, 372, 422, κ.ά.):

Η επικρατήσασα έως τώρα κακή και διεστραμμένη συνήθεια να καταφρονώμεν την νέαν, την οποίαν μόνην είναι δυνατόν να φέρωμεν εις τελειότητα... Καιρός είναι να ελευθερωθώμεν από ταύτην την πρόληψιν. Πρέπει να γυμναζόμεθα εξαιρέτως εις το να καλλύνωμεν και να διορθώνωμεν όσον είναι δυνατόν την Γλώσσαν, την οποίαν εθηλάσαμεν με το γάλα, και εις μόνην την οποίαν εσυνειθίσαμεν να εξηγώμεν ό,τι συλλογίζόμεθα. -Τότε μόνον ονομάζονται τα έθνη φωτισμένα, όταν φέρωσι την γλώσσαν αυτών εις τελειότητα. Οι Ιταλοί, οι Γάλλοι, οι 'Αγγλοι, τότε αληθώς άρχισαν να ελευθερούνται από τη βαρβαρότητα, όταν οι κατ'αρχάς ολίγοι λόγιοι αυτών άνδρες κατεχέρησαν να γράφωσιν εις την κοινήν αυτών γλώσσαν. -Από ταύτην, των Ελληνιζόντων την ατοπίαν συμπεραίνεται πόσον ατοπώτερον είναι εν άλλο είδος συγγραφέων, τους οποίους, δια να διακρίνω από τους ακράτως Ελληνίζοντας, συγχώρησον να ονομάσω Μιξελληνίζοντας, ή αν αγαπάς κάλλιον Μιξοβαρβάρους. Ο σκοπός των τοιούτων είναι βέβαια επαινετός, επειδή προθυμούνται να σιμώσωσιν, όσον δυνατόν εγγύτερον, την σημερινήν γλώσσαν εις την μητέρα της την Ελληνικήν... Αυτοί σπουδάζουν, ως είπα, να εξελληνίσωσι την κοινήν γλώσσαν, αλλ'επειδή καταγίνονται εις πράγμα αδύνατον, μην έχοντες το δικαίωμα ν'αλλάξωσι του έθνους την γλώσσαν, αναγκάζονται και την Ελληνικήν να διαστρέφωσι, και την κοινήν, την οποίαν ν'αποφύγωσι δεν εμπορούν, βαρβαροτέραν με την άλογον παράθεσιν ταύτην να κάμνωσι. -Η γλώσσα είναι εν από τα πλέον αναπαλλοτριώτα του έθνους κτήματα. Από το κτήμα τούτο μετέχουν όλα τα μέλη του έθνους με δημοκρατικήν, 10 να είπω ούτως, ισότητα· κανείς, όσον ήθελεν είσθαι σοφός, μητ'έχει, μήτε δύναται ποθεν να λάβη το δικαίωμα να λέγη προς το έθνος, "Ούτω θέλω να λαλής, ούτω να γράφης". 'Οστις, επαγγελλόμενος να γράφη εις την κοινήν γλώσσαν, μακρύνεται τόσο από τον κοινόν τρόπον του λέγειν, εκείνος ζητεί πράγμα, το οποίον μητ'ο σκληρότατος τύραννος δεν είναι καλός να κατορθώση... Μόνος ο καιρός έχει την εξουσίαν να μεταβάλλη των εθνών τας διαλέκτους, καθώς μεταβάλλει και τα έθνη...Εάν το να μακρύνεται τις από την κοινήν του λέγειν

συνήθειαν τόσον, ώστε να γίνεται ασαφής εις την διάνοιαν, και παράξενος ολότελα εις την ακοήν, ήναι τυραννικόν, το να χυδαΐζει πάλιν τόσον, ώστε να γίνεται αηδής εις εκείνους όσοι έλαβον ανατροφήν, με φαίνεται δημαγωγικόν. 'Όταν λέγω, ότι από την γλώσσαν μετέχει το έθνος όλον με δημοκρατικήν ισότητα, δεν νοώ ότι πρέπει ν' αφήσωμεν την μόρφωσιν και δημιουργίαν αυτής εις την οχλοκρατικήν φαντασίαν των χυδαίων. Ο όχλος είναι πανταχού όχλος. Εάν δεν έχωμεν το δικαίωμα της τυραννικής προσταγής, "Ούτω θέλω να λαλής", έχομεν εξ άπαντος το δικαίωμα της αδελφικής συμβουλής, "Ούτω πρέπει να λαλώμεν"... Γράφε μετά προσοχής και μελέτης. εκρίζωσον από την γλώσσαν τα ζιζάνια της χυδαιότητας, όχι όμως όλα πάραυτα με την δίκηλλαν, αλλά με την χείρα και κατά μικρόν εν οπίσω του άλλου· σπείρε εις αυτήν τα Ελληνικά σπέρματα, αλλά και αυτά με την χείρα και όχι με τον σάκκον. Και θέλεις απορήσει πώς εις ολίγον καιρόν και αι λέξεις και αι φράσεις σου επέρασαν από το βιβλίον εις του λαού τα στόματα. Οι λόγιοι άνδρες του έθνους είναι φυσικά οι νομοθέται της γλώσσης, την οποίαν λαλεί το έθνος· αλλ'είναι (πάλιν το λέγω) νομοθέται δημοκρατικού πράγματος. Εις αυτούς ανήκει η διόρθωσις της γλώσσης, αλλ'η γλώσσα είναι κτήμα όλου του έθνους, και κτήμα ιερόν. - Περισσότερον ήθελ'ωφελήσει το γένος σήμερον όστις καίει παρά όστις γράφει Γραμματικάς. -Κατά διαφόρους περιόδους, ή εποχάς χρόνου, το αυτό έθνος έχει διάφορον Γραμματικήν, ήγγουν διάφορον τρόπον του λαλείν και γράφειν την γλώσσαν του. -Αναγκαιότερα είναι εις ημάς η γραμματική θεωρία και πράξις της γλώσσης, την οποίαν λαλούμεν καθ'εκάστην, παρά της γλώσσης, την οποίαν μας αναγκάζει να μανθάνωμεν η κατάληψις των συγγραμμάτων των ημετέρων προγόνων. -'Όταν η γλώσσα ευρίσκειτ'ακόμη, να είπω ούτως εις τα σπάργανα, τα σφάλματα είναι ευκολοσφόγγιστοι ρύποι· και όσον περισσοτέρους εξαλείψη τις, τόσον λογικωτέραν και ευμορφωτέραν θέλει καταστήσει την γλώσσαν του. -Τι ακούω; ...Ευρίσκονται εις την Ελλάδα Έλληνες, οι οποίοι γεμίσαντες λίθους τους κόλπους αυτών, και αναβάντες ως επί πέτρας υψηλής της Θρησκείας (ως αυτοί λέγουν), λιθοβολούν απανθρώπως την Φιλοσοφίαν, διά να της εμποδίσωσι την είσοδον εις την Ελλάδα...Μη δυνάμενοι να εξολοθρεύσωσι με το πυρ και με τον σίδηρον της Φιλοσοφίας τους ησύχους οπαδούς, προθυμούνται να τους παραστήσωσιν εις την υπόληψιν του ανοήτου όχλου, ως δημεγέρτας, ως αθέους, εις ολίγα λόγια, να τους καταστήσωσιν, ως φθορέας της πολιτικής κοινωνίας, βδελυκτούς εις όλον το γένος. Εις την Φιλοσοφίαν εξεναντίας παρά τον ορθόν λόγον κανέν άλλο όπλον δεν συγχωρείται. -Ο τρόπος ούτος να τελειωθή δεν είναι δυνατόν, εάν εις τόπον των

ελληνιστί γραμμένων βιβλίων δεν εισαχθώσιν εις τα κοινά σχολεία βιβλία γραμμένα εις την κοινήν γλώσσαν, ήγουν την γλώσσαν εκείνην, την οποίαν λαλούσι καθ'ημέραν αναμεταξύ των τα παιδάρια εις τα σχολεία και ακούουσι λαλούντας εις τους οίκους τους ιδίους των γονείς. -Ήθελε πολύ ταχύνει την εις το καλόν της Ελλάδος προκοπήν και βελτίωσιν Εφημερίς πολιτικοφιλογική, γραμμένη εις την κοινώς λαλουμένην γλώσσαν. - Την μέσην οδόν της γλώσσης πρέπει να πατήσωμεν δια να μεταδώσωμεν εις τους απαιδευτούς, αν έχωμεν τι καλόν, και να δώσωμεν εις τους σοφούς αφορμήν να μεταδώσωσι καλήτερα. -Ελάλησα να γράφωμεν εις την μητρικήν ημών γλώσσαν, όχι με σκοπόν να κινήσω τους ομογενείς εις καταφρόνησιν της αρχαίας των προγόνων ημών γλώσσης, ως μ'εσυκοφάντησαν αναισχύντως. 11 Νομίζω ότι η διαφθορά της γλώσσης είναι συγγενής νόσος της διαφθοράς των ηθών, και κατά τους ιπποκρατικούς κανόνας ζητεί και συγγενή και παρομοίαν θεραπείαν. - Το κοινόν ιδίωμα δεν είναι αξιοκαταφρόνητον, ως πρεσβεύουν οι μωροί. -Η γλώσσα είναι αυτό το έθνος. σε συγχωρεί να την καλλωπίζης και να την στολίζης, αλλ'όχι και να βάλης εις τόπον αυτής άλλην γλώσσαν ιδικήν σου. -Η φρικτοτέρα χυδαιότης της γλώσσης μας είναι η έλλειψις του απαρεμφάτου· ... αι γλώσσαι, καθώς κατά μικρόν διαστρέφονται, ούτω κατά μικρόν διορθώνονται. -Και ο καλλωπισμός ... της γλώσσης έχει όρια, τα οποία όστις αγωνίζεται να υπερπηδήση γίνεται τύραννος...

44.Κείμενο 4: Κοδρικάς, Π. 1818. *Μελέτη της κοινής ελληνικής διαλέκτου*. Παρίσι: Α. Πατρινός και Αφοί Ποστολάκα. Παρατίθεται στο Γ. Κορδάτος, *Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*. Αθήνα: Λουκάτος, 1943, σελ.85-87.

...Αυτοί όλοι (σημ. οι ευγενείς και οι έγκριτοι του γένους),οι την υγιή μοίραν συγκροτούντες του γένους, κοινή ομολογία, αυτό το ύφος ως οικείον ενασμενίζονται και αυτό ως γνήσιον και κοινόν ομοφώνως αποδέχονται. Πατριάρχαι, αρχιερείς, ηγεμόνες, κληρικοί, γραμματικοί και αυτοί οι μεταξύ ομογενών ελευθερίου ευμοιρήσαντες αγωγής εμπορικοί, όλον ενί λόγω το σύστημα (διάβαζε: το συγκρότημα) της εκκλησιαστικής και πολιτικής ιεραρχίας του έθνους μας, αυτό το ύφος αναγνωρίζουν ως οικείον και γνήσιον. Αν κατά την ιδέαν των γνωμοτύπων διορθωτών το ύφος αυτό είναι μακαρονικόν, ευκλεέστερον είναι βέβαια προς ημάς να μακαρονίζωμεν εθνικώς με όλους τους εγκρίτους του γένους ή να χυδαίζωμεν ξενολογικώς με τους αυθαιρέτους νομοθέτας της γλώσσης μας...'Άλλη βέβαια η γλώσσα των καπήλων και άλλη η των ευγενών. 'Άλλη η των σπουδαίων και άλλη η των χυδαίων. 'Όθεν μετ' ειλικρινείας ομολογώ, ότι δεν νοστιμεύομαι τελείως την

δημαγωγική φιλοσοφία. Δεν γράφω μήτε διά γεωργούς, μήτε διά πακάληδας. Γράφω απλώς διά ευγενείς και πεπαιδευμένους. Διό και προσέχω να εκφρασθώ όσον το δυνατόν εξηκριβωμένως, εις την συνηθισμένην φράσιν των. Επιθυμώ οι γεωργοί να καταγίνονται εις την γεωπονίαν, οι πακάληδες εις την οσοπωλίαν και να μην εννοιάζονται μήτε οι πρώτοι αν ο γάιδαρός των κατάγεται από τον κάρθαρν, μήτε οι δεύτεροι αν ο βακάλης παράγεται από τον βακαλάον. Οι δε ευγενείς και κατά τάξιν και κατ' αγωγήν, να ενασχολώνται, ως εξ επαγγέλματος, εις την σπουδήν και φιλολογίαν, συντελούντες με τα φώτα της μαθήσεως εις την κοινήν του γένους μας εύκλειαν και ευδαιμονίαν ...Δοξάζω λοιπόν ότι τότε ευδαιμονεί εν εθνικόν πολίτευμα, όταν, κατά τον θείο Πλάτωνα, οι άρχοντες φιλοσοφούσιν ή οι φιλόσοφοι άρχουσι. Θεωρώ όμως ως τελείαν δυστυχίαν ενός έθνους το να χυδαίζουν οι φιλόσοφοι ή να φιλοσοφώσιν οι χυδαίοι".

ΠΗΓΕΣ ΚΕΙΜΕΝΙΚΕΣ

Browning, R. 1995. *Η ελληνική γλώσσα μεσαιωνική και νέα*. 2η έκδ. Αθήνα: Παπαδήμας, σελ. 167-178.

Hodot, R. 2000. Αρχαίες ελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνικές διάλεκτοι. Στο *Η ελληνική γλώσσα και η διάλεκτοί της*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης et al., 29-34. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ& Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Κοδρικάς, Π. 1818. *Μελέτη της κοινής ελληνικής διαλέκτου*. Παρίσι: Α. Πατρινός και Αφοί Ποστολάκα. Παρατίθεται στο Γ. Κορδάτος, *Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*. Αθήνα: Λουκάτος, 1943

Τριανταφυλλίδης, Μ. 1981, *Άπαντα*, 3ος τόμ. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), σελ. 449-452. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

AdradosFr. R. (2010), *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας* (από τις απαρχές ως τις μέρες μας), εκδόσεις Παπαδήμα Δ. Ν., Τρίτη έκδοση

Αλεξίου Σ.(2006),*Βασίλειος Διγενής Ακρίτης*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & ΣΙΑ Α.Ε.,Αθήνα

Αρχάκης Α. & Κονδύλη Μ. (2011), *Εισαγωγή σε Ζητήματα Κοινωνιογλωσσολογίας*, εκδόσεις νήσος, Αθήνα

BeatonR.(1996),*Η ερωτική μυθιστορία του ελληνικού Μεσαίωνα*, Ινστιτούτο του Βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα

BeckH-G.(2009),*Ιστορία της Βυζαντινής Δημόδους Λογοτεχνίας*,Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (ΜΙΕΤ),δ' ανατύπωση,Αθήνα

Βελουδής, Γ. (2009) *Γραμματολογία, Θεωρία Λογοτεχνίας*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

Βελουδής, Γ. (2008), *Γενική Γλωσσολογία Ι. Γενικά χαρακτηριστικά της γλώσσας*, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Βελουδής, Γ. (2005). *Η σημασία πριν, κατά και μετά τη γλώσσα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Βέλτσος Γ.(1976), *Κοινωνία και γλώσσα. Για την αμίλητη και τη μιλημένη γλώσσα*. Αθήνα:Παπαζήσης.

BERNSTEIN B. 1971: *Class, Codes and Control*, vol.1: Theoretical Studies towards a Sociology of Language. London: Routledge & Kegan Paul.

BERNSTEIN B. (επιμ.) 1973: *Class, Codes and Control*, vol.2: Empirical Studies. London: Routledge & Kegan Paul.

Δημαράς Α. (1986), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τόμος Β', Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

DITTMAR N. 1976: *Sociolinguistics: A critical survey of theory and application*.

Μετάφρ. P. Sand, P. A. M. Seuren, K. Whiteley. London: E. Arnold (με σχολιασμένη βιβλιογραφία)

Fleischman, S., (2001). "Methodologies and ideologies in historical linguistics: On working with older languages". In: S. C. Herring, P. van Reenen. & L. Schøsler (eds.), *Textual Parameters in Older Languages*. Amsterdam: Benjamins, 33-58.

Goutsos, D. (2010). *Analysing speech acts with the Corpus of Greek Texts: Implications for a theory of language*. Proceedings of the 5th Corpus Linguistics Conference, 21-23 July 2009, University of Liverpool.

Goutsos, D. (2014). *Remembering and forgetting in Greek conversation: Bringing corpus linguistics to conversation analysis*. In M. Christodoulidou (ed.) *Analyzing Greek Talk-in-Interaction*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 96-127.

Graf, W. L. (1932) *Language and Languages: An introduction to Linguistics*. Νέα Υόρκη & Λονδίνο: Appleton

HaggT. (2010), *Το Αρχαίο Μυθιστόρημα*, εκδόσεις ΜΙΕΤ, γ' ανατύπωση Αθήνα

HoltonD. (2005), *Λογοτεχνία και Κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο

Horrocks, G. (1997), *Greek: A History of the Language and Its Speakers*, London, 232

Ηλίου Φ. (2006), *Ιστορίες του Ελληνικού Βιβλίου*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2^η έκδοση, Ηράκλειο

Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη [Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών] (1998). *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. (=ΛΚΝ)

Kakridi-Ferrari and Chila-Markopoulou,1996 M. Κακριδή-Ferrari and Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου, “Η γλωσσική ποικιλία και η διδασκαλία της Νέας Ελληνικής ως ξένης γλώσσας”. Στο *Η Νέα Ελληνική ως ξένη Γλώσσα-προβλήματα διδασκαλίας*: 17–51. Athens: Ίδρυμα Γουλιανδρή-Χορν

Καμπούρογλου, Μ. (2011), *Γλώσσα: Ορισμός, ανάπτυξη και διαταραχές*, Ίδρυμα για το παιδί «Η Παπαμμακάριστος»

Καραντζόλα Ε. (2001). «Το «απαραβίαστο» της ελληνικής ορθογραφίας». Στο Γ. Χάρης (επιμ.), *Δέκα μύθοι για τη γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκης,83-91

Κατή,Δ. (1992). *Γλώσσα και επικοινωνία στο παιδί*, έκδοση γ', εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα

Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (2001),*Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, Από τις Αρχές έως την Ύστερη Αρχαιότητα,επιστημονική επιμέλεια: Α-Φ. Χριστίδης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδης (συλλογικός τόμος)

Κητρομηλίδης Π.Μ.(2000), *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες, Αθήνα:Μ.Ι.Ε.Τ

Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. (2005). *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική-επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Λεντάρη, Τ. & Ι. Μανωλέσσου, (2003). «Η εκφορά του εμμέσου αντικειμένου στη Μεσαιωνική Ελληνική: εκδοτικά και γλωσσολογικά προβλήματα». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 23, 394- 405.

Λάιου Ζ. Α. (2016), Δύο σχολικές γραμματικές:Χ.Τσολάκη-Ει.Φιλιππάκη,Συγκριτική Μελέτη,Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα Νηπιαγωγών, Διδασκαλία της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Διπλωματική Εργασία, Φλώρινα

Lyons, J. (2002). *Εισαγωγή στη Θεωρητική Γλωσσολογία* [1968/1995], μτφ. Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ζ. Γαβριηλίδου, & Α. Ευθυμίου. Αθήνα: Μεταίχμιο

- Μαλικούτη - Drachman, A. (1997) Διαλεκτικός λόγος : μια μορφή ετερότητας που χάνεται, Πρακτικά Ημερίδας του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας με θέμα *Ισχυρές και Ασθενείς γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Θεσσαλονίκη, 107 - 119.
- Μανωλέσσου, Ι., (2003). «Οι μη λογοτεχνικές πηγές ως μαρτυρίες για τη γλώσσα της Μεσαιωνικής περιόδου». *Λεξικογραφικό Δελτίο* 24, 61-88.
- Μαρκόπουλος, Θ., (2007). «Γραμματικοποίηση και γλωσσική ποικιλία: ο Μέλλοντας στα χρόνια της ‘Κρητικής Αναγέννησης’ (16ος-17ος αι.)». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 27 (Μνήμη Α.Φ. Χριστίδη), 251-63.
- Markopoulos, T., (2008). *The Future in Greek: from ancient to medieval*. Oxford: Oxford University Press.
- Μπακάκου-Ορφανού (2005), *Η λέξη της Νέας Ελληνικής στο γλωσσικό σύστημα και στο κείμενο*, περιοδικό *Παρουσία-παράρτημα* αρ.65, Αθήνα
- Μπαμπινιώτης Γ.(1998).*Θεωρητική Γλωσσολογία, Εισαγωγή στη Σύγχρονη Γλωσσολογία*, Αυτοέκδοση, Γ.Τσιβεριώτης, Αθήνα
- Μπαμπινιώτης Γ.(2002).*Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, με εισαγωγή στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία, έκδοση, , Γ.Τσιβεριώτης, Αθήνα
- Pappas, P. (2004), *Variation and morphosyntactic change in Greek: from clitics to affixes*. New York: Palgrave
- Παυλίδου, Θ.-Σ. (1999). «Η γλωσσική πρωτοβουλία στη σχολική διεπίδραση». *Ελληνική Γλωσσολογία '97*. Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Γλωσσολογικού Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 648-656.
- Tonnet H.(1995),*Ιστορία της νέας ελληνικής γλώσσας*, μτφρ. Δ. Καραμάνου & Π. Λιαλιάτσης, Επιμ. Χ. Χαραλαμπίκης, Αθήνα: Παπαδήμας
- Τζιτζιλής, Χρ. 2000. “Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία”, Στον τόμο *‘Η Ελληνική γλώσσα και οι Διάλεκτοί της’*, 15-22. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Χαραλαμπίκης Χ.(2001), *Νεοελληνικός Λόγος*, μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος, Κ.Τσιβεριώτης, 3^η έκδοση, επανεκτύπωση.

Χαραλαμπίδης, Α., & Χατζησαββίδης, Σ. (1997²). *Η διδασκαλία της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας*. Θεωρία και πρακτική εφαρμογή. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.

ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

Διαθέσιμο στις 27 Φεβρουαρίου 2018 σε:

<http://www.palaxthon.gr/2013/04/%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC%CF%81%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CE%BD%CE%B4%CE%BF%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF/>

<http://www.palaxthon.gr/2013/04/%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC%CF%81%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CE%BD%CE%B4%CE%BF%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF/>

<http://www.palaxthon.gr/2013/04/%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC%CF%81%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CE%BD%CE%B4%CE%BF%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF/>

Διαθέσιμο στις 27 Φεβρουαρίου 2018 σε:

<https://zenithmag.wordpress.com/2012/04/14/%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%BF%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%B5%CF%83-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%86%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%B6%CE%BF%CE%BD/>

<https://zenithmag.wordpress.com/2012/04/14/%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%BF%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%B5%CF%83-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%86%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%B6%CE%BF%CE%BD/>

<https://zenithmag.wordpress.com/2012/04/14/%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%BF%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%B5%CF%83-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%86%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%B6%CE%BF%CE%BD/>

Γούτσος, Δ. (2012β). Πώς να θυμάσαι και πώς να ξεχνάς στα Ελληνικά: Δομικά σχήματα και πράξεις ομιλίας στο Σώμα Ελληνικών Κειμένων. Στο Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. KambakisVougiouklis (επιμ.) *Selected Papers of the 10th International Conference on Greek Linguistics*. Komotini: Democritus University of Thrace, 763-772.

Διαθέσιμο στις 5 Οκτωβρίου 2015,

στην ιστοσελίδα: <http://www.icgl.gr/el/papers-in-greek.html>

Δελβερούδη, Ρ. 2001α. Γλώσσα και διάλεκτος. Στο *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη γλώσσα*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης σε συν. Μ. Θεοδοροπούλου, 50-53. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Διαθέσιμο στις 16 Μαρτίου 2016 σε:

http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a8/index.html

Κακριδής-Φερράρι Μ.(2017) ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ:Ο Β. BERNSTEIN ΚΑΙ Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΑΝΕΠΑΡΚΕΙΑΣ,Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Αθήνα, ΕΚΠΑ,Διαθέσιμο στις 16 Μαρτίου 2018 ώρα 18:07,

[https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PHIL191/16_B. Bernstein.pdf](https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PHIL191/16_B._Bernstein.pdf)

Κοτρώτσου-Λόντου, Τ. (2004). *Το ελληνικό γλωσσικό ζήτημα*. Στο Επιστημονικό Βήμα, 3 , 40-56.

Διαθέσιμο στις 20 Σεπτεμβρίου, 2010, σε:

http://www.syllogosperiklis.gr/ep_bima/epistimoniko_bima_3/kotrotsou.pdf

Λυραντωνάκης Π. *Η Ελληνιστική Κοινή ως απαρχή της νεότερης ελληνικής γλώσσας*, Διαθέσιμο στις 6 Μαρτίου 2018, σε:

<http://rethemnosnews.gr/2011/04/2011-04-29-01-17-38/>

Μαρκόπουλος Θ., *Η Έρευνα της γλωσσικής αλλαγής στα κείμενα της μεσαιωνικής ελληνικής: μεθοδολογική διερεύνηση των πηγών*,Διαθέσιμο στις 16 Μαρτίου 2018 ώρα 13:47,

http://dialogus.edu.gr/images/%CE%91%CE%A1%CE%98%CE%A1%CE%91-8%CE%BF_%CE%A3%CE%A5%CE%9D%CE%95%CE%94%CE%A1%CE%99%CE%9F/029_markopoulosICGL8.pdf

Σεργίδου Θεοδώρα,*ΕΠΙΣΗΜΗ ΓΛΩΣΣΑ, ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ*, Τμήμα Επιστημών της Αγωγής, Πανεπιστήμιο Κύπρου, 9ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου,σελ.647

Διαθέσιμο στις 2 Μαρτίου 2018 σε:

http://www.pek.org.cy/Proceedings_2006/6.%20Kefalaio%206%20H%20glossa%20kai%20i%20didaktiki%20tis/6.7.%20Th.%20Sergidou.pdf

Διαθέσιμο στις 8 Μαρτίου 2018 σε:

http://www.lit.auth.gr/sites/default/files/documents/nea_elliniki.pdf

ΛΗΜΜΑΤΑ

Ανδριώτη Ν.(1974),*LexikonderArchaismeninNeugriechischenDialekten* («Λεξικό των αρχαϊσμών των νεοελληνικών διαλέκτων»)

Κριαράς Ε. (1995). *Νέο Ελληνικό Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης- Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών. (=ΝΕΛ)

Liddell-Scott-Jones-McKenzie(1940⁹): *A Greek-English Lexicon*. (Oxford: At the Clarendon Press).[Συμπλήρωμα του έργου από τον Ε.Barber:Greek-EnglishLexicon. A Supplement (Oxford,1968).

Τριανταφυλλίδης Μ. ([1941] 1996). *Νεοελληνική Γραμματική* (της δημοτικής). (ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΣΒ (1941) με διορθώσεις). Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη [Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών].

ΕΙΚΟΝΕΣ

Διαθέσιμο στις 27 Φεβρουαρίου 2018 σε:

http://www.huffingtonpost.gr/2016/08/25/dentro-glwsswn-infographic_n_11696774.html